

ortadoğu analiz

uluslararası
siyaset
dergisi

Ağustos 2021 • Cilt: 12 • Sayı: 104 • Fiyatı: ₺ 15

**ALMANYA-KÖRFEZ ÜLKELERİ
İLİŞKİLERİNE İLİŞKİN
DEğERLENDİRME**

DOç. DR. M. HİLMİ ÖZEV

**BEYRUT PATLAMASININ
İLK YIL DÖNÜMÜNDE LÜBNAN'I
DÜNÜ VE BUGÜNÜYLE ANLAMAK**

DOç. DR. GÖKTUğ SÖNMEZ

**HUZİSTAN PROTESTOLARI
ÜZERİNDEN İRAN SİYASETİNİ
OKUMAK**

MUSTAFA CANER

TUNUS DEMOKRASİSİNE YEREL-BÖLGESEL MEYDAN OKUMALAR

ISSN 1308-7541

9 771308 754001

www.orsam.org.tr

/orsamorgtr

ORSAM RÖPORTAJ
PROF. DR. HATTAR EBU DİYAB
ABDENNOUR TOUMI

**TUNUS'TA DARBE TEŞEBBÜSÜ VE
BÖLGEYE ETKİLERİ**
PROF. DR. AHMET UYSAL

**TUNUS'TA SİYASİ KRİZ VE
DEVİRİMİN GELECEğİ**
DOç. DR. İSMAIL NUMAN TELCİ

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. Aylık periyotla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın üç ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. Türkçe, İngilizce ve Arapça yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

Ortadoğu Çalışmaları alanında bilimsel, nitelikli ve objektif araştırmaların kalıcı eserler olarak Türkçe literatüre kazandırılması hedefiyle ORSAM, Ortadoğu Yayınlarını hayata geçirmiştir. Yayınevimiz, Ortadoğu'ya dair tarih, siyaset, toplum ve ekonomi başta olmak üzere bilimsel çalışmaları okuyucularla buluşturmayı amaçlamaktadır.

www.orsam.org.tr

orsamorgtr

Ortadoğu Araştırmaları Derneği Adına
Yayın Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Mustafa Yetim

Editörler

Doç. Dr. İsmail Numan Telci
Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanı
Nurbanu Akcan

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Birol Akgün
Prof. Dr. Mehmet Şahin
Prof. Dr. Meliha Altunışık
Prof. Dr. Tayyar Arı
Prof. Dr. Cengiz Tomar
Prof. Dr. Muhittin Ataman
Prof. Dr. Mahir Nakip
Prof. Dr. Muhsin Kar
Prof. Dr. Kemal İnat
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Prof. Dr. Mesut Özcan

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Uysal
Doç. Dr. Göktuğ Sönmez
Dr. Mustafa Yetim
Dr. Recep Yorulmaz

Redaksiyon

Ekin Köklü

Grafik - Tasarım

Mustafa Çingöz

Yönetim Merkezi

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)
Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No: 3
Çankaya / Ankara
Tel: +90 850 888 15 20

Baskı: KD Karton Dijital Matbaacılık Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Koyunlu Han 95/36 Ankara
Telefon : +90 312 341 52 39

Sertifika No: 44423

Fotograflar : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

Cilt 12, Sayı 104, Ağustos 2021

Yerel Süreli Yayın

Basım Tarihi: 31 Temmuz 2021

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ yayınıdır.

Bu dergide yer alan yazılardaki değerlendirmeler, aksi belirtilmedikçe ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

© 2021 ORSAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Middle East
Studies
Association

ORSAM, the Middle
East Studies Association
(MESA) üyesidir.

tarafından taranmaktadır.

Değerli okuyucular,

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki güncel gelişmeleri ayda bir kapsamlı ve güçlü analizlerle ilginize sunduğumuz Ortadoğu Analiz'in 104. sayısı ile karşınızda olmaktan memnuniyet duymaktayız. Tunus'taki siyasi krizi ele alan kapak konumuz kapsamında bazı yerel-bölgesel aktörler tarafından "darbe teşebbüsü", "reform-demokratikleşme sürecinin askıya alınması" ve "ters devrim" gibi kavramlar ile tanımlanan gelişmelerin iç-bölgesel yansımaları ve Tunus siyasetinde etkili olan bölgesel-yerel aktörlerin politikaları ele alınmaktadır. Bilindiği gibi Arap Ayaklanmaları sürecinin, işaret fişeği ve demokratikleşme-reform gelişmeleri açısından kırılğan olmasına rağmen başarılı örneklerinden sayılan Tunus'ta, "ters devrim" sürecini andıran gelişmeler dikkatlerin tekrar bu ülkede yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Tunus'taki krizin yanı sıra bölge aktörlerinin bu süreçte dikkatle gelişmeleri takip ettiği bir diğer ülke ise Lübnan olmuştur. Dolayısıyla bu sayımızda 4 Ağustos 2020'de meydana gelen Beyrut patlamasının da yıl dönümüne denk gelmesi nedeniyle Lübnan gelişmelerinde baskın siyasi-askerî rolü olan Hizbullah ile ilgili değerlendirmelere ve Beyrut patlaması üzerinden Lübnan'ı analiz eden bir yoruma yer vermiş bulunmaktayız.

Bu iki önemli konu dışında bu sayımızda ayrıca küresel hegemonya mücadelesinin önemli bir boyutunu oluşturan teknoloji meselesinde ABD'nin stratejilerini inceleyen bir çalışmayı dikkatinize sunmaktayız. Ayrıca yeterince dikkat çekilmeyen konu olan Almanya ile Körfez bölgesindeki ülkeler arasındaki ilişkiler, İran'ın Huzistan bölgesindeki protestolarla Irak'tan sonra Suriye'de de yoğunlaşan ABD-İran gerilimine ilişkin değerlendirmeleri bu sayımızda bulabilirsiniz.

Yine gelenek olduğu üzere bu sayımızda da Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki önemli gelişmeleri bir film (Kefernahum) üzerinden değerlendirdiğimiz bölüm, temmuz ayı içerisindeki önemli olaylara ilişkin kronoloji ve ORSAM'ın faaliyetlerinin yer aldığı etkinlikler kısımları yer almaktadır. Bahsi geçen film Lübnan'daki günümüz gelişmelerini değerlendirmek açısından önemli tarihsel ayrıntılar sunmaktadır. Ayrıca yine keyifle okuyacağımız Paris Üniversitesinde görev yapan Prof. Dr. Hattar Ebu Diyab ile Lübnan ağırlıklı ve Kuzey Afrika bölgesindeki gelişmeleri de kapsayan röportajımız da bu sayımızda mevcuttur.

Keyifli okumalar dileğiyle...

İÇİNDE KİLER

Ağustos 2021 Cilt: 12 Sayı: 104

04 Gündem: Türkiye ve Ortadoğu

KAPAK DOSYASI

12 Tunus'ta Siyasi Kriz ve Devrimin Geleceği / Doç. Dr. İsmail Numan Telci

18 ABD'nin Tunus'taki Siyasal Krize Yönelik Siyaseti / Gökhan Erel

22 Tunus'ta Darbe Girişimlerinde BAE'nin Rolü / Mehmet Rakipoğlu

26 Tunus'ta Siyasi Krizin Arka Planı: Tepkiler ve Muhtemel Senaryolar / Kaan Devecioğlu

30 Tunus'ta Yaşanan Sivil Darbenin Komşu Ülkelere Yansımaları / Fuat Emir Şefkatli

LEVANT

40 Lübnan Krizinde İran'ın Rolü: Hizbullah Modeli / Dr. İsmail Sarı

44 Suriye ve Lübnan'da Yaşanan Krizlerde Hizbullah Faktörü / Hamza Haşıl

48 Suriye'de Artan ABD-İran Gerginliği / Sibel Dündar

KAPAK DOSYASI

TUNUS'TA DARBE TEŞEBBÜSÜ VE BÖLGEYE ETKİLERİ

Prof. Dr. Ahmet Uysal

08

BÖLGESEL GELİŞMELER

56 Teknolojik Hegemonya Mücadelesinde ABD Cephesi / Doç. Dr. Halil Kürşad Aslan

60 Huzistan Protestoları Üzerinden İran Siyasetini Okumak / Mustafa Caner

BEYRUT PATLAMASININ İLK YIL DÖNÜMÜNDE LÜBNAN'I DÜNÜ VE BUGÜNÜYLE ANLAMAK

Doç. Dr. Göktaş Sönmez

34

RÖPORTAJ

Abdenmour Toumi

64

Prof. Dr. Hattar Ebu Diyab:

■ LÜBNAN'IN HİZBULLAH
“ ETKİSİ ALTINDA KALDIĞI
■ DOĞRUDUR

ALMANYA-KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. M. Hilmi Özev

52

SİNE KRİTİK

Lübnanlı Bir
Ortadoğu Başyapıtı: Kefernahum
Doç. Dr. Sertaç Timur Demir

70

ETKİNLİK

Etkinlikler **74**

12

22

26

44

56

60

... ORTADOĞU GÜNDEMİ ...

1 Temmuz 2021

- İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, koronavirüs salgını nedeniyle ülkede 1 milyon 100 bin kişinin işsiz kaldığını söyledi.
- Uluslararası Kızılhaç Komitesi Ortadoğu Direktörü Fabrizio Carboni, Suriye'nin kuzeydoğusunda terör örgütü PKK/YPG'nin kontrolündeki hapishanelerde yüzlerce çocuğun tutulduğunu açıkladı.
- İran Dinî Lideri Ali Hamaney, cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan İbrahim Reisi'nin yerine Gulamhüseyn Muhsin Ejei'yi yargı erki başkanı olarak atadı.

2 Temmuz 2021

- İran, Kovid-19'un mutasyonlu varyantlarının görüldüğü 12 ülkeden girişleri yasakladığını duyurdu.
- Suriye'nin kuzeybatısındaki İdlib'de 50 STK, BM'nin bölgeye yaptığı insani yardımların Rusya tarafından engellenme girişimlerini protesto etti. Rusya Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) yardım mekanizmasını veto ederse 4,5 milyon Suriyeli olumsuz etkilenecek.

3 Temmuz 2021

- Suriye'de Beşar Esad rejimi ve İran destekli terörist grupları, İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi sınırları içinde bulunan Meşsu, İblin ve Belyun köylerine saldırıda bulundu. Saldırılarda 8 sivil hayatını kaybetti, 9 sivil yaralandı.
- İran'ın indirimli elektrik tarifeleri nedeniyle Çin, Rusya, ABD, Kazakistan, Kanada ve İzlanda ile birlikte dünyada en fazla kripto para üreten 7 ülkeden biri olduğu açıklandı.
- Irak hükümeti, elektrik santrallerine yapılan saldırılarda 7 kişinin öldüğünü ve 11 kişinin yaralandığını açıkladı.

4 Temmuz 2021

- İran'ın Urumiye kentinde yaklaşık 10 ay önce idam edilen Hazar Kavıdıl hakkındaki mahkeme kararının Yargıtay tarafından bozulduğu öne sürüldü.
- ABD Başkanı Joe Biden'ın, İsrail Cumhurbaşkanı Reuven Rivlin'in Özel Kalemî Rivka Ravitz'in önünde diz çöktüğü fotoğraf, sosyal medyada gündem oldu.

5 Temmuz 2021

- ABD, Katar'da silah depolamak için kullandığı 3 askerî kampı kapattı. Buradaki ekipman ve askerler Ürdün'e nakledildi. Washington'ın bu adımla nükleer müzakerelerde İran'a karşı elini güçlendireceği yorumu yapılıyor.
- ABD askerlerinin de konuştulduğu Irak'taki Ayn el-Esed üssüne roketli saldırı düzenlendiği bildirildi.
- Fransa Senatosu Savunma Komitesi tarafından hazırlanan raporda, Türk İHA ve SİHA'ları örnek gösterildi.

6 Temmuz 2021

- İran'ın Türkiye sınırındaki Batı Azerbaycan eyaletinin merkezi Urumiye'de elektrik kesintileri ve Kovid-19 salgını günlük yaşamı zorlaştırıyor. Bu kesintiler ülkenin bazı şehirlerinde protesto edildi.
- Irak'ın başkenti Bağdat'ta ABD Büyükelçiliği üzerinde uçan SİHA'lar paniğe neden oldu. ABD güçleri SİHA'ları düşürdü.

7 Temmuz 2021

- ABD yönetimine sürpriz bir ziyaret gerçekleşti. Suudi Arabistan Veliht Prensi Muhammed bin Selman'ın kardeşi Halid bin Selman Washington'da yetkililerle görüştü.
- Katar, ekonomik krizle boğuşan Lübnan'ın ordusuna bir yıl süresince aylık 70 ton gıda yardımı yapacağını bildirdi.
- Afganistan hükümeti ve Taliban temsilcileri, İran'ın ev sahipliğinde görüşmelerde bulunmak üzere Tahran'a geldi.

10 Temmuz 2021

- Fas, DEAS terör örgütü lider kadrosunda yer alan Fas uyruklu bir teröristin İtalya'da tutuklandığını duyurdu.
- Libya Başbakanı Abdulhamid Dibeybe, ülkesinin Tunus'la hava ve kara sınırlarını kapatma kararının sağlık koşulları nedeniyle alındığını ve kısa süreli olduğunu söyledi.

13 Temmuz 2021

- Kuveyt Emir Vekili ve Veliht Prensi Şeyh Meş'al el-Cebir el-Sabah, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanı Mustafa Şentop ile bir araya geldi. Türkiye'ye teşekkür eden el-Sabah, "Erdoğan, duşuşu, sözü ve eylemiyle cesur bir adam. Ona karşı sevgi ve saygımız var" dedi.

8 Temmuz 2021

- Avusturya'da tartışmalı terörle mücadele yasa tasarısı mecliste kabul edildi. Yasa ile camilerdeki vaizler mercek altına alınacak, "radikal" görüşlere sahip olduğu düşünülen cami ve dini dernekler daha hızlı kapatılabilecek.

11 Temmuz 2021

- Libya Devlet Yüksek Konseyi Başkanı Halid el-Mişri, Libya'da resmi anlaşmalar çerçevesinde bulunan Türk güçleri ile paralı askerlerin bir tutulamayacağını söyledi. Mişri, yaptıkları yardım çağrısına yalnızca Türkiye'nin yanıt verdiğini belirtti.

- Irak'ta Covid-19 hastalarının kaldığı hastanede dün akşam saatlerinde çıkan yangında ölü sayısı 92'ye yükseldi.
- İran Hükümet Sözcüsü Ali Rebbi, ABD ile tutuklu takası konusunu müzakere ettiklerini söyledi. Rebbi, ABD Başkanı Biden'ın bu konudaki yaklaşımının olumlu olduğuna dikkati çekti.

9 Temmuz 2021

- Birleşmiş Milletler, İsrail'e Gazze Şeridi'ndeki insanların ve malların hareketliliğine getirilen sınırlamaların azaltılması çağrısında bulundu.
- Fas'ta koronavirüsle mücadele kapsamında ilan edilen OHAL uygulaması bir ay daha uzatıldı. Karar 10 Ağustos'a kadar sürecek.
- İsrail vatandaşı Filistinliler, ülkenin kuzeyindeki Um el-Fehm kentinde Filistin bayraklarıyla ilk defa "bayrak yürüyüşü" gerçekleştirdi.

12 Temmuz 2021

- Ürdün'de eski Veliht Prensi Hamza bin Hüseyin'in de adının karıştığı darbe girişimi davasında yargılanan 2 sanığa on beş yıl hapis cezası kararı çıktı.
- İsrail yönetimi, abluka altında tuttuğu Gazze Şeridi'ndeki balıkçılar için avlanma mesafesini 9 milden 12 mile çıkarma kararı aldı.
- Mısır Meclisi, ülke genelinde 4 yılı aşkın süredir uygulanan olağanüstü hâlin bir kez daha uzatılmasını onayladı.

- Cezayir makamları, eylül ayından itibaren Covid-19 karşı Çin menşeli "Sinovac" ve Rus menşeli "Sputnik V" aşlarının ortak üretimine başlanacağını açıkladı.
- Fransız çimento şirketi Lafarge'in, terör örgütlerine desteği bir kez daha ortaya çıktı. Suriye'nin kuzeyinde PKK/YPG'ye açıkça destek veren şirketin, Fransız istihbaratının bilgisi dâhilinde DEAS'a da haraç verdiği belirlendi.

14 Temmuz 2021

- Lübnan'da ekim ayında hükümeti kurmakla görevlendirilen Saad el-Hariri, teknokratlardan oluşan 24 üyeli kabine listesini Cumhurbaşkanı Mişel Avn'a sunduğunu açıkladı.
- Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)'nin Tel Aviv Büyükelçiliği, İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog'un katıldığı törenle hizmete girdi.
- ABD, İranlı 4 istihbarat görevlisini New York'tan gazeteci kaçırmaya çalışmakla suçladı. Federal mahkeme de adam kaçırmak için komploları kurma, yaptırım ihlalleri ile banka ve elektronik dolandırıcılık suçlarını içeren bir iddianame hazırladı.

15 Temmuz 2021

- Cezayir Cumhurbaşkanı Abdülmecid Tebbun, kamuoyunda "Hirak" ismiyle bilinen lidersiz protesto hareketi gösterileri nedeniyle tutuklu 101 kişiyi affetti.
- Cumhurbaşkanı Mişel Avn'a son kabine önerisini sunan Saad Hariri, bakanlıklar konusunda uzlaşmalarını nedeniyle hükümet kurma görevini iade ettiğini açıkladı.
- Irak'ta Sadr Hareketi lideri Mukteda es-Sadr'in ekim ayında yapılması planlanan seçimleri boykot kararı sonrası adaylarından bazıları seçim yarışından çekildiğini açıkladı.

16 Temmuz 2021

- Suriye'de Tel Rifat ilçesinde işgalini sürdüren terör örgütü PKK/YPG'nin, Zeytin Dalı Harekati'yle terörden arındırılan Afrin ilçe merkezine düzenlediği roket saldırısında biri çocuk 2 sivil hayatını kaybetti, 10 sivil yaralandı.

17 Temmuz 2021

- Suudi Arabistan yönetimi, 40 yıllık yasağın ardından mağazaların namaz vakitlerinde de açık kalmasına izin verdi.
- Suriye'de Esad rejimi ve destekçilerinin İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi'ndeki ateşkesi ihlal ederek sivil yerleşimlere düzenlediği saldırıda 4 sivil hayatını kaybetti, 4 sivil de yaralandı.

18 Temmuz 2021

- Esad rejimi güçleri, İdlib'de sivil yerleşimlere saldırdı. Saldırıda, 2'si çocuk, 3'ü kadın 6 kişi öldü ve çok sayıda kişi yaralandı.

19 Temmuz 2021

- Bağdat'ın doğusunda yer alan Sadr bölgesindeki el-Vahilat halk pazarında patlama meydana geldi. Söz konusu patlamada 33 kişinin öldüğü, 61 kişinin yaralandığı açıklandı.
- İsrail merkezli NSO Group adlı şirketin ürettiği "Pegasus" isimli casus yazılım aracılığıyla küresel çapta gazeteci, aktivist, avukat ve siyasilere hedef alındığı öne sürülerek en az 10 hükümetin bu şirketin müşterisi olduğu iddia edildi.

20 Temmuz 2021

- Koronavirüs vaka ve ölü sayılarında endişe verici artışın yaşandığı Tunus'ta, Sağlık Bakanı Fevzi Mehdî'nin görevine son verildi.
- Irak'ın başkenti Bağdat'ta dün 35 kişinin yaşamını yitirdiği saldırıyı terör örgütü DEAŞ üstlendi. Öte yandan DEAŞ'ın sözde Bağdat valisi yakalandı. Terörün, siviller ve güvenlik güçleri aleyhinde pek çok saldırıyı yönettiği ve başkent Bağdat'ta saldırı hazırlığında olduğu belirlendi.

21 Temmuz 2021

- İran'da Arapların yoğunlukta bulunduğu Huzistan eyaletinde su kesintileri nedeniyle devam eden protestoların 6. gününde Bender Mahşehr kentinde bir polis hayatını kaybetti, İze kentinde bir gösterici öldürüldü.
- Fas hükümeti, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un, istihbarat servisi tarafından dinlendiği yönündeki iddiaları reddetti.

23 Temmuz 2021

- Lübnan'daki eczanelerin çoğunda ilaçların tamamen tükenmesi nedeniyle bu sabahтан itibaren "zorunlu kapanma" kararı alındı.

25 Temmuz 2021

- Suudi Arabistan, hac ziyaretlerinin sona ermesinin ardından bugün itibarıyla umre sezonunun başladığını açıkladı.
- İsraili hava yolu şirketleri, Tel Aviv'in geçen yıl normalleşme anlaşması imzaladığı Fas'a ilk direkt seferlerini gerçekleştirdi.

22 Temmuz 2021

- Lübnan Enerji Bakanlığı, stokların tükenmesinin ardından mazot dağıtımının durdurulacağını duyurdu. Öte yandan, ülkede giderek derinleşen ekonomik kriz nedeniyle fırınlarda yakıtın bitmek üzere olduğu ve birkaç gün içinde üretimin durabileceği uyarısında bulunuldu.
- İran, bölgesel gerginliklerin odağındaki Hürmüz Boğazı'ndan bağımsız yeni bir petrol limanı açtı. Umman Körfezi'ndeki Cask Limanı, İran'a yeni bir manevra alanı kazandıracak.
- ABD öncülüğündeki Koalisyon güçleri, Suriye'nin kuzeydoğusundaki Haseke'de 400 YPG/PKK'lı teröriste silah eğitimi verdi. Hafif, orta ve ağır silahların kullanımını hakkında verilen eğitim 3 ay sürdü.

24 Temmuz 2021

- 2019'dan bu yana krizlerin pençesinde olan Lübnan, elektrik üretmek için parayla satın alamadığı yakıtı Irak'tan mal ve hizmet karşılığında sağlayabilecek.

- Fransa'da Müslümanların ötekileştirildiği gerekçeyle eleştirilen "Cumhuriyet Değerlerine Saygılı Güçlendiren Prensipler" adlı tasarı, Ulusal Meclis'teki son oturumda oylanarak yasalaştı.
- İran'ın Huzistan eyaletinde 15 Temmuz'dan bu yana devam eden su kesintileri protestolarında 9 kişinin öldürüldüğü ve gösterilere katılan 102 kişinin gözaltına alındığı iddia edilirken, eyaletin bazı noktalarında elektrik ve internet kesildi.

26 Temmuz 2021

- Tunus Cumhurbaşkanı Kays Saïd, mevcut Başbakan Hışam el-Meşişi'yi görevden aldığı, atayacağı bir başbakanla yürütmeyi devralmaya karar verdiğini açıkladı. Meclis Başkanı ve Nahda Hareketi Lideri Rasheed el-Gannuşi, kararı "darbe" olarak niteledi.
- Gelişmelere ilişkin olarak Tunus Meclis Başkanı Gannuşi, "Dış medyaya bakınca ne olduğunu anlayabiliyoruz. Birleşik Arap Emirlikleri'nin medyası, darbeye giden yolu hazırladı" ifadelerini kullandı.
- İsrail, BAE ile petrolünü Avrupa'ya taşıma konusundaki anlaşmayı dondurdu.
- Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Avn, Müstakbel Hareketi lideri Saad Hariri'nin ardından yeni hükümeti kurma görevini eski Başbakan Necib Mikati'ye verdi.

TUNUS'TA DARBE TEŞEBBÜSÜ VE BÖLGEYE ETKİLERİ

PROF. DR. AHMET UYSAL

Başkan ORSAM

Bugün de siyasi çekişmeler ve küresel koronavirüs salgını yüzünden benzer bir ekonomik ve siyasi krizle karşı karşıyadır. Bu krizin, eski diktatörlüğe mi dönüşeceği yoksa demokrasinin güçlenmesini mi sağlayacağı önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tunus, Kuzey Afrika'nın Cezayir, Fas ve Libya'dan sonraki coğrafi ve askeri kapasite olarak küçük ülkesidir. Ayrıca, turizm ve tarıma dayanan söz konusu ülkenin ekonomisi kırılğan bir yapıya sahiptir. Küçük olmasıyla da bağlantılı olarak hem ekonomide hem de siyasette özellikle Fransa ve Körfez bölgesindeki dış aktörlerden kolayca etkilenmektedir. Bilindiği gibi Tunus, başarısız siyasi-ekonomik yönetime ek olarak 2008 Küresel Ekonomik Krizi'nin olumsuz etkisiyle 2010 sonunda ilk Arap Devrimi'ne şahit olmuştur. Bugün de siyasi çekişmeler ve küresel koronavirüs sal-

gını yüzünden benzer bir ekonomik ve siyasi krizle karşı karşıyadır. Bu krizin, eski diktatörlüğe mi dönüşeceği yoksa demokrasinin güçlenmesini mi sağlayacağı önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

TUNUS SİYASİ DENKLEMİ VE GELİŞEN KRİZ

Sınırlı ekonomik kaynakları bulunan Tunus'ta halk, diktatör Zeynelabidin bin Ali'nin 30 yıl süren baskılarına isyan ederek Arap Ayaklanmaları sürecini başlatmıştır. Daha sonraki gösteri dalgaları diğer ülkelere sıçrayarak, Mısır, Libya ve Yemen'deki yönetimleri düşürmüş ve diğer ülkeleri de reforma zorlamıştır. Küresel ve bölgesel düzenin Ortadoğu'da demokrasi ve değişim dalgasına karşı durması ile bağlantılı olarak Suriye'deki rejim dış destek dolayısıyla ayakta kalmış; Mısır, Yemen ve Libya demokrasileri ise darbeyle sarsılmıştır. Söz konusu değişim-demokrasi süreçlerini geriye döndürme dalgasının tek istisnası Tunus olmuştur. Çünkü Tunus'ta tarafların birbirine tahammül anlayışı ve özellikle Nahda Hareketi'nin uzlaşmacı tutumuyla ortak anayasa yazılabilmiş ve şeffaf seçimler yapılarak demokratik süreç kesintiye uğramadan devam etmiştir.

Aradan geçen 10 yılda Tunus halkının devrim yaparken beklediği özgürlük sağlanmışsa da kalkınma ve istikrar gerçekleştirilememiştir. Çünkü eski kötü tecrübelerin ışığında ve tarafların zorlamasıyla anayasa yazımında karma bir yapı ortaya çıkmıştır. Tunus'ta bir tarafta parlamenter sistem diğer yanda etkili/yetkili bir cumhur-

başkanı vardır. Seçim sistemi güçlü bir iktidar ortaya çıkarmamaktadır çünkü seçim barajı olmayışı 15 partinin parlamentoya girmesini sağlamıştır. Ayrıca, seküler eğilimli partilerin-kesimlerin toplumsal tabanı zayıf olmasına rağmen ekonomik ve siyasi gücünün ve dış desteğinin fazla olması Tunus siyasi denkleminde dengesizlik oluş-

turmaktadır. 2019 yılına kadar gündemleri çok farklı partilerden oluşan koalisyon hükümetleri, halkın beklentilerini karşılamamanın oldukça gerisinde kalmıştır. Farklı öncelikleri olan partilerin anlaşması zor olsa da onların dış bağlantıları, özellikle Fransa ve Körfez etkisi yanında ülkedeki ideolojik kamplaşma yüzünden siyasi huzur sağlanamamış ve ülke ekonomisi canlandırılmamıştır. Bu kaotik siyasi ortamda 2019 yılında yapılan seçimlerde anayasa profesörü olarak kendini sistem-dışı alternatif olarak lanse eden Kays Said, yolsuzluk karşıtı ve adaletçi söylemiyle dikkat çekmiştir. Bir tür popülizm ile millete umut verdiği için birinci turda yüzde 18 oy almasına rağmen, ikinci turda Ennahda dâhil birçok kesimin desteği ile eski rejimin adayı olarak görülen Nebil Karavi'ye karşı yüzde 72 oy alarak büyük bir krediyle başkan olmuştur.

“

Güçlü bir halk desteği ve dolayısıyla büyük sorumlulukla sorunları çözmek üzere göreve gelen Başkan Said'in, bazı zamanlar var olan sorunları çözemediği gibi, bazen de zaten parçalı olan siyasi tabloyu toparlamaktan çok ihtilafları artırdığı görülmüştür.

”

Ancak birçok popülist lider gibi siyasi tecrübesi ve vizyonu olmadığı gibi, güçlü bir kadroya da sahip olmayan Kays Said, bu sıkıntılı siyasi tabloda zorlanmıştır. Güçlü bir halk desteği ve dolayısıyla

büyük sorumlulukla sorunları çözmek üzere göreve gelen Başkan Said'in, bazı zamanlar var olan sorunları çözemediği gibi, bazen de zaten parçalı olan siyasi tabloyu toparlamaktan çok ihtilafları artırdığı görülmüştür. Öte yandan Said, bazen parlamentonun güçlü partisi ve hükümet ortağı Ennahda Hareketi'yle bazen kendi atadığı başbakan ve bakanlarla sürtüşmeye girmiştir. Örneğin, Ennahda öncülüğünde meclisten geçirilen Anayasa Mahkemesi Kanunu'nu onaylamamıştır. Ayrıca, kendi görevlendirdiği başbakanın seçtiği bakanları dahi onaylamamıştır.

Koronavirüs ortamında geçen son iki yılda özellikle turizme dayanan Tunus ekonomisi ciddi sarsıntı yaşamıştır. Arada yaşanan terör eylemlerine siyasi ihtilaflar da eklenince ülkeye yatırım ve turist girişi çok azalmıştır. Koronavirüs vaka artışlarının düşürülemediği de kendi atadığı Başbakan Hişam el-Meşişi ve ona destek veren Ennahda Partisi ile gerginliği tırmandırmıştır. Said'e yakınlığı ile bilinen Sağlık Bakanı Fevzi Mehdi'yi Başbakan'ın görevden alması ipleri koparmıştır. Said bu siyasi krizden hükümeti ve ortağı Nahda Partisi'ni yolsuzlukla köşeye sıkıştırarak çıkmayı denemiştir.

25 Temmuz günü yolsuzluk gerekçesiyle yapılan gösteriler, Ennahda ofislerine saldırılar düzenlenmesi ile daha da büyümüştür. Cumhurbaşkanı Said, saldırganları cezalandırmak yerine hükümeti feshedip Başbakan Meşişi'yi ev hapsine koymak suretiyle yürütmeyi de kendi üzerine almış ve parlamentoyu askıya alıp başsavcı yetkisini de üstlenerek 'postmodern' bir darbeye girişmiştir.

Tunus'ta da eskiden beri Jakoben bir laiklik anlayışı hakimdir ve Mısır'da olduğu gibi bu elit düzende ayrıcalıklı konuma sahip kesimler, Ennahda'yı siyasi olarak zayıflatmak amacıyla kendi destekledikleri partiler ve medya kanalları ile darbe dâhil her yolu denemeye çalışıyorlardı. Son aşamada Kays Said, özellikle bazı Körfez ülkelerinin ve Fransa'nın teşviki ile bu adımı atmış gözükmektedir. Bu adımı destekleyen laik eğilimli oluşumlar ise hem ideolojik yaklaşımları hem de dışarıdan yönlendirme gibi nedenlerle ayrıcalıklı konumlarını sürdürme amacıyla laikliği demokrasiden öncelikli konuma koyabilmektedirler.

Ayrıca toplumsal desteklerinin de az olması, demokrasiye yeterince mesafe koymalarına yol açmaktadır. Tunus'a müdahale eden dış güçler ise meseleyi bu şekilde yansıtmak-

tan ziyade demokrasi karşıtlıklarını "İslamcı karşıtlığı" şeklinde gizlemeye çalışmaktadırlar.

Kays Said'in anayasal yetkilerini aşan tasarrufu hızlı bir şekilde darbe olarak adlandırılmış ve eleştirilmiştir ve çok güçlü olmasa da halk gösterileri yapılmıştır. Ennahda hedefin sadece kendisi olmadığını bütün demokratik yapının hedef alındığını göstermeye çalışmıştır. Bunda kısmen başarılı olduğu da söylenebilir. Darbe planı varsa bile çok güçlü ve siyasete müdahale konusunda şimdilik mesafeli olan Tunus ordusunun darbe teşebbüsüne tam destek vermediği ve sokaklara inmediği, sadece parlamento binasını ablukaya almakla yetindiği görülmektedir. İlk açıklamasında Said, bu uygulamaya karşı çıkanları silahla tehdit etmiştir. Ayrıca, el-Cezire kanalını kapatmak ve ülke radyosunu kontrol altına almak için de polis gücünü kullanmıştır.

“**Hakimler Yüksek Kurulu da Said'in başsavcı yetkisini kendi üstüne almasını eleştirmiş ve Said'i kuvvetler ayrılığına davet etmiştir. Ayrıca, dış dünyadan zayıf ve gecikmeli de olsa gelen tepkiler darbenin tamamlanmasını daha da zorlaştırmıştır.**”

DARBE TEŞEBBÜSÜNDE GÜNCEL DURUM VE BÖLGESEL YANSIMALARI

Aradan geçen sürede darbe teşebbüsünün planlandığı gibi gitmediği

hem kurumsal hem uluslararası destek bulamadığı kısa sürede anlaşılmıştır. Beklendiği gibi sokaklarda hükümete ve Ennahda'ya karşı güçlü bir dalga oluşmamış, ortaya çıkan görüntüler daha çok Mısır'daki baltacıları (çeteleri) andırmıştır. Ayrıca darbe konusunda ordunun ikna edilemediği de görülmektedir. Hem Ennahda hem de sivil toplumdan gelen tepkiler ve olayın darbe olduğunun dünyaya yayılmasından sonra Cumhurbaşkanı Said, olağanüstü hâlin geçici olduğunu ve parlamento faaliyetlerinin sadece 30 gün askıya alındığını söyleyerek geri adım atmıştır. Daha sonra Hakimler Yüksek Kurulu da Said'in başsavcı yetkisini kendi üstüne almasını eleştirmiş ve Said'i kuvvetler ayrılığına davet etmiştir. Ayrıca, dış dünyadan zayıf ve gecikmeli de olsa gelen tepkiler darbenin tamamlanmasını daha da zorlaştırmıştır.

Sokak gösterilerinden çekilip diğer partilerle siyasi dayanışma arayan Ennahda, demokratik güçleri harekete geçirmekte nispeten başarılı olmuştur. Hırslı olmasının yanında yeterince siyasi gücü bulunmayan Kays Said ise uzlaşma mesajları vermeye başlamıştır. Buradan hareketle, Said'in mücadeleyi hukuki zemine taşıyacağı ve yolsuzluk üzerinden rakiplerini zayıflatmaya yöneldiği anlaşılmaktadır. Ancak o uzlaşmayı tercih etse bile, onu destekleyen Fransa ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi ülkeler uzlaşma sürecini sabote etmeye çalışacaktır. Söz konusu iki ülkenin, Tunus kamuoyunu ve ülkedeki birçok siyasi aktörü doğrudan etkilemesi uzlaşmayı zorlaştırmaktadır.

Tunus'taki istikrarsızlık ve darbenin ülke içinde olduğu gibi dışında da yansımaları olacaktır. Küçük ve yoksul olması dolayısıyla etkisi sınırlı olsa da devrimin beşiği olmasıyla sembolleşen bu ülkedeki darbenin, bölgesel dengeleri etkileme potansiyeli vardır. Tunus'taki olaylar Libya'daki kırılğan demokratik süreci olumsuz etkileyebilir. Said'in çıkışına Halife Hafter kanadından hızlıca destek gelmesi, Trablus'taki demokratik güçleri de olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir. 2021 Aralık ayında seçime gidecek Libya'da demokratik ivme ve Tunus'un komşusundaki süreçte desteği önemlidir. Tunus; Fransa ve bazı Körfez ülkelerinin etkisiyle Libya'daki krizde ciddi rol alamasa da genel olarak demokratikleşme yönünde olumlu yaklaşımı olmuştur. Bu bağlamda Tunus'un demokrasiden sapması, daha fazla Fransa ve bahsi geçen Körfez ülkelerinin etkisi altına girmesini beraberinde getireceğinde arzu edilen senaryo değildir.

Benzer şekilde Cezayir'de de demokrasi merkezli bazı gelişmeler yaşanmaktadır ve demokratik güçler ülkedeki Fransa nüfuzunu kırmaya çalışmaktadır. Tunus'ta Fransa etkisinin olası güçlenmesi Cezayir'deki rüzgârı da ters yönde etkileyebilir. Aynı şekilde sembolik de olsa Tunus'un, bölgenin tek demokratik ülkesi olarak zayıflaması veya bu anlamda ters yönde ilerlemesi, Türkiye'nin bölgedeki imajını ve Kuzey Afrika'daki çıkarlarını kısmen olumsuz etkileyecektir. Tunus'un demokratik ilerlemeden ve reform gelişmelerinden sapması Türkiye'nin Kuzey Afrika'daki konumunu ve Afrika'ya erişimini zorlaştırabilir. Diğer ta-

raftan, ifade edildiği gibi, Tunus'un bölgesel ağırlığının az olması, meydana gelebilecek olumlu veya olumsuz etkilerini sınırlı düzeyde tutacaktır.

“
İçeride ciddi koronavirüs salgını ve derin ekonomik krizle boğuşan ülkenin siyasi krizi çözmesi en öncelikli konudur. Bu sorunları, denenmiş ve başarısız olmuş darbeci ve vesayetçi yöntemlerle çözmek mümkün değildir.
”

Özet olarak, Arap demokrasilerinin tek ve sembol ülkesi Tunus'taki darbe teşebbüsü – başarılı olup olmadığından bağımsız olarak – ülkenin imajını sarsacaktır. İçeride ciddi koronavirüs salgını ve derin ekonomik krizle boğuşan ülkenin siyasi krizi çözmesi en öncelikli konudur. Bu sorunları, denenmiş ve başarısız olmuş darbeci ve vesayetçi yöntemlerle çözmek mümkün değildir. Önemli oranda halk desteği ve demokrasi-adalet söylemiyle seçilen Kays Said, bu girişimi ile darbe-vesayet eğilimi gösterdiği için bu süreçten oldukça ağır siyasi yara alacaktır. Çünkü Tunuslu etkin oluşumlar tarafından kendisine sunulan yoğun destek ve sorumluluğun hakkını vermekten ve çok boyutlu sorunlara çözüm aramaktan ziyade bu sorunları derinleştirerek ve eski alışkanlıkları canlandırmaya çalışarak hem kendisine hem de çıkarlarını korumaya çalıştığı elit kesim ile dış aktörlere ilişkin soru işaretlerini güçlendirmiştir. ■

TUNUS'TA SİYASİ KRİZ VE DEVRİMİN GELECEĞİ

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

Başkan Yardımcısı ORSAM

“

Devrim sonrasında yönetimde rol alan aktörler, siyasi anlamda bir enkaz hâlindeki ülkede demokratik teamüllerin güçlendirilmesini sağlamak ve ekonomik anlamda kalkınma hamlesini gerçekleştirebilmek adına adımlar atmaya çalışılırsa da özellikle gençlerin beklentilerindeki hızlı dönüşümün gerçekleşmesi mümkün olamamış ve bu da Tunus halkında “devrim yorgunluğu” olarak nitelendirilebilecek bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

”

Tunus'taki siyasi kriz Cumhurbaşkanı Kays Said'in 25 Temmuz'da aldığı kararlarla ciddi bir boyuta evrildi. Parlamenti 30 günlüğüne askıya alan, milletvekillerinin dokunulmazlığını kaldıran ve tüm yasama ve yürütme yetkilerini elinde toplayan Kays Said'in bu girişimi birçok kişi tarafından “sivil bir darbe” olarak nitelendirildi. Her ne kadar Said 30 günlük bir geçiş süreci olacağını ve bu süre zarfında yeni siyasi aktörlerin belirlenerek ül-

kedeki kurumların işler hâle getirileceğini ifade etse de, ülkede devrim sürecinin geleceğine dair endişelerin arttığı bir döneme girilmiştir. Kays Said'in kararlarının Tunus'taki devrim sürecine nasıl

etki edeceği, Tunus siyasetinin hangi yöne evrileceği Arap Devrimleri süreci açısından da merak edilen konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakın dönem siyasi gelişmeleri bağlamında ele alın-

duğunda Tunus, birçoklarınınca Arap Devrimleri sürecinin istisnai ülkelerinden biri olarak kabul edilmekte ve bu çerçevede bir başarı hikâyesi olarak değerlendirilmektedir. Mısır'da askerî darbeye ma-

ruz kalan, Suriye, Yemen ve Libya'da iç savaşlar ve istikrarsızlıklarla devam eden devrim süreci Tunus'ta tüm eksiklik ve zayıflıklarına rağmen demokratikleşme umudunu canlı tutmayı başardı. Tunus'un bu noktada görece başarısında en önemli unsur, ülkedeki siyasi aktörlerin iktidar yapılanmasında paylaşımcı ve uzlaşmacı bir tutum içerisinde olmalarıdır. Öyle ki devrim sonrası süreçte seçimlerden galip çıkan Nahda Hareketi, iktidarı diğer gruplarla paylaşmak adına tek başına yönetimde olmayı reddetmiş ve teknokrat hükümeti kurulmasının önünü açmıştır.

TUNUS SİYASETİNDEKİ GELİŞMELERİN ARKA PLANI

Tunus'taki uzlaşmacı siyasi gündem mevcut Cumhurbaşkanı Kays

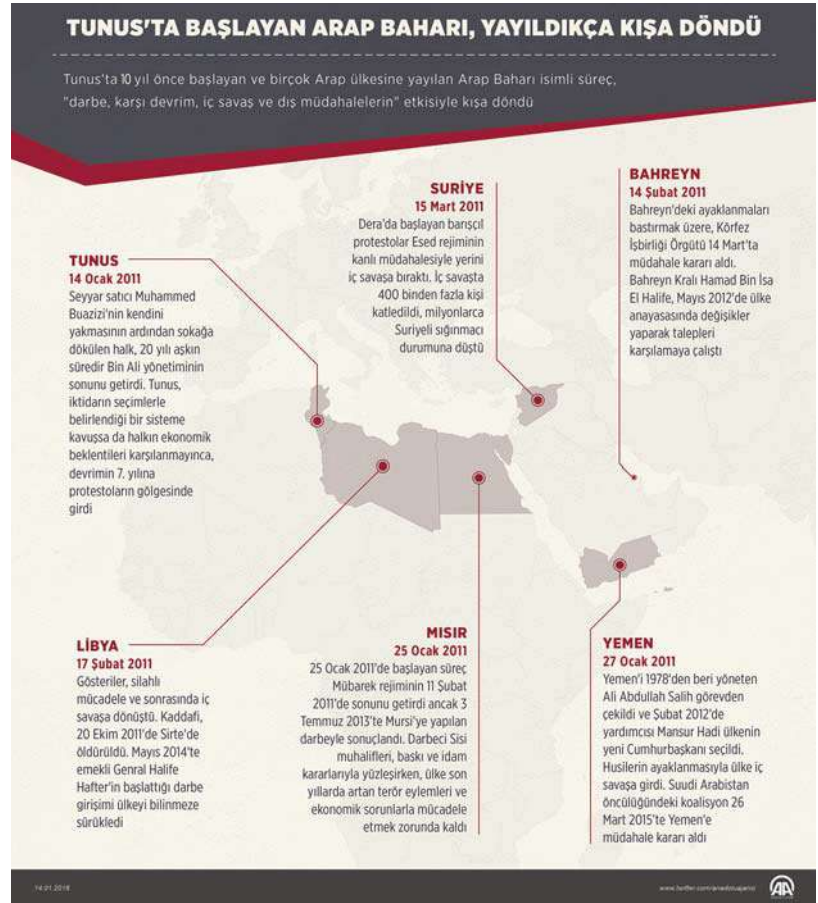
Said'in seçildiği 2019 yılına kadar devam etmiş ve taraflar arasında ayrışmalara rağmen çoğu zaman bir uzlaşma ortamı sağlanabilmiştir. Kays Said'in göreve gelişiyle birlikte bu durum kısmen değişmeye başlarken, Cumhurbaşkanı attığı adımlarla kademeli olarak tansiyonun yükselmesine neden olmuş, bir taraftan da uzlaşma kültürünü zedeleyici girişimlerde bulunmuştur. Said'in bu çerçevedeki ilk hamlelerinden birisi Başbakan Hişam el-Meşişi tarafından gerçekleştirilen kabine revizyonunun ardından yeni bakanların yeminlerini kabul etmemesi olmuştur. Bu durum bir yönetim zafiyeti oluştururken, hükümetin çalışamaz hâle gelmesine neden olmuş ve ekonomik sorunların artarak devam ettiği bir dönemde özellikle Nahda Hareketi'ne yönelik halkın bir ke-

siminde tepki doğmasının önünü açmıştır.

Benzer şekilde ülkedeki bazı radikal laik grupların Nahda Hareketi'ne yönelik kışkırtıcı tavırları ve Said'in bu söylemler karşısında sessiz kalması ülkedeki uzlaşma kültürüne zarar verirken siyasi aktörler arasındaki güven bunalımını da derinleştirmiştir. Bu gruplar yakın dönemde özellikle ekonomik problemleri gerekçe göstererek ve devrim sonrası süreçte Nahda Hareketi'nin siyasi süreçlerdeki varlığını sorunsallaştırarak protesto gösterileri organize ederken, geniş katılım olmasa da ülke kamuoyunda ve medyasında Nahda'ya karşı olumsuz bir gündem oluşturulmuştur. Bu süreçte Kays Said'in isim vermeden bazı grupların iç savaş çıkarma peşinde olduğu ve silahlandığı gibi iddiaları da geri-

limin yükselmesine neden olmuştur. Yine bu dönemde Cumhurbaşkanı Said'e yönelik suikast iddialarının gündeme gelmesi ve zehirli olduğu iddia edilen şüpheli paket gibi olaylar ülkede siyasi bir kaos ortamına zemin hazırlamıştır. Buradan hareketle Kays Said'in girişiminin Nahda Hareketi'nin ülke siyasetinden dışlanmasına yönelik bir girişim olup olmadığı sorusu akıllara gelmektedir. Mısır'daki Müslüman Kardeşler hareketine yönelik yürütülen dışlama ve karalama kampanyasının bir benzerinin Tunus'ta hayata geçirilmesi ihtimali bölgede karşı-devrimci aktörlerin planları dâhilinde değerlendirilebilir. Ancak Tunus özelinde ele alındığında toplumun geniş kesiminin desteğini alan ve meşru bir aktör kabul edilen Nahda'ya yönelik böylesi bir girişimin ülkede ciddi bir kaos ortamına yol açabileceği ifade edilmelidir.

İç dinamikler açısından bir başka husus da Tunus'taki devrim sonrası hayata geçirilmeye çalışılan siyasi hayatın dönüşüm sürecinin bir türlü istenen düzeye getirilememesidir. Devrim sonrasında yönetimde rol alan aktörler siyasi anlamda bir enkaz hâlindeki ülkede demokratik teamüllerin güçlendirilmesini sağlamak ve ekonomik anlamda kalkınma hamlesini gerçekleştirebilmek adına adımlar atmaya çalıştırlarsa da özellikle gençlerin beklentilerindeki hızlı dönüşümün gerçekleşmesi mümkün olamamış ve bu da Tunus halkında "devrim yorgunluğu" olarak nitelendirilebilecek bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Beklentilerin fazla olduğu ancak gerçekleştirilebilen dönüşümün sınırlı kaldığı ülkede sadece belli bir gruba

karşı değil tüm siyasi aktörlere yönelik hayal kırıklığının ortaya çıkması da ülkede geniş kesimlerde rahatsızlık yaratmış ve bu durum protestoların gerçekleşmesine ortam hazırlamıştır. Kays Said'in kararları ise bu kaos ortamının daha da derinleşmesine ve ülkede siyaset kurumuna olan güvensizliğe yol açmıştır.

BÖLGE SİYASETİNİN TUNUS'TAKİ GELİŞMELERE ETKİLERİ

Tunus'taki bu kriz hâlinin, siyasi gruplar arasındaki gerilimin artması ve son olarak Cumhurbaşkanı'nın aldığı bu kararların ülke içerisinde olduğu kadar dışarısındaki dinamiklerle de bağlantısı

bulunmaktadır. Dış etkenler çerçevesinde ele alındığında şüphesiz Tunus'taki gelişmelerin önemli ölçüde Arap Devrimleri süreçleriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Nitekim Arap Devrimleri sürecinin görece başarılı örneği olan Tunus, bölgede karşı-devrim girişimlerine olan desteğiyle öne çıkan aktörlerden Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) de yakın takibi altındadır. Arap Devrimleri sürecini kendi rejim güvenliği açısından tehdit olarak gören ve bölgedeki dış politika anahtarlarını engelleyen bir süreç olarak değerlendiren BAE'nin özellikle 2013 Mısır darbesiyle birlikte bölgedeki demokratik dönüşüm süreçlerini engelleme yönünde ciddi çaba sarf ettiği görülmektedir.

Dış etkenler çerçevesinde ele alındığında şüphesiz Tunus'taki gelişmelerin önemli ölçüde Arap Devrimleri süreçleriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Nitekim Arap Devrimleri sürecinin görece başarılı örneği olan Tunus, bölgede karşı-devrim girişimlerine olan desteğiyle öne çıkan aktörlerden Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) de yakın takibi altındadır.

Bu minvalde devrim süreçlerinin başladığı ülke olan ve hâlen demokratikleşme adımlarının devam ettiği Tunus'ta devrimin başarısız olmasının Arap Devrimlerini tersine çevirme noktasında önemli-sembolik gören Abu Dabi yönetimi, bu ülkedeki siyasi süreçleri de kendi çıkarları ve hedefleri doğrultusunda şekillendirmeye büyük önem vermektedir. Karşı-devrimci politikalarında Suudi Arabistan ve

Mısır gibi bölge ülkelerinin, Fransa ve ABD gibi küresel aktörlerin desteğini alan Abu Dabi yönetiminin Tunus'ta da Mısır'dakine benzer bir sürecin hayata geçmesinde istekli olduğu belirtilebilir. Öyle ki BAE'nin 2018 yılında dönemin Tunus İçişleri Bakanı Lütfi İbrahim üzerinden ülke siyasetini yönlendirme yönünde adımlar attığı dahi iddia edilmişti. Kays Sa'id'in son kararlarından günler önce Dubai Emniyet Müdürü Yardımcısı Dhahi Khalfan'ın "İhvan'a karşı güçlü bir darbe geliyor" şeklinde attığı tweetle Tunus'ta yaşananların perde arkasında BAE'nin ilişki ağlarının olabileceği şüphelerini artırmaktadır.

TÜRKİYE'NİN POZİSYONU

Son olarak Tunus'ta yaşananların Türkiye açısından da kritik önemi bulunmaktadır. Arap Devrimleri sürecinde Ortadoğu'daki demokratik dönüşüm dalgasının en güçlü savunucusu olan Türkiye, Tunus'taki demokratikleşme sürecine büyük önem vermektedir. Bu çerçevede

Tunus'a siyasi, ekonomik ve askeri açıdan desteğini sürdüren Türkiye, ülkedeki dönüşüm sürecinin olumsuz bir hâl almasına karşı çıkmaktadır. Öyle ki Libya ve Doğu Akdeniz gibi konularda Tunus ile bir ittifak ilişkisi kurma çabasındaki Türkiye, geçtiğimiz yıl bu ülkeye İnsansız Hava Aracı (İHA) ihraç edilmesine onay vermiştir. Türkiye'nin bu hamlesi Ankara'nın Tunus'a verdiği önemi gösteren bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Tunus'taki siyasi gelişmelerin Türkiye'yi dört konuda ilgilendirdiği söylenebilir. Bunlardan ilki Libya'da yaşanan istikrarsızlık ve Türkiye'nin faaliyetleri ile ilgilidir. Türkiye ve Tunus, Libya'da ortak çıkarlara sahip iki ülke olarak hareket etmekte ve Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni (UMH) destekleyerek ülkede istikrarsızlığın sona ermesini istemektedir. Bu noktada iki ülkenin iş birliğini devam ettirebilmesi büyük ölçüde Tunus'taki siyasi aktörlerin istekliliğine bağlıdır.

“

Tunus'taki gelişmelerin Türkiye'yi ilgilendiren bir diğer boyutu ise bölgesel nüfuz mücadelesidir. Her ne kadar Türkiye Tunus'u bu mücadelenin bir sahnesi olarak değerlendirmese de, BAE ve Fransa, Tunus'taki siyaseti şekillendirerek Türkiye'nin etki alanını azaltmayı hedeflemektedir.

”

Benzer şekilde Doğu Akdeniz bağlamında da iki ülke arasındaki iş birliği hayati önemdedir. Türkiye açısından Tunus, Doğu Akdeniz

denkleminde potansiyel bir müttefik olarak görülmektedir. Tunus'taki gelişmelerin Türkiye'yi ilgilendiren bir diğer boyutu ise bölgesel nüfuz mücadelesidir. Her ne kadar Türkiye Tunus'u bu mücadelenin bir sahnesi olarak değerlendirmese de, BAE ve Fransa, Tunus'taki siyaseti şekillendirerek Türkiye'nin etki alanını azaltmayı hedeflemektedir. Nitekim bölgede Türkiye lehine gelişen bir güç dengesi bulunmakta ve bu ülkeler bu durumdan rahatsız olmaktadır. Son olarak da yukarıda da vurgulandığı gibi Arap Devrimleri sürecinin en önemli destekçisi olan Türkiye'nin bu politikasının ba-

şarısızlığa uğratılmasında Tunus'taki devrim sürecinin ortadan kaldırılması büyük önem taşımaktadır. Bu noktada Türkiye'nin desteklediği demokratikleşme süreçlerine kalıcı şekilde balta vurma hedefindeki BAE ve Fransa bu yönde politikalarını sürdürmektedir. Ancak Türkiye, Ortadoğu'da demokratik dönüşümlerin gerçekleşmesi ve bölge ülkelerinde istikrarın sağlanmasında yapıcı roller oynamayı sürdürecektir, bu süreçleri baltalamaya çalışan aktörlerin girişimlerine karşı bölge halklarının yanında olmaya devam edecek araçları elinde bulundurmakta ve irade göstermektedir. ■

ABD'NİN TUNUS'TAKİ SİYASAL KRİZE YÖNELİK SİYASETİ

GÖKHAN ERELİ

Uzman ORSAM

“

Tunus meselesinin özellikle Joe Biden yönetimi gibi demokrasiyi ve demokratik ilkeleri küresel anlamda savunan ve ABD'nin siyasi değerlerini bu değerler ile özdeşleştiren bir yönetim için önemli bir test niteliği taşıyacağı da çokça ifade edildi.

”

2010 yılında kitlesel ve bölgesel Arap halk hareketlerinin başladığı ülke olan Tunus, demokratik teamüllerin ülke siyasal kültürüne entegre edilmesi ve güçlendirilmesi çalışmaları ile halk hareketlerinin yaşandığı diğer ülkelerden ayrılmıştı. 2011 ve sonrasında Tunus ve Mısır'da halk temelli ve söz konusu ülkelerdeki orduların da kısmi desteğiyle birlikte siyasi devrimler yaşanmış, Libya ve Yemen'de ordular barındırdıkları hizipler sebebiyle bölünmeler yaşanmış, Bahreyn ve Suriye'de ise ordular rejimleri desteklemiş ve devrim hareketlerini

püskürtmüştü. Ortadoğu'nun bir dönem devlet toplum ilişkilerini ve devlet yapılanmalarını belirleyen otoriter istikrar (authoritarian stability) olgusu 21.yy'da ilk olarak Tunus'ta Zeynel Abidin bin Ali'nin Suudi Arabistan'a kaçmasıyla kırılmıştı.

Öyle ki, demokratik teamüller konusunda Tunus'ta devrim sonrası yapılan çalışmalar ve çoğulculuk konusundaki geniş katımlı siyasi irade sonucunda da Tunus Genel Sendikası, Tunus Endüstri ve Ticaret Konfederasyonu, Tunus İnsan Hakları Ligi ve Tunus Hukukçular Derneği'nden oluşan Tunus Ulusal Diyalog Dörtlüsü, ülkede katılımcı demokrasinin inşa edilmesine yapılan ciddi katkı sebebiyle 2015 yılında 273 aday arasından Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştü. Fakat 25 Temmuz'da Tunus Cumhurbaşkanı Kays Said, ülkedeki ekonomik ve siyasi krizi gerekçe göstererek Başbakan Hişam el-Meşişi'yi görevden aldı, meclisi 30 günlüğüne askıya aldı ve milletvekillerinin dokunulmazlığını kaldırdı. Bu anlamda Ortadoğu'da olduğu gibi dünya ülkelerinin de tepkisini çeken gelişmelere yönelik ABD'nin siyaseti küresel anlamda önem taşımaktadır.

“

Gelişmelerin ertesinde 26 Temmuz tarihinde ABD Dışışleri Bakanı Antony Blinken, Tunus Cumhurbaşkanı Kays Said ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirdi. Blinken, Tunus'un demokratik kazanımlarını heba etmemesi gerektiğini ve ülkesinin Tunus demokrasisinin yanında durmaya devam edeceğini ifade etti.

”

küresel anlamda savunan ve ABD'nin siyasi değerlerini bu değerler ile özdeşleştiren bir yönetim için önemli bir test niteliği taşıyacağı da çokça ifade edildi. Gelişmelerin ertesinde 26 Temmuz tarihinde ABD Dışışleri Bakanı Antony Blinken, Tunus Cumhurbaşkanı Kays Said ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirdi. Blinken, Tunus'un demokratik kazanımlarını heba etmemesi gerektiğini ve ülkesinin Tunus demokrasisinin yanında durmaya devam edeceğini ifade etti. Temelde ABD'li yetkililer tarafından gerçekleştirilen açıklamalar Tunus'un 2011 devriminin ardından yaptığı demokratik açılımları korumasının gerekliliği üzerine inşa edildi.

Bu bağlamda ABD tarafsız bir söylem dâhilinde Tunus'a ulusal siyasi diyalogun güçlendirilmesi çağrısında bulundu. Tunus yetkilileri ile temas hâlinde olduğu ve Tunus'un yaşadığı siyasi ve ekonomik krizlerin demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerin korunması ilkelere dayanan çözüm yolları ile çözülmesi gerektiği üzerinde görüşmeler gerçekleştirildiği ABD'li yetkililer tarafından ifade edildi. Ülkedeki tüm tarafları demokratik söylemi zedeleyebilecek veya ülkede herhangi bir şiddete yol açabilecek eylemden kaçınmaya çağırarak Blinken, özellikle basın ofislerinin kapatılmasının ve ifade özgürlüğü ile diğer medeni haklara saygı gösterilmemesi gibi geliş-

ABD'NİN İLK TEPKİLERİ

İlk elde ABD ve AB gibi küresel aktörlerin Tunus'ta yaşanan gelişmelere yönelik tutumları ılımlı bir şekilde tüm tarafların demokrasiye davet edilmesi ve açık diyalog yollarının korunması oldu. Fakat Tunus meselesinin özellikle Joe Biden yönetimi gibi demokrasiyi ve demokratik ilkeleri

melerden rahatsız olduklarını vurguladı. Blinken'in Tunus Cumhurbaşkanı Kays Said ile görüşmesine ilişkin Tunus Cumhurbaşkanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre ise Kays Said, Blinken'a alınan kararlar ile anayasal kurumların korunacağı, toplumsal barışın sağlanacağı ve hak ve özgürlüklere saygı gösterileceğini taahhüt etti. Blinken'in açıklamaları tarafından özetlenen ABD tepkileri, demokrasiye genel bir çağrı olarak nitelenebilirken, Kays Said'in anayasal yetkilerinin dışındaki eylemlerini ciddi derecede kınayan ve ivedi eylemlerin gerçekleştirilmesine yönelik bir çağrı olmaktan uzaktı.

“

Tunus polisi, Katar menşeli Al-Jazeera televizyonunun Tunus başkentindeki ofisinin etrafını sarmış ve gazetecileri de binadan tahliye etmişti. Al-Jazeera'nın ilgili biriminin direktörü Lütfi Hacı yaşanan gelişmelerin ciddi derecede tehlikeli olduğunu, kendilerine binayı tahliye etmeleri konusunda önceden bir bildirim yapılmadığını belirtti ve bütün bunlar yoluyla basın özgürlüğünün tehdit edildiğini ifade etti.

”

FARKLILAŞAN KÜRESEL VE BÖLGESEL TEPKİLER

Nitekim basın özgürlüğüne sorun oluşturabilecek bir gelişme olarak Tunus polisi, Katar menşeli Al-Jazeera televizyonunun Tunus başkentindeki ofisinin etrafını sarmış ve gazetecileri de binadan tahliye etmişti. Al-Jazeera'nın ilgili

biriminin direktörü Lütfi Hacı yaşanan gelişmelerin ciddi derecede tehlikeli olduğunu, kendilerine binayı tahliye etmeleri konusunda önceden bir bildirim yapılmadığını belirtti ve bütün bunlar yoluyla basın özgürlüğünün tehdit edildiğini ifade etti. Al-Jazeera'nın ofisinin basılması ve anti-demokratik muamelelere maruz kalmasının ardından Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü de konuyu Tunus'ta mevcut durumda insan haklarının tehdit altında olduğunu simgeleyen gelişmeler olarak nitelendirmişti.

Tunus'taki gelişmelere ilişkin ABD'nin tarafsız söylemi benimsediği görüntüsünün yanında, bölgesel tepkiler de farklılaştı. Mısır, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi bölgesel aktörler tarafından yapılan açıklamalar, bu aktörlerin Tunus Cumhurbaşkanı Kays Said'in hamlelerinin arkasında olduklarını doğrulamıştır. Bilhassa ilgili ülkelerin medya kuruluşları tarafından da Tunus halkının Kays Said tarafından siyasal İslam tehlikesinden

kurtarıldığı ifade edildi. Suudi Arabistan'ın önemli gazetelerinden Okaz, "Tunus Müslüman Kardeşler'e karşı ayaklandı" ifadelerini kullanırken BAE'nin 24Media isimli haber kanalı da Kays Said'in hamlelerini işaret ederek "Tunus'u kurtarma amacıyla atılan cesur bir adım" olarak manşetler atarken Mısır'ın Al-Ahram medya kuruluşu da Tunus'taki gelişmeleri "Müslüman Kardeşler'in gerileme safhasının sonu" olarak nitelendi.

ABD'İN SİYASİ MÜDAHALELERE TEPKİLER TARİHİ

ABD kurumlarının konuyla ilgili açıklamaları dikkate alındığında, Beyaz Saray Basın Sözcüsü Jen Psaki söz konusu gelişmelerin bir siyasi darbe olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda karar vermek için henüz erken olduğunu ve Dışişleri Bakanlığı'nın konuyla ilgili olarak hukuki bir inceleme başlatacağını ifade etti. Bir inceleme başlatılmasının hukuki gerekliliği ABD kanunlarına dayanmaktadır. ABD'de Dış Yardım

Yasası'na (The Foreign Assistance Act) göre, ABD hükümetleri seçilmiş liderleri devirerek göreve gelen hükümetlere doğrudan yardım yapmayı kesmek zorundadır. Yasa ABD başkanının bir şekilde durumdan feragat etmesine izin vermemekle birlikte demokratik yollarla seçilmiş bir hükümet göreve başlayana kadar yardımın geri verilmemesini de hükme bağlamaktadır. Fakat birtakım bürokratik teamüller çerçevesinde yardımların kesilmek istemediği ülkelere yönelik faaliyetlerde devam ettirilebilmektedir. Bu minvalde 2013 yılından itibaren Mısır ile gelişen ilişkiler bu yönde olmuş ve Mısır ile ABD arasında darbe sonrası dönemde de ilişkiler söz konusu yasadaki etkilenmemiştir. Tunus'taki kriz yaşanmadan önce, ABD tarafından Tunus'a da 500 milyon dolar civarında ekonomik yardım yapılmıştı. Dolayısıyla Mısır örneğinden hareketle Tunus'a yardımların devam edip etmeyeceği ABD'nin siyasi tutumu ile ilgili olması muhtemeldir.

Bilindiği gibi Biden yönetimi demokrasiye ve demokratik değerlerin savunulmasına verdiği önemi ABD'nin sadece Ortadoğu'daki ülkelere dayattığı bir dış gündem olmaktan ziyade büyük strateji (grand strategy), doktrin ya da dış politika geleneği olarak görmektedir. Biden dış politikası bu anlamda ABD dış politika tarihinde küresel anlamda demokratikleşmenin temel amaçlardan olduğu dönemler ile de ilişkilendirilmektedir.

Henüz yaklaşık 7 aydır görev başında olmasına rağmen Biden yönetiminin, demokratik değerler

konusunda Rusya ve Çin ile mücadelede bu değerlerin korunacağını sinyalleri daha önceden verilmişti. Bu anlamda göreve geldiğinde Ocak 2021'den itibaren ABD Başkanı Biden da pek çok defa diyalogun ve diplomasinin küresel siyasete geri döndüğünü ve ABD dış politikasının temelini oluşturacağını da ifade etmişti.

“
ABD'de Dış Yardım Yasası'na (The Foreign Assistance Act) göre, ABD hükümetleri seçilmiş liderleri devirerek göreve gelen hükümetlere doğrudan yardım yapmayı kesmek zorundadır. Yasa ABD başkanının bir şekilde durumdan feragat etmesine izin vermemekle birlikte demokratik yollarla seçilmiş bir hükümet göreve başlayana kadar yardımın geri verilmemesini de hükme bağlamaktadır.
”

ABD'İN TUNUS SİYASETİNİN OLASILIKLARI

Bu gelişmelerden sonra ABD'nin Tunus'a yönelik siyasetinin nasıl gelişeceği sorusu da önem kazanmıştır. Bu minvalde, 2013 yılında Mısır'da seçilmiş Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi hükümetinin Abdülfettah el-Sisi tarafından darbe ile görevinden edilmesi sonrasında ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'ni toplayan dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın ve diğer üst düzey yetkililerin Mısır'da yaşanan gelişmelerin ABD hukuku ve ABD dış politika terminolojisi

açısından nasıl ifade edileceği konusunda bir tartışmaya girdikleri ifade edilmektedir.

Toplantının özeti olarak ABD'li üst düzey yetkililerin gelişmeleri “darbemi” (couplike event) olarak ima ettikleri ve siyasi darbe olarak yorumlamadıkları bilinmektedir. 2013 yılında Mısır'daki olayların doğrudan darbe olarak tanımlanamamasının, darbe olarak tanımlandığı takdirde ABD yardımlarının kesilmesinin hukuki gerekliliğinden ve dolayısıyla ABD'nin Mısır ve Kuzey Afrika üzerindeki nüfuzunu kısmi olarak kaybedebileceği öngörüsünden hareketle olduğu ifade edilebilir. Mısır'ın üzerindeki ABD nüfuzunun kaybedilmesinin Mısır'ın İsrail'e yönelik pozisyonunu değiştirebileceği dolayısıyla doğrudan İsrail'in ve ABD'nin de Ortadoğu'daki güvenliğini etkileyebileceği daha önce de vurgulanmıştı.

Şu aşamada 2013 Mısır'ı ile karşılaştırılmayacak olsa da Tunus'ta yaşanan gelişmeler açısından Mısır'a yönelik izlenen politikalar fikir verebilecektir. Dolayısıyla bu minvalde de ABD'nin Tunus'a yönelik siyasetinin tarafsız bir şekilde demokrasi çağrısı yapılması ve ülkedeki iç siyasi dengelerin uzlaşmasının beklenmesi ile şekillendiği belirtilebilir. Sonuç olarak, medisin askıya alındığı 30 günlük süreç içerisinde yaşanabilecek olumlu ve olumsuz gelişmelere ilişkin de ABD'nin bölgeye ilişkin siyasetinin demokratik ilkelerin takip edilmesi ile pragmatik temayüllerin takip edilmesi dengesinde pragmatik kısma işaret etmesi de kuvvetle muhtemeldir. ■

TUNUS'TAKİ DARBE GİRİŞİMİNDE BAE'NİN ROLÜ

MEHMET RAKİPOĞLU

Kurum Dışı Araştırmacı ORSAM

“

Cumhurbaşkanı Said'in üst düzey güvenlik bürokrasisi ile görüştüğünden sonra böylesi bir açıklama yapması, Tunus'un demokratikleşme sürecine zarar vermenin yanında eski rejimin kalıntılarının ve devrim karşıtı aktörlerin hâlen etkin olduğunun göstergesidir.

”

Tunus Arap sokağının kronikleşmiş diktatöryel düzene başkaldırı hikâyesinde kendine özgü bir hikâyeye sahip bir ülkedir. Nitekim Tunus, demokratikleşmeyi Aralık 2010'dan bu yana tedrici ve hukuksal zeminde sürdürmesi bağlamında bölge halklarına örnek teşkil etti. Fakat Arap Devrimlerinin ateşleyici sokağı olan Tunus bir süredir iç siyasi sallantılarla gündeme gelmektedir. Özellikle meclis içi siyasi tartışmaların dış politikayı gündem dışına ittiği bir konjonktürde Tunus demokratikleşme adına zorlu bir aşamadan geçmektedir. Bu anlamda Tunus Cumhurbaşkanı Kays Said'in meclisin tüm yetkilerini dondurduğunu, milletvekillerinin

dokunulmazlığını askıya aldığını belirterek, mevcut Başbakan Hişam el-Meşişi'yi görevden aldığı ve kendi atayacağı bir başbakanla yürütmeyi devralacağını bildirmesi gözlerin Tunus'a çevrilmesine neden oldu. Öte yandan Said, alınan kararların meşrulaşması için iç savaş tehdidini öne sürdü ve kararları meclis başkanı, başbakanla görüşerek aldığı iddia etti. Bu iddiaların tamamen aksine Meclis Başkanı ve en-Nahda Hareketi lideri Raşid Gannuşi ise kararları kınayarak Tunus'un demokratikleşme sürecine ket vurmaya amaçlayan bu kararlara karşı halkı barışçıl protestolara çağırdı. Anayasal dayanağı olmayan bu kararların darbe niteliği taşıdığını ifade eden Gannuşi, parlamento ve hükümetin görevinin başında olduğunu belirtti.

Son dönemde yolsuzluk başta olmak üzere birçok yapay krizle karşı karşıya kalan Tunus iç siyaseti mezkûr gelişmelerle bir kez daha sorunlar yumağına sürüklenmek istenmektedir. Halkın iradesinin doğrudan temsil edildiği parlamentonun faaliyetlerinin askıya alınmasının gerek anayasal süreç gerekse demokratikleşme bağlamında problemleri bir durum olduğu rahatlıkla söylenebilir. Cumhurbaşkanı Said'in üst düzey güvenlik bürokrasisi ile görüştüğünden sonra

böylesi bir açıklama yapması, Tunus'un demokratikleşme sürecine zarar vermenin yanında eski rejimin kalıntılarının ve devrim karşıtı aktörlerin hâlen etkin olduğunun göstergesidir. Tunus'un bu süreçte 2010 öncesi askerî diktatörlüğe geri dönüp dönmeyeceği belirsiz-

liğini sürdürürken yaşananların sıradan bir süreç olmadığını not etmek gerekiyor. Bu anlamda Mısır'da 3 Temmuz darbesini planlayan, organize ve finanse eden Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan'ın Tunus'ta da benzer bir senaryoyu devreye sok-

mak istediği söylenebilir. Nitekim mezkûr aktörler Tunus'un devrim sürecini defalarca dondurma yönünde planları işletmeye çalıştı. Mayıs 2020'de Suudi Arabistan fonlu BAE merkezli bir yayın organı olan el-Arabiyya kanalı, Yasemin Devrimi ile sürgün hayatından dö-

nen Gannuşî'nin şüpheli bir servete sahip olduğunu iddia edip Tunus iç siyasetini istikrarsızlaştırıp devrimi darbeye dönüştürmeyi denedi. Bu anlamda Tunus'un BAE'nin karşı devrim stratejisinde hedef tahtasında olmasının arkasında birden çok neden yatmaktadır.

“

Washington'daki lobilerini ve İsrail ile normalleşme sürecini de lehine kullanan BAE, bölgede askerî diktatörlüklerin hakim sürdüğü, demokratikleşmenin geriletildiği ve güçlü alternatif olarak değerlendirdiği bazı İslami hareketlerin sessizleştirildiği bir dizayn projesini hayata geçirmeye çalışmaktadır.

”

ORTADOĞU'DA EMİRLİK DİZAYNI

BAE, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) güvenlik tedarikine bağımlı olan bir aktör olmasına rağmen 2010 sonrası daha aktif hareket etmeye başladı. Özellikle ABD Başkanı Barack Hüseyin Obama'nın bölge siyasetinin Washington'ın geleneksel otoriter müttetiklerini rahatsız etmesi, BAE

başta olmak üzere ABD müttetiklerinin dış politikada daha agresif adımlar atmasıyla sonuçlanmıştı. Yönetici elitin inisiyatif almasının da büyük oranda etkili olduğu bu dış politik dönüşüm süreci bölgenin birçok noktasında BAE'nin iddialı bir dış politika izlemesine katkı sağladı. Çin, Rusya, Hindistan gibi aktörlerle yakın angajman siyaseti de izleyen BAE, ABD'nin pasif angajman siyasetinden faydalanarak bölgesel görünürliğini ve nüfuzunu artırdı. Washing-

ton'daki lobilerini ve İsrail ile normalleşme sürecini de lehine kullanan BAE, bölgede askerî diktatörlüklerin hakim sürdüğü, demokratikleşmenin geriletildiği ve güçlü alternatif olarak değerlendirdiği bazı İslami hareketlerin sessizleştirildiği bir dizayn projesini hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu anlamda BAE'nin Aralık 2010'da diktatörlükten demokrasiye geçen ve Arap halklarının isyan sürecini alevlendiren Tunus'a ve demokratikleşme sürecine karşı adımlar attığı söylenebilir. Dolayısıyla BAE için Tunus Ortadoğu'daki demokratikleşmenin sonlandırılması adına sembolik önemden ziyade mobilizasyon bağlamında önemli görülmektedir. Bu anlamda Abu Dabi'nin “siyasal İslam” söylemini kullanması BAE'nin Tunus'u devrimden karşı darbe sürecine götürmek için birçok enstrümanın devreye sokulmasıyla sonuçlanmıştır. BAE Tunus iç siyasetini istikrarsız hâle getirerek gerek Müslüman Kardeşler'e yakın en-Nahda'nın hareket alanını daraltmakta gerekse Libya, Yemen gibi meselelerde BAE'nin emperyalist tezlerinin aksine hareket eden iktidarı

tehdit etmektedir. Bundan dolayı Libya Devlet Yüksek Konseyi Başkanı Halid el-Mişiçi yaşanan sürece tepki göstermiş ve seçilmiş organlara yönelik yapılan bu saldırıları reddettiklerini açıklamıştır. Dahası General Halife Hafter'in 14 Şubat 2014 darbesine gönderme yaparak yaşanan süreci Gannuşi gibi darbe olarak değerlendirmiş ve 25 Temmuz 2021 Kays darbesi olarak tanımlamıştır.

ARAÇLAR: MEDYA VE MUHALEFET

BAE, kendine yakın medya organlarını ve Abir Musa gibi isimleri araçsallaştırarak Tunus iç siyasetine müdahil olmaktadır. BAE, 2010'dan beri en-Nahda gibi uzlaşmacı ve reform yanlısı İslami oluşumlara karşı Özgür Anayasa Partisi'nin Genel Başkanı Abir Musa'yı finansal ve siyasal anlamda destekledi. Bunun karşılığında Abir Musa Gannuşi'yi hedef almak gibi iç siyasette istikrarsızlığa sebebiyet verecek her türlü eylemde bulunarak Tunus'ta hükümetin devrilmesi yönünde kulis ve lobi yaptı. 23 yıl boyunca Tunus'u diktatöryel biçimde yöneten Zeynel bin Abidin'e yakınlığı ile bilinen Musa'yı fonlayan BAE aynı zamanda Facebook ve Twitter gibi sosyal medya kanallarında devrim karşıtı propaganda yaparak Türkiye ile iyi ilişkiler sürdüren Gannuşi'nin etkisi sınırlandırılmaya çalışıldı.

Süreçte BAE'nin ve devrim karşıtı aktörlerin olduğuna dair birçok somut işaret bulunmaktadır. Bunlardan ilki BAE Polis Şefi ve Abu Dabi Veliahtı Muhammed bin Zayid'e yakınlığı ile bilinen Dahi el-Halfan'ın Twitter'da yaptığı açıklamalardır. El-Halfan Tunus'ta yaşananlardan birkaç gün önce "İhvan'a yakında güçlü bir darbe geliyor" şeklinde bir mesaj yayımlamıştır. Yine BAE'ye yakın bir isim olan Hasan Sacvani de en-Nahda parti merkezine yapılan saldırıları desteklemiş ve süreci İhvan'ın sonlandırılması olarak lanse etmiştir. En-Nahda'nın parti merkezlerine düzenlenen saldırıların arkasında dış güçlerin olduğu iddia edildi. Bu anlamda açıklamalar yapan en-

Nahda Hareketi yöneticilerinden Ali el-Arayyid, hareketin Tunus'un iç savaşa ve kaosa sürüklenmesini isteyenlere prim vermeyeceğini bildirdi. Benzer şekilde BAE destekli kanallar darbeyi Tunus'u kurtarmak adına cesur bir karar olarak niteledi. Suudi Arabistan Veliaht Prensi Muhammed bin Selman'a yakınlığı ile bilinen Okaz gazetesi de yaşanan süreci "Tunus İhvan'a karşı ayakta" şeklinde lanse etmiştir. Dolayısıyla Tunus'taki darbe sürecinin arkasında devrim karşıtı BAE'nin liderliğindeki blokun olduğu iddia edilebilir. Söz konusu iddiayı kanıtlar nitelikte Suudi Arabistan'daki muhalif isimlerin önde gelenlerinden Müçtehid sosyal medya hesaplarından yaptığı açıklamalarda darbe sürecinin uzun süredir planlandığını dile getirmiştir. Özellikle Muhammed bin Selman'ın "sanal sinek ordusu" olarak tanımlanan sosyal medyadaki trol hesaplar, bir süredir Tunus'ta sanal ve yapay bir gündem oluşturarak darbeye zemin hazırlamıştır. Mezkûr hesaplar sosyal medyada Gannuşi karşıtı kampanyalar düzenlemiştir. Dahası 700 bin hesapla sosyal medyada manipülasyon oluşturan BAE-Suudi Arabistan eksenli darbe sonrası Tunus'a 5 milyar dolar aktarmayı planlamaktadır. Bu anlamda Mısır'daki senaryonun benzerini Tunus'ta gerçekleştirmeyi hedefleyen BAE-Suudi Arabistan ekseninin her ne kadar aralarında birtakım görüş ayrılıkları olsa da siyasal İslam ve İhvan ile mücadele noktasında görüş ayrılıklarını bir kenara koyarak ortak hareket ettikleri söylenebilir. Diğer bir deyişle BAE ve Suudi Arabistan veliahtları, tüm anlaşmazlıklara rağmen rejim gü-

venliği kaygılarından ötürü bazı alternatif İslami hareketler ve İhvan ile mücadeleyi önceleyerek iş birliğini sürdürmektedir. BAE medyanı silah olarak kullanarak darbe sürecini meşrulaştırmak istemektedir. Bunun için Tunus'ta yaşanan süreci, bölgenin demokratikleşmesinin önüne geçilmesi adına devrim karşıtı aktörlerin attığı bir adım olarak görmek gerekmektedir. Bu anlamda Al-Jazeera kanalının Tunus'taki ofisine yapılan baskın da sürecin uluslararası gündemden soyutlanması adına atılmıştır.

Sonuç olarak Tunus'taki yaşanan darbe sürecini BAE'nin devrim karşıtı siyasetiyle paralel biçimde okumak gerekmektedir. Bu anlamda Mayıs 2020'de yaşanan sürecin bir devamı olan darbe girişimi BAE destekli grupların bölgesel demokratikleşmeyle mücadelesinin bir örneğidir. BAE 2013'te Mısır'da, 2016'da Türkiye'de, 2018'de Sudan'da askerî yollarla demokratikleştirmeyi sonlandırmaya çalışan bir aktör olarak benzer senaryoyu Tunus'ta hayata geçirmeyi denemektedir. Bu aşamada Tunus'taki sürecin ne yöne evrileceği büyük oranda iç dinamiklere ve Tunus halkının devrim sürecine nasıl sadık kalacağına bağlıdır. Bununla birlikte BAE gibi devrim karşıtı aktörlerin olası başarılarını ABD ve AB gibi Batılı aktörlerin evrensel ilkelere ve değerlere bağlı kalıp kalmayacağı da etkileyecektir. Diğer taraftan BAE ve bu eksenin darbeyi meşrulaştırıcı propagandalarının devam edeceği belirginken Almanya gibi AB'nin en önemli devletinin süreci darbe olarak değerlendirmemesi de Batı'nın demokrasi yerine otokratik istikrarı tercih edebileceğini ortaya koymaktadır. ■

TUNUS'TA SİYASİ KRİZİN ARKA PLANI: TEPKİLER VE MUHTEMEL SENARYOLAR

KAAN DEVECİOĞLU

Araştırma Asistanı ORSAM

“

Cumhurbaşkanı Said'in temel aldığı iddia ettiği anayasanın 80. maddesi kapsamında başbakanı görevden alarak meclisin tüm yetkilerini dondurduğunu, bu tarihi takip eden 30 gün boyunca ülkeyi kararnameler ile yöneterek başsavcının yetkilerini üstleneceğini ve tüm güvenlik kurumlarının kontrolünü sağlayacağını açıklamıştır.

”

Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz bölgesinin jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli ülkelerinden birisi olan Tunus, 14 Ocak Devrimi olarak da bilinen Yasemin Devrimi'nden bu yana demokratik bir yönetim noktasında bölgedeki başarılı ülkelerden biri olmasının yanı sıra kırılğan bir yapıya da sahip olmuştur. Tunus'un demokratik geçişindeki kırılğanlık iç ve dış dengelerin meydan okuması bağlamında açıklanabilir. Fransa'nın uzun yıllar Afrika'daki sömürgelerinden biri olarak kalan Tunus, toplumsal temelde de Fransız dili

ve kültürünün etkisinde kalmış; bilhassa din ve siyaset ilişkisi bağlamında laiklik tartışmalarının yoğun bir şekilde sürdüğü ülkelerden olmuştur. Bu özellikleriyle Tunus siyasal sistem açısından tarihsel süreç içerisinde istikrar arayışında olmuş, Yasemin Devrimi de bu arayışın tezahürlerinden biri olarak gösterilmiştir.

Tunus'ta devrime giden süreçte ekonomideki kötüye gidişten hareketle bilhassa genç nüfus ve en-Nahda olmak üzere toplumun farklı kesimlerinden çok sayıda hareket bu devrim sürecine katılmıştır. Bu minvalde Tunus halkı, Yasemin Devrimi'yle Arap Baharı'nın tek başarılı örneği olmayı ve demokratik bir rejimin kurumsallaşması adına önemli bir dönüşümü sürdürmeyi başarmıştır.

Ancak Tunus'un demokrasi serüveni 25 Temmuz'da Cumhurbaşkanı Kays Said'in askerî ve güvenlik organlarıyla gerçekleştirdiği toplantının ardından büyük bir "darbe" almıştır. Cumhurbaşkanı Said'in temel aldığı iddia ettiği anayasanın 80. maddesi kapsamında başbakanı görevden alarak meclisin tüm yetkilerini dondurduğunu, bu tarihi takip eden 30 gün boyunca ülkeyi kararnameler ile yöneterek başsavcının yetkilerini üstleneceğini ve tüm güvenlik kurumlarının kontrolünü sağlayacağını açıklamıştır. Dolayısıyla Said, yasama, yürütme ve yargı erklerinin yanı sıra ülkedeki tüm güvenlik aktörlerini tek elde toplayarak ülkenin derin bir siyasî çıkmazın içine girmesine neden olan süreci başlatmıştır. Bu gelişmeler üzerine

Meclis Başkanı ve en-Nahda Partisi lideri Raşid el-Gannuşi yaşananları “darbe” olarak tanımlamış ve halkı barışçıl mücadeleye çağırıldığı konuşmasında “Türk halkının 15 Temmuz darbe girişimini sokağa çıkararak engellemesini” örnek olarak göstermiştir.

Tunus’un eski devlet başkanı Zeynel bin Ali’nin devrilmesiyle sonuçlanan protestoların üzerinden yaklaşık 10 yıl geçmiş ve bugüne kadar ülkede dokuz hükümet kurulmuştur. Bu süreçte ekonomideki

durgunluk, Kovid-19 salgını krizinin yönetim sorunlarıyla birlikte halkın yoğun tepkisine yol açarak sokak protestolarını doğurmuştur. Nitekim Başbakan Hişam el-Meşişi de geçtiğimiz haftalarda Sağlık Bakanı’ni görevden alsa da halkın tepkisini dindirememiştir. Buradan hareketle yazıda, Tunus’ta yaşananlarda iç dengelerin ve muhtemel senaryoların neler olabileceği anlamlandırılacaktır.

“

Tunus’taki siyasi krizin arka planında tartışılan konulardan biri de Middle East Eye haber sitesinde yayımlanan bir haber analizde Cumhurbaşkanı Kays Said’in üst düzey danışmanları tarafından hazırlanan ve Tunus’ta “Anayasal Diktatörlüğe Geçiş Planını” ortaya koyan gizli bir doküman olmuştur.

”

“

Mayıs ayında Genelkurmay eski Başkanı Ebubekir Bin Kerim Kahya'nın da aralarında olduğu altı emekli komutan "Son Umut" adını verdikleri bir inisiyatifle Cumhurbaşkanı Said'den ülkeyi "ganimet mantığıyla hareket eden siyasi sınıftan kurtarıp doğru yola sokmasını" istemiştir. Emekli Amiral Kemal Akrut ise Said'e 80. maddeyi çalıştırmasını önermiştir. Buradan hareketle, bugün Tunus'ta ortaya çıkan siyasi krizin söz konusu belgede ortaya konan planın uygulaması olduğu görülmektedir.

”

TUNUS SİYASİ KRİZİNİN ARKA PLANINDAKİ TARTIŞMALAR VE TEPKİLER

Tunus Cumhurbaşkanı Kays Saïd'in açıklamalarının öncesinde

ülkenin farklı şehirlerinde protesto gösterileri yaşanmış ve çıkan olaylarda başta Nahda Hareketi olmak üzere parti merkezlerine saldırılar düzenlenmiştir. Ayrıca sosyal medya aktivistlerinin çağrıları vasıtasıyla meclis binasının yakınlarında toplanan Tunuslular; "halk siyasisilerin yolsuzluğundan bıktı" ve "hükümetin istifası ve meclisin feshedilmesine evet" gibi pankartlarla protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Bunun üzerine 25 Temmuz Tunus Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle Meclis Başkanı Gannuşi'nin Tunus Parlamentosunda yaptığı konuşmada, protestoların yasalara bağlı kaldığı sürece anayasa tarafından garanti altına alınan haklar olduğuna vurgu yapmıştır. Söz konusu protestoların arka planındaki temel sebep ise mevcut ekonomik sorunların başarısız salgın yönetimi sonucunda daha kötü bir hâl almasıdır. Bu noktada, Tunus'ta Kovid-19 salgınının kötü yönetişi sonucunda vaka ve ölü sayıları rekor seviyede artmış, bazı şehirlerde yeterli seviyede solunum destek cihazı ve

yoğun bakım hizmeti verilememiş, salgın sonucunda hayatını kaybedenlerin cesetleriyle dolup taşan morgların görüntüleri sosyal medyada Tunuslular tarafından ağır eleştirilerle paylaşılmıştır. Ayrıca bazı yerlerde vefat edenlerin cesetleri yeterli personel ve morg olmadığından dolayı hastane odalarında 24 saatten fazla bekletildiği rapor edilmiştir. Buna ek olarak salgının kötü yönetimi sonucunda ülkede turizm gelirlerinin önemli bir kalem teşkil etmesine rağmen, bu gelirlerden mahrum kalması sonucunda bozulan ekonomi ülkede protesto gösterilerinin fitilini ateşleyerek mevcut sorunlara çarpan etkisi oluşturmuştur.

Tunus'taki siyasi krizin arka planında tartışılan konulardan biri de Middle East Eye haber sitesinde yayımlanan bir haber analizde Cumhurbaşkanı Kays Saïd'in üst düzey danışmanları tarafından hazırlanan ve Tunus'ta "Anayasal Diktatörlüğe Geçiş Planını" ortaya koyan gizli bir doküman olmuştur. Dokümanda yer alan bilgiye göre,

Cumhurbaşkanı Kays Said'in ülkenin kontrolünü tamamıyla ele geçirmesi gerektiği üzerinde durulduğu aktarılmaktadır. Said'in daha önce Tunus'ta "yumuşak bir darbeye" zemin hazırlamakla suçlandığı hatırlatılarak, Said'in danışmanlarının söz konusu gizli dokümanda Kovid-19 salgını ile boğuşan hükümetin durumunu ve ülkenin artan borç seviyesini dikkate alarak cumhurbaşkanından ülke yönetimini hükümetin elinden almasını istedikleri kaydedilmektedir. Ayrıca söz konusu dokümanda, anayasanın ulusal bir acil durum hâlinde cumhurbaşkanına ülke yönetimini tümüyle kontrol altına alma yetkisi verdiği öne sürülerek; cumhurbaşkanının salgın, güvenlik durumu ve ekonomik sorunları gerekçe göstererek Ulusal Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırması ve sonrasında tüm yetkileri cumhurbaşkanlığında toplayacak şekilde "anayasal bir diktatörlük" ilan etmesi öngörülmüştür. Ayrıca, Said'in ordu üzerindeki kontrolünü polis kuvvetlerini de kapsayacak şekilde genişletmek istemesi ve anayasa mahkemesi kurulması taleplerine karşı çıkması nedeniyle hükümet ile arasında daha önce yaşanan gerilime değinilmektedir. Mayıs ayında Genelkurmay eski Başkanı Ebubekir Bin Kerim Kahya'nın da aralarında olduğu altı emekli komutan "Son Umut" adını verdikleri bir inisiyatifle Cumhurbaşkanı Said'den ülkeyi "ganimet mantığıyla hareket eden siyasi sınıftan kurtarıp doğru yola sokmasını" istemiştir. Emekli Amiral Kemal Akrut ise Said'e 80. maddeyi çalıştırmasını önermiştir. Buradan hareketle, bugün Tunus'ta ortaya çıkan siyasi

krizin söz konusu belgede ortaya konan planın uygulaması olduğu görülmektedir.

“
Tunus'ta son zamanlarda toplumsal temelde Kovid-19 salgınıyla derinleşen ekonomik krizin ardından artan protesto gösterileri, Cumhurbaşkanı Kays Said'in Anayasa'nın 80. maddesini işleme sokarak aldığı tedbirlerin ardından yaşanan siyasi kriz ülkede bazı muhtemel senaryolar gündeme getirmektedir.

”
Cumhurbaşkanı Said'in yaptığı açıklamaların ardından ordunun başta meclis olmak üzere resmî kurumları ablukaya almasıyla Gannuşi meclisin görevinin başında olduğunu ve toplantıların çevrim içi düzenleneceğini belirtmiş, Tunus Parlamento Ofisi ise Said'in meclisin faaliyetlerini durdurup, Başbakan Meşişi'yi görevden almasını oy birliğiyle kınadığını açıklayarak 80. maddenin yanlış yorumlandığına dikkat çekilmiştir. Tunus Genel İşçi Sendikası'nın yaptığı açıklamada ise ülkenin içinden geçtiği bu süreçte anayasaya, demokrasiye saygı gösterilmesi ve yeniden istikrarı sağlamak için alınan her türlü önlemlerde anayasal meşruiyete bağlı kalınmasının gerektiği vurgulanmıştır.

MUHTEMEL SENARYOLAR

Tunus'ta son zamanlarda toplumsal temelde Kovid-19 salgınıyla derinleşen ekonomik krizin ardından artan protesto gösterileri,

Cumhurbaşkanı Kays Said'in anayasa'nın 80. maddesini işleme sokarak aldığı tedbirlerin ardından yaşanan siyasi kriz ülkede bazı muhtemel senaryoları gündeme getirmektedir. Buna göre birinci senaryo, Said'in açıklamalarının ardından Meclis Başkanı Gannuşi'nin halkı sokaklara davet etmesi sonucunda iki taraf arasındaki şiddetin tırmanmasıyla ortaya çıkabilecek çatışmalar ve ordunun iktidarı ele geçirmesi durumudur. Mevcut veriler ışığında bu senaryonun güçlü ihtimaller arasında olduğu söylenebilir ki son aylarda Tunus'ta artan protesto gösterilerinde Nahda özelinde hükümete karşı Kays Said taraftarları tepki gösteriyordu; bu noktada Tunus'ta Nahda'nın tekrar taviz verip vermeyeceği veya tabanın temel çizgisinin ne olacağı bu senaryoyu önümüzdeki günlerde netleştirecektir.

Gündemde olan ikinci senaryo, Kays Said'in Kovid-19 vakalarının artışı ve mali krizle başa çıkamayacağı 30 günlük askıya alma sürecinde yeni bir başbakan atayarak parlamentonun yetkilerini geri vermesidir ki ülkenin mevcut koşullarında bu ihtimal oldukça kuvvetlidir. Gündemdeki üçüncü senaryoda Said'in diktatörlük yönetimine olasılık verilmekte; dördüncüde ise krizi fırsata çevirerek ülke sistemini parlamentonun rolünü azaltacak bir başkanlık sistemine çevirmesidir. Sonuncusu ama makul olanı ise 2011 devriminin ardından ülkedeki tüm siyasi aktörlerin izlediği yolu tekrar etmesidir ki bu durum başta Tunus olmak üzere bölgesel aktörlerin de çıkarına olabilecek bir senaryodur. ■

TUNUS'TA YAŞANAN SİVİL DARBENİN KOMŞU ÜLKELERE YANSIMALARI

FUAT EMİR ŞEFKATLİ

Araştırma Asistanı ORSAM

“

Arap Baharı sonrasında siyasi arenada yumuşak geçişi sağlayan ve bölge devletleri için adeta rol model olan Tunus'un içinde bulunduğu durum, istikrarını arayan kırılmalı yapıdaki Kuzey Afrika ülkeleri için ciddi riskleri barındırmaktadır.

”

2011 yılında seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin yaktığı ateşle Arap Baharı'nın ilk durağı olan Tunus kritik bir dönemden geçmektedir. 2019 sonrası ağırlığını göstermeye başlayan siyasi kriz ve Kovid-19 salgını ile beraber yaşanan ekonomik durgunluk, ülke içinde bazı protesto hareketlerini tetiklemişti. Bununla beraber yakın geçmişte Nahda Partisi'nin çoğunlukta olduğu parlamento, Başbakan Hişam el-Meşişi liderliğindeki hükümet kanadı ve Cumhurbaşkanı Kays Said arasında yaşanan gerilim fazlasıyla ön plana çıkmaktaydı. 25 Temmuz tarihinde ise beklenmedik bir çıkışla 217

sandalyeli Tunus Parlamentosunun yetkilerini dondurduğunu ve Başbakan Meşişi'yi görevden aldığını açıklayan Cumhurbaşkanı Said, bir anlamda Tunus demokrasisinin 10 yıllık kazanımlarını hiç sayarak ve yetkilerinin dışına çıkarak Tunus'ta bir “sivil darbe” gerçekleştirdi. Yaşanan olayların Tunus iç siyasetine olumsuz etkileri ve halk nezdinde yaratacağı hayal kırıklığı hiç kuşkusuz yadsınmaz. Ancak Arap Baharı sonrasında siyasi arenada yumuşak geçişi sağlayan ve bölge devletleri için adeta rol model olan Tunus'un içinde bulunduğu durum, istikrarını arayan kırılmalı yapıdaki Kuzey Afrika ülkeleri için

ciddi riskleri barındırmaktadır. Akdeniz'e kıyısı olan, Cezayir ve Libya ile geniş sınırlar paylaşan Tunus'u jeopolitik anlamda Kuzey Afrika'nın kalbi olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Ülkenin 2011 sonrası özellikle Libya'da patlak veren iç savaş ve farklı bölgesel krizlere yönelik tarafsız tutumunu da bu minvalde değerlendirmek mümkündür. 24 yıllık Zeynel Abidin Bin Ali döneminin ardından 2011 yılında görevi devralan geçici hükümet, Libya'daki otorite boşluğu ve zayıf sınır kontrolleri sebebiyle güvenlik kaygılarını ön planda tuttu. Bu kapsamda geçici hükümet, güney komşusu ile sı-

nırlarını güvence altına almak ve askerî çatışmaların kendi sınırlarına yayılmasını önlemek adına Libya'daki farklı paydaşlarla yakın temas içinde oldu. Bu duruş uluslararası ve bölgesel pek çok aktörün müdahil olduğu Libya krizinde Tunus'a arabuluculuk yetkisi kazandırdı.

“

Libya krizinin başlangıcından itibaren siyasi müzakerelere ev sahipliği yapan Tunus, siyasi uzlaşma sürecine giren Libya'da çözümün sağlanması noktasında önemli adımlar atmıştır.

”

Aynı şekilde Arap Baharı sonrası Tunus'ta takip edilen demokratik model ve siyasi değişim, bölgedeki halk temelli demokratik hareketlere ilham kaynağı oldu. Hatta Ceza-yir'de 2019 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Abdulaziz Bouteflika'ya karşı başlayan gösteriler ve sonrasında ortaya çıkan Hirak hareketi, Tunus'ta tohumları atılan protesto kültürünün bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Nisan 2019'da başlayan barışçıl gösteriler, genel seçimler öncesi 20 yıllık Bouteflika dönemine son vermişti. Beşinci dönem için adaylığını koyan Bouteflika'nın önündeki en temel engel ise genç nüfusun yoğun bir biçimde seslendirdiği değişim ve yenilik söylemi olmuştu. Takip eden süreçte ise cumhurbaşkanlığı adaylığı için yarışan adayların birçoğu bu değişim hareketinin talep ve isteklerini göz önünde bulundurarak seçim kampanyalarını farklı alanlarda getirilecek reformlar üzerine kurdular.

“

LSDF'nin mart ayında seçtiği Başbakan Abdulhamid Dibeybe liderliğindeki Millî Birlik Hükûmeti'ni (MBH) ve Başkanlık Konseyi üyelerini olumlu karşılayan Tunus, Libya'nın sorunlarının çözülmesinde bölgesel iş birliği ve diyalog vurgusu yaptı. Gelinen noktada Tunus'ta yaşanan sivil darbe ve halk iradesinin ikinci plana atılması, Libya siyaseti için olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir.

”

LIBYA'YA ETKİLERİ

Libya krizinin başlangıcından itibaren siyasi müzakerelere ev sahipliği yapan Tunus, siyasi uzlaşma sürecine giren Libya'da çözümün sağlanması noktasında önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda Bir-

leşmiş Milletler (BM) öncülüğünde Kasım 2020'de Tunus'ta düzenlenen toplantılar, 24 Aralık tarihinde düzenlenecek Libya seçimlerinin yol haritasının belirlenmesinde etkili oldu. Tunus'ta düzenlenen toplantılar aynı zamanda Libya Siyasi Diyalog Forumu'nun (LSDF) kuruluşuna tanıklık etmiştir. LSDF'nin mart ayında seçtiği Başbakan Abdulhamid Dibeybe liderliğindeki Millî Birlik Hükûmeti'ni (MBH) ve Başkanlık Konseyi üyelerini olumlu karşılayan Tunus, Libya'nın sorunlarının çözülmesinde bölgesel iş birliği ve diyalog vurgusu yaptı. Gelinen noktada Tunus'ta yaşanan sivil darbe ve halk iradesinin ikinci plana atılması, Libya siyaseti için olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir. Öyle ki Tunus, Arap coğrafyasında devrim hareketlerine en iyi uyum sağlayan ve siyasi geçişini tamamlamış bir ülke olarak silah seslerinin susturulduğu ve diyalog mekanizmasının işlediği Libya için önemli bir örnek teşkil

ediyordu. Buna ek olarak Tunus, BM tarafından desteklenen Ulusal Mutabakat Hükûmeti (UMH) başta olmak üzere mart ayında göreve gelen MBH gibi meşru yönetimlere olan desteği ile yapıcı çözümleri ve ülke istikrarını desteklediğini her fırsatta gösterdi.

Nitekim parlamentonun askıya alınması ve Başbakan'ın siyaset sahnesinden el çektilmesi, Tunus'un Libya üzerindeki etki ve arabuluculuk rolünü kaybetmesine yol açabilir. Diğer taraftan Tunus'ta yaşanacak olası iç karışıklık, Libya içinde askerî angajmanlara öncelik veren yerel ve uluslararası aktörlerin eline koz verebilir. Bu anlamda Tunus'ta yaşanan gelişmelerde doğudaki milis güçlerin lideri Halife Hafter'in en önemli destekçilerinden Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) ayak izlerinin olması, Libya özelinde bu kaygıları yoğunlaştırmaktadır. Tunus gibi Libya krizinin çözümünü kendi millî çıkarları doğrultusunda gören bir ülkenin kendi iç sorunlarına dönerek aktif tutumunu kaybetmesi, sahne arkasında askerî alternatifleri sahaya sürmeye çalışan aktörlerin elini güçlendirecektir. Aynı zamanda Halife Hafter'in Cumhurbaşkanı Said'i aldığı kararlar sonrası tebrik eden ilk isimlerden biri olması da bu yöndeki argümanları desteklemektedir. Böyle bir senaryo Libya içindeki demokrasi ve seçim yollarının motivasyonunu sarsabilir. Bu doğrultuda Libya'nın içinden Kays Said'e yönelik ilk tepkiler, Libya Devlet Yüksek Konseyi Başkanı Halid Mışrı'den geldi. Mışrı, seçilmiş organlara yönelik darbeleri ve demokratik yolların feshedilmesini reddettiklerini ifade etti.

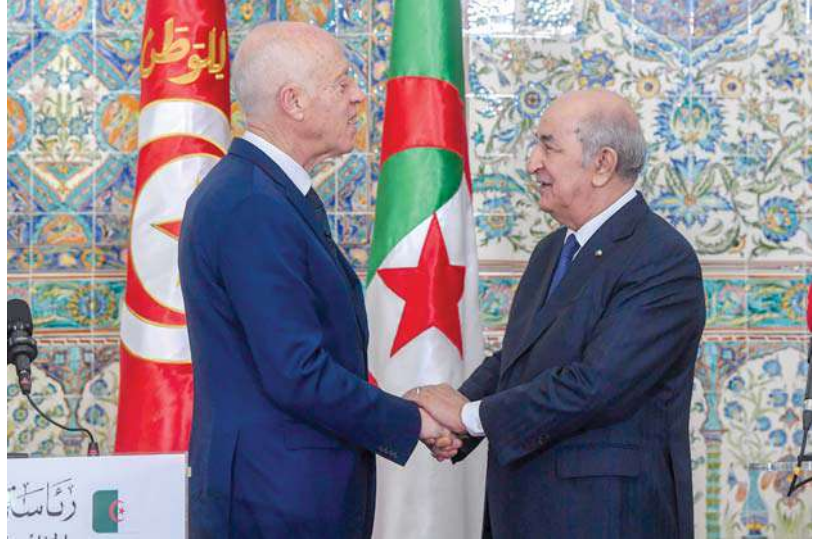
CEZAYİR'E ETKİLERİ

Cumhurbaşkanı Said'in son kararlarının hâlihazırda çalkantılı bir dönemden geçen Cezayir yönetimi tarafından hoş karşılanması da oldukça düşük bir ihtimal olarak görülmektedir. Tıpkı Tunus'ta olduğu gibi Covid-19 salgınının yarattığı ekonomik sıkıntılarla boğuşan Cezayir, diğer taraftan Batı Sahra krizinde rekabet içinde olduğu Fas ile Pegasus Casus Yazılımı üzerinden ciddi bir gerilim yaşamaktadır. Geçtiğimiz hafta Cezayir Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada Cezayirli devlet görevlilerine karşı yürütülen casusluk girişiminden dolayı Fas devleti kınanmıştı. Mevcut sorunlu alt başlıklara bir yenisinin eklenmesi ve sınır komşusu Tunus'ta yaşanacak siyasi temelli bir istikrarsızlık Abdülmecid Tebbun yönetimini kaygılandırabilir. Bu kaygının arka planında ise Cezayir'in 1990'larda yaşadığı iç savaş tecrübesi gösterilebilir.

“

Kays Said'in Cezayir'i farklı bir yere koyduğunu da söylemek mümkündür. İki ülkenin ticari ilişkilerdeki karşılıklı bağımlılığı ve en önemlisi Tunus'un bölgesel anlamda duyduğu güvenilir müttefik ihtiyacı, Said yönetimini Cezayir'in desteğini almaya yöneltmektedir. Bu kapsamda Cezayir Dışişleri Bakanı Ramtan Lamamra 27 Temmuz tarihinde Said'i ziyaret ederek Cezayir Cumhurbaşkanı Tebbun'un mesajını iletmiştir.

”

Muhafazakâr İslami Selamet Cephesi'nin (FIS) ilk turda elde ettiği başarılı sonuçların ardından iptal edilen 1991 Aralık seçimleri ülkeyi kaos ortamına sürüklemiş, takip eden süreçte ise ülke silahlı çatışmalara sahne olmuştu. Öyle ki, Tunus'ta Nahda Partisi'ne yönelik uygulamalar bir bakıma 1991 Aralık Cezayir seçimlerinde FIS'e karşı yapılan illegal ve anti-demokratik müdahaleyi anımsatmaktadır. Hiç şüphesiz Cezayirli karar vericilerin yanında Cezayir halkının da yakın tarihsel ve kültürel bağlar içinde olduğu Tunus halkının yaşadığı gelişmeleri kaygı ile takip ettiği söylenebilir. Pek çok Cezayir vatanşasının kendi ülkesindeki yönetici elitlerden ya da başka bir deyişle “derin devletten” rahatsızlığı bilinmektedir. Hatta Cezayir'de bu görüşü benimseyenler 2019 yılında göreve gelen Cumhurbaşkanı Tebbun yönetiminin de hâlen asker ağırlıklı bu elit grubun etkisi altında olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda Tunus, asker ve farklı elit grupların hegemonyasının dışında çoğulcu temsil anlayışının benimsendiği bir ülke olarak Cezayir hal-

kının sempatisini kazanmıştır. Dolayısıyla başta Hirak hareketi olmak üzere Cezayir'in halk tabanında Tunus'un rol model olarak alındığı ifade edilebilir.

Öte yandan Kays Said'in Cezayir'i farklı bir yere koyduğunu da söylemek mümkündür. İki ülkenin ticari ilişkilerdeki karşılıklı bağımlılığı ve en önemlisi Tunus'un bölgesel anlamda duyduğu güvenilir müttefik ihtiyacı, Said yönetimini Cezayir'in desteğini almaya yöneltmektedir. Bu kapsamda Cezayir Dışişleri Bakanı Ramtan Lamamra 27 Temmuz tarihinde Said'i ziyaret ederek Cezayir Cumhurbaşkanı Tebbun'un mesajını iletmiştir. Tunus Cumhurbaşkanlığından yapılan açıklamada mesajın içeriğine dair bilgi verilmese de Lamamra'nın ziyareti oldukça manidar bir zamanlamaya denk geldi. Sonuç olarak Tunus'taki demokrasi yönündeki ya da demokratik gelişmeyi tersine çevirecek gelişmelerin Kuzey Afrika bölgesindeki diğer ülkelerinde iç-dış sosyo-politik gelişmelerine etki etme kapasitesi mevcuttur. ■

BEYRUT PATLAMASININ İLK YIL DÖNÜMÜNDE LÜBNAN'I DÜNÜ VE BUGÜNÜYLE ANLAMAK

DOÇ. DR. GÖKTUĞ SÖNMEZ

Güvenlik Çalışmaları Direktörü ORSAM

“

Bugün bildiğimiz hâliyle Lübnan'ın ortaya çık(arıl)ışından bugüne hem etnik ve mezhepsel fay hatları hem de iç savaşlar ve çatışmalarla dolu tarihi ve dış aktörlerin ülkeye doğrudan ve dolaylı, açık ve örtülü müdahaleleri ülkeyi Ortadoğu'da istisnai bir noktaya çekmektedir.

”

Tarihî arka planı ele alındığında Ortadoğu'nun en hareketli ve aynı zamanda en fazla sosyal risk barındıran ülkelerinden birinin Lübnan olduğunu söylemek mümkündür. Bugün bildiğimiz hâliyle Lübnan'ın ortaya çık(arıl)ışından bugüne hem etnik ve mezhepsel fay hatları hem de iç savaşlar ve çatışmalarla dolu tarihi ve dış aktörlerin ülkeye doğrudan ve dolaylı, açık ve örtülü müdahaleleri ülkeyi Ortadoğu'da istisnai bir noktaya çekmektedir. Lübnan, içerisindeki azınlıklar ve çeşitlilikle belki bir nebze Irak'ı

andırabilecek ama bundan daha da diken üstünde bir denkleme sahip, bu hâliyle Irak'a yönelik yapılan "Ortadoğu'nun (ve elbette güvenlik risklerinin) küçük bir modellemesi" tanımına belki Irak'tan daha fazla uyduğu öne sürülebilecek bir aktördür. İşte bu çerçeveyi ve arka planı anlamak

2020 yılının Ağustos ayında Beyrut'ta meydana gelen patlamanın olası izdüşümlerine yönelik öngörülerde bulunmak için de büyük önem arz etmektedir.

Lübnan'ın bugününü anlamak açısından en önemli referans noktaları 1. Dünya Savaşı yıllarına git-

mektedir. İngiltere, Kasım 1915 ve Mart 1916 arasında bir taraftan Şerif Hüseyin ile McMahon yazışmalarını sürdürürken, diğer taraftan Fransa ile Ortadoğu'nun paylaşımı konusunda müzakerelere başlamıştır. Tüm bu görüşmelerin odak noktalarından biri ise Suriye'di. İngiltere tarafından muğlak

biçimde Şerif Hüseyin'e mektuplaşmalarla uzatılan bu havuç, esasen Fransa'ya vaat edilmiş, Sykes-Picot ve arkasından San Remo ise bu vaadin somutlaşmış hâli olmuştur. Sürecin İngiltere ile Şerif Hüseyin ve Şerif Hüseyin, ailesi ve Fransa arasında doğurduğu gerilimi bir kenara bırakarak Lübnan özeline döndüğünde bu tarih sonrasında Fransa'nın adım adım "Büyük Suriye" üzerinde manda yönetimini hayata geçirdiği, burada ortaya çıkardığı çok parçalı yapıdan birisi olarak da Lübnan'ı oluşturduğu görülmektedir.

“

Sınırları geliştirilen ve Suriye'nin verimli tarım arazilerinden de önemli bölgeler eklenerek ortaya çıkarılan Lübnan, bu beş yapıdan biri olarak inşa edilmiştir. Bununla birlikte bu genişleme Marunileri azınlık konumuna düşürmüştü, ancak Müslümanlar da bütüncül bir kitle teşkil edememiştir. Paris'te eğitim görmüş ve Fransız mandasının devamından yana olan Emile Edde'nin 1936'da seçilmesiyle ise ülkede Maruni cumhurbaşkanı ve göreve getirdiği Hayreddin Ahdab ile birlikte Sünni başbakan geleneği de oturmuş oldu.

”

Kurulan denklemde Suriye'nin mandateri olan Fransa, Haçlı Seferleri bakiyesi olan Maruni Hristiyanların tarafına ağırlık veren bir politika izlemiş, Marunileri özellikle Lübnan'da etkin kılabil-

mek için sistemi buna göre şekillendirme yoluna gitmiştir. Sınırları geliştirilen ve Suriye'nin verimli tarım arazilerinden de önemli bölgeler eklenerek ortaya çıkarılan Lübnan, bu beş yapıdan biri olarak inşa edilmiştir. Bununla birlikte bu genişleme Marunileri azınlık konumuna düşürmüştü ancak Müslümanlar da bütüncül bir kitle teşkil edememiştir. Paris'te eğitim görmüş ve Fransız mandasının devamından yana olan Emile Edde'nin 1936'da seçilmesi ile ise ülkede Maruni cumhurbaşkanı ve göreve getirdiği Hayreddin Ahdab ile birlikte Sünni başbakan geleneği de oturmuş oldu.

1943'te Fransız mandasına karşı Bişara Huri'nin cumhurbaşkanlığı ve Sünni Riyad Sulh'ün başbakanlığı dönemi bu aktörlerin bir araya gelerek Ulusal Paktı inşası ile bağımsızlık isteği öne çıkmış, etnisitelerin temsili itibarıyla 1932 nüfus sayımındaki nüfus oranlarına göre bölünmeleri ve Cumhurbaşkanı Maruni, Başbakan Sünni Arap, Meclis Başkanı Şii Arap, Meclis Başkan Yardımcısı ve Başbakan Yardımcısı Rum Ortodoks, Genel Kurmay Başkanı Maruni ve Lübnan Ordusu Kumandanı Dürzi olacak şekilde bir dizayna gidilmesi kararlaştırılmıştır. Parlamentoda da her 6 Hristiyan vekile karşı 5 Müslüman vekil olacaktı.

BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEM

Lübnan'ın bağımsızlığı oldukça sancılı bir süreçten sonra ancak 1943 yılında, gerçek anlamıyla ise 1946 yılında alınabildi. Bu süreç sonrasında özellikle Mısır, Suriye ve Irak'taki istikrarsızlıklar neticesinde sermayenin Lübnan'a kaçmasıyla ve özellikle Bişara Huri ve Kamil Şamun'un cumhurbaşkanlıkları dönemindeki düzenlemelerle ülke "Ortadoğu'nun İsviçre'si" olarak değerlendirilmeye başlandı. Sosyal atmosfer de takip eden yıllarda iç savaşa kadar bu benzetmeye uygun biçimde dönüşerek "Ortadoğu'nun Paris'i" yakıştırması da Lübnan tanımla-

masına eklendi. Buna karşın ülkedeki etnik ve mezhepsel çizgiler ve az sayıda ailenin bu çizgiler üzerinden etkisini sürdürmesine olanak sağlayan zaimlik sistemi ise yıkılamamıştır ki ilerleyen yıllarda çatışmaları körükleyecek önemli sosyal dinamiklerden biri de budur. İşte bu zaimlerden olan Pierre Cemayel'in Maruni Falanj hareketi Lübnan'ın bir Maruni devletine dönüştürmeyi amaçlayan bir devlet dışı silahlı aktör olarak sivrilmiş, diğer aktörleri de benzer yollar izlemeye itmiştir. Öte yandan Dürziler ise Canpolat ailesiyle öne çıkmış, İlerici Sosyalist Parti Kemal Canpolat liderliğinde 1940'ların sonunda örgütlenmiştir. 1950'lerde ise Nasırcı cereyanlarla Marunilerin Batıcı eğilimleri arasında kalan Lübnan ilerleyen on yıllardaki çatışma dinamiklerinin yavaş yavaş ortaya çıktığı, eski fay hatlarının altının çizildiği bir döneme şahitlik etmiştir.

Özellikle Şamun'un 1948-49 Savaşı'ndan uzak durması neticesinde çektiği tepki, ikinci kez seçilme çabasıyla birleşince 1958'de Müslüman muhalefetin başkaldırısına sebep olmuş, Eisenhower Doktrini'yle uyumlu biçimde davet üzerine ise ABD deniz piyadeleri 15 bin kişilik mevcut ile Lübnan'a çıkarılmıştır. 1968'de Beyrut

Havalimanı bombalanması ve 1973'te 3 Filistinli liderin öldürülmesiyle fitili ateşlenen 1975'te 27 Filistinli'nin Falanj tarafından katledilmesiyle patlayan süreçte ise Fa-

lanj ve Şamun'un Kaplanlar Örgütü, FKÖ ve yerel sol yapıları, Suriye ve İsrail'in dâhil olduğu iç savaş süreci başlamış, bu süreçte Suriye ve İsrail'in Falanj'la yakın teması Suriye'nin Arap dünyasından tepki çekmesine, İsrail'in ise savaştaki dahli ve 1982'de başlayan İşgal süreci İsrail içerisinde tepkilere neden olmuştur. Bu tepkiler 2000'e kadar sürecek İsrail çekilmesini başlatmanın yanı sıra hemen o dönemde Ariel Şaron'un Savunma Bakanlığından istifası ve Menahem Begin'in başbakanlıktan çekilmesine ve Kahan Komisyonunun kurularak işgalde sorumlu İsrail yetkililerinin tespitine varacak iç siyasi kırılma ortaya çıkardı. 1989'da Taif'te sağlanan ateşkes ise her ne kadar kısa vadede silahlı sürecin durmasını sağlamış ve ülkedeki güç dengesinde Maruni-Müslüman dengesini Müslümanlar lehine eşitlemeye yönelik bir tutum izlediyse de da ülkenin kırılğan yapısında bir değişiklik sağlaması elbette mümkün olmamıştır.

2000 SONRASINDA DERİNLEŞEN KIRILGANLIK

2000'de İsrail'in çekilmesi sonrasında ise bölgede artan biçimde Hizbullah etki ve faaliyetlerinin görülmesi ülkedeki çatışma dinamiklerine de bölgeye İsrail müdahalesi ihtimaline de önemli bir ilave yapmıştır. 2005'te Başbakan Refik Hariri suikastı sonrası ise ülkede özellikle Suriye etki ve varlığının sonlandırılmasına yönelik sesler yükselmiş, Sedir Devrimi denen bu süreçte Lübnan'ı oluşturan unsurlar ilk kez bu denli bütünleşik bir tutum takınmıştır. Neticesinde Suriye Lübnan'daki

askerlerini çekeceğini açıkladıysa da Hizbullah bu süreçte Suriye yanında yer almış, silah bırakmayacağını açıklamış ve karşı gösteriler düzenlemiştir. Mişel Avn'ın ülkeye dönüşü sonrası güçlenen Maruni hareket ülke içerisinde Hariri yanlısı yapılarla siyasi bir mücadeleye girerken 2005 sonlarında artan Hizbullah saldırıları İsrail ile çatışma ihtimalini beklediği üzere artırmış ve 2006 yazında çatışmalar yaşanmıştır. 2008'de Katar arabuluculuğuyla ülke yeni bir iç savaş sarmalına girmeden Doha Anlaşması'yla eski eski Genelkurmay Başkanı Mişel Süleyman devlet başkanı seçildi ve 2009 yılında Gelecek Hareketi'nin liderliğini devralan Saad Hariri'nin başbakanlığında, çoğunluğu Suriye karşıtı Maruniler, Sünni Araplar ve Velid Canpolat'ın İlerici Sosyalist Partisi, 10 üyesi Avn'ın Maruni hareketi ve Şii Araplar, 5 üyesi ise bağımsızlardan oluşan bir millî birlik hükümeti oluşturulmuştur. 2011 başında Lübnan Özel Mahkemesi'nin Hariri suikastı nedeniyle Hizbullah'ı suçlamasından dolayı hükümetin istifalarla düşmesi neticesinde Hizbullah'ın etkisinin önemli ölçüde arttığı bir dönem başlamış ancak Necip Mikati'nin 2013'te istifası ve Hariri'lere yakın Fuad Sinyora'nın göreve gelmesiyle bu denklem zayıflamıştır. Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri Ocak 2020'ye kadar başbakanlık görevini üstlenmiş, akabinde görevi tekrar Mikati'ye devretmiştir. Bu süreçte ise Hizbullah ile uzlaşarak Hizbullah'ın Cumhurbaşkanı adayı Avn'ın bu koltuğa gelmesinde önemli rol oynamıştır. Arkasından görevi devralan Hasan Diyab ise patlama sonrasında gör-

evinden istifa etmiştir. Bu kısa süreli değişimler genel itibarıyla ülkede artan İran ve Suudi Arabistan rekabetinin yansımaları olarak görülmüştür.

“

Ülkedeki siyasi istikrar sorununun çok ciddi bir ekonomik krizle birleştiği güncel iklimde ağustos ayında Beyrut Limanı'nda meydana gelen patlama ise bu karmaşık ve riski yüksek yapıyı daha tehlikeli ve karmaşık hâle sokmuştur.

Genel itibarıyla bakıldığında, Lübnan'ın mandater sistemi mandacı aktöre maksimum faydayı sağlama için dizayn edilmiş, bu dizaynın ise ülkeyi uzun yıllar huzur ve istikrara kavuşturmayacak dinamiklerin üzerine oturtulmuş olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum ise defaten Lübnan siyasi hayatında test edilmiş, siyasi gerilimler ve iç savaş sarmalında ülke mütemadi olarak hem bölgenin güvenli limanı hem de her an patlamaya hazır bombası olarak öne çıkmıştır. Bu kırılğan dizayna vekalet savaşları ve İran ile Suriye'nin bölgedeki etki rekabeti de eklenmiş, Hizbullah faaliyetleri ve Körfez petro-dolarıyla karmaşıklaşan iklim özellikle Suriye savaşıyla birlikte İsrail açısından Hizbullah'ın geçiş güzergahı ve roket cephaneliği açısından oynadığı ve oynayabileceği rol dolayısıyla öne çıkmıştır. Hem 1950'lerdeki müdahalesiyle ABD hem de tarihsel bağları zerrinden etkisini kaybetmek istemeyen Fransa'nın Lübnan'daki

varlığı son dönemdeki Doğu Akdeniz ve dolayısıyla Doğu Akdeniz denklemiindeki aktörlerin de doğrudan ve dolaylı ilgisiyle mesele daha da karmaşık bir hâl almıştır. Ülkedeki siyasi istikrar sorununun çok ciddi bir ekonomik krizle birleştiği güncel iklimde ağustos ayında Beyrut Limanı'nda meydana gelen patlama ise bu karmaşık ve riski yüksek yapıyı daha tehlikeli ve karmaşık hâle sokmuştur. MV Rhosus isimli, 2013'te Batum'dan yola çıkan Mozambik varışlı geminin yıllar içerisinde eskimesi ve teknik sorunları ve bu yolculuktaki ticari hesap hataları neticesinde Beyrut'a giderek burada 2014'te el konulmasıyla 3 ton civarı amonyum nitrat Beyrut'a taşınmıştır. Gemiden limana indirilen amonyum nitrat ise satılması planlanan gemiyle birlikte 2015'ten beri limanda bekler durumda kalmış, bu patlayıcı madde patlamaya neden olmuştur. Patlamanın 1,5 bin ton TNT etkisine sahip olduğu değerlendirilirken kıyas itibarıyla Hiroşima'daki bombanın 12-15 bin ton TNT etkisine sahip olduğu dikkate alınmalıdır.

PATLAMA SONRASI İKLİM

Patlamanın ardından ise Lübnan'ı ve bölgeyi neler beklediği sorusu sorulmaya başlanmıştır. Zira Lübnan, hâlihazırda tüm etnik çatışma dinamikleri, iç savaşlar, İsrail askerî müdahalesi, ABD ve Fransız etkisi gibi denklemi karmaşıklaştırıcı unsurlara ilaveten bir süredir oldukça derin bir ekonomik krizle uğraşmakta, bu kriz giderek artan bir halk öfkesine dönüşmekteydi. Halihazırda ekonomik düşüşün pençesindeki Lübnan'da hem siyasi belirsizlik hem de pandemi

etkisi ekonomik krizi üç kat daha derinleştirirken etnik, dinî ve mezhepsel gerilimleriyle olası iç karışmaların Ortadoğu'nun geneline sıçraması muhtemel ülkelerinden Lübnan'ı da eskisinden daha fazla patlamaya hazır bir kriz sarmalına soktu. Patlamam sonrasında Cumhurbaşkanı Avn tarafından yeniden hükümet kurma amacı ile başbakan olarak yetkilendirilen Saad Hariri'nin hem Suriye rejimiyle babasına yönelik suikast dolayısıyla sorunlu ilişkileri, Suudi Arabistan vatandaşlığı ve Suud ailesindeki değişikliklerin doğrudan kendi siyasi hayatı üzerinde kınımlara sebep olabileceği, Avn ile arasındaki hükümet kurma krizinin ülkedeki, istikrarsızlığı büyütmesi ve kendisinin Hizbullah ile iniş çıkışlı ilişkileri nedeniyle Lübnan'ın gelecek siyaset ve dış politika dizaynında oldukça kırılgan bir zeminde

ilerleyişinin adeta cisimleşmiş sembolü olduğunu da söylemek mümkündür. Saad Hariri'nin 15 Temmuz 2021 itibarıyla bu pozisyonundan Avn'la anlaşmazlıklarını sebep göstererek çekilmesi de bu kırılganlığın derinleşeceğini göstermektedir.

Sosyal ve ekonomik kırılmanın eşliğinde yaşamaya devam eden ve bunu zaten kırılgan olan bölgeye ihraç etmesi oldukça olası Lübnan'da meydana gelen patlama, geçtiğimiz yılda özellikle Hizbullah'la yakın ilişkilere sahip İran'ın, bölgede tarihsel manda geçmişini sürdürme çabası bugüne değin uzanan Fransa'nın, Lübnan'ı kendisine Hizbullah ve Şii milis ve killerin ayakta kalması açısından önemli bir tehdit olarak değerlendirilen İsrail'in daha fazla oyuna dâhil olmaya çalıştığı bir denklem oluşturmuştur. Patlama sonrası

gösterilerde Hizbullah dâhil tüm siyasi gruplara tepki gösterilmesine karşın özellikle mevcut sosyal ve ekonomik çöküntü bu aktörlerin her birine daha büyük alan açmıştır. Bununla birlikte önemli tehlikelerden biri, bu uluslararası angajmandan da etkilenecek ülkede dondurulmuş iç savaş dinamiklerinin yeniden harekete geçmesidir ki böylesi bir senaryoda özellikle Hizbullah'ın ve örtülü ya da açık Fransız desteğiyle Marunilerin sahadaki faaliyetleri oldukça kritik olacaktır. Sonuç olarak bu nokta Türkiye gibi bölgeye toprak bütünlüğü odaklı, kimlik siyaseti ötesinde bakabilen ve bölgesel istikrarın korunmasının hem kendi hem bölgesel hem de küresel güvenlik açısından önemi üzerinde duran aktörlerin sağduyulu angajmanının önemini arttırmaktadır. ■

LÜBNAN KRİZİNDE İRAN'IN ROLÜ: HIZBULLAH MODELİ

DR. İSMAİL SARI

Uzman ORSAM

“

Hizbullah'ın etkisi Lübnan'ın geçirdiği dönüşümlerle zaman içinde temsili siyasi kurumlardan askerî ve güvenlik kurumlarına kadar tüm Lübnan devletine yayılmışken, bu kriz Hizbullah için daha büyük bir fırsata dönüşebilir.

”

İran'ın “direnış eksenini” dediği, karşıtlarının ise “Şii hilali” olarak tanımladıkları jeopolitik hatta Lübnan, İran'ın Hizbullah üzerinden Akdeniz'e açılan ileri ucu vazifesi görmektedir. Lübnan'da siyasi-askerî önemli bir role sahip olan Hizbullah, kurulduğu 1980'li yıllardan bu yana İran ile geliştirdiği ilişkilerle ülke sınırlarını aşan bir etki yaratmış, son olarak Suriye iç savaşında yer alarak da İran'ın Ortadoğu siyasetinde kullandığı kendisine müzahir devlet dışı aktörlerden biri olduğunu kanıtlamıştır. İran, Lübnan örneğinden hareketle, bölgede, “Hizbullah Modeli” diyebileceğimiz bir strateji ile kurduğu silahlı ya-

paları o ülkenin siyasi-sosyal hayatına entegre etmeye ve bu zemin üzerinden orada daha etkili ve kalıcı olmaya çalışmaktadır. Irak'ta Haşdi Şabi, Yemen'de Ensarullah ve Suriye'de Şii milisler yukarıda bahsettiğimiz Hizbullah modelinin iz düşümleri olarak kurgulanmıştır. Kriz bölgelerinde kurulan bu yapılar, İran'ın güvenlik stratejisinde önemli bir yere sahip olduğu gibi ekonomik ve stratejik olarak da zaman zaman İran için kaldıraç vazifesi görmektedir. 2005 yılında eski Başbakan Refik Hariri'nin öldürülmesinin ardından Suriye Lübnan'dan

çekilirken ortaya çıkan güç boşluğunda siyaset sahnesine çıkan, ABD tarafından terör örgütü ilan edilen ancak birçok Lübnanlı tarafından 2000 yılında Güney Lübnan'ı İsrail işgalinden kurtaran direniş gücü olarak görülen Hizbullah, ulusal kabinedeki ilk sandalyesini alarak siyasal yönetime daha fazla entegre olmuştur. 2006'da İsrail ile Hizbullah arasındaki 34 günlük savaşın sonunda Hizbullah İsrail'e karşı başarılı olduğunu açıklamıştır. 18 aylık siyasi çıkmazı sona erdiren ve iç savaşı önleyen 2008'de Katar'ın aracılık ettiği "Doha Anlaşması", Hizbullah'ı daha güçlü kılmış ve kabine kararlarını veto etme yeteneği de dâhil olmak üzere ülkedeki güç dengesini kendi lehine değiştirmiştir. Hizbullah, Ekim 2016'da güçlü bir Hıristiyan müttefiki olan Lübnan Ordusu eski komutanı General Mişel Avn'ın cumhurbaşkanı seçilmesini sağlayarak kendisi açısından büyük bir zafer elde etmiştir. Özellikle Şii toplumunda önemli desteği bulunan, parlamentoda ve kabinede temsil edilen ve böylece Lübnan'da siyasi karar alma sürecini etkileme gücüne sahip Hizbullah kuşkusuz ülkedeki İran etkisini yansıtmaktadır.

Hizbullah Lübnan devletinin zayıflığına katkıda bulunan bir faktör olmakla birlikte, aynı zamanda Lübnan'daki zayıf siyasi sistemin bir ürünüdür. Mevcut statüko, güçlü bir merkezî hükümetin yokluğunda on yıllar boyunca gelişen parçalanmanın bir mirasıdır.

DERİNLEŞEN EKONOMİK KRİZ

Lübnan siyasi yapısı etnik ve mezhebi hassas bir dengeye dayanırken son ekonomik kriz, ülke çapına yayılan protestoları tetiklemiş, geçen yıl ağustos ayında Beyrut Limanı'nda meydana gelen büyük patlamadan bu yana bir hükümet kurulamamıştır. Pek çok analiste göre bu derin ekonomik kriz Hizbullah'ın lehine olabileceği gibi buna paralel olarak İran'ın da Lübnan'daki etkisini artırabilir. Hizbullah'ın etkisi Lübnan'ın geçirdiği dönüşümlerle zaman içinde temsili siyasi kurumlardan askerî ve güvenlik kurumlarına kadar tüm Lübnan devletine yayılmışken, bu kriz Hizbullah için daha büyük bir fırsata dönüşebilir. Lina Khatib'in "How Hezbollah holds sway over the Lebanese state" başlıklı araştırma makalesinde isabetli bir şekilde tespit ettiği gibi Hizbullah'ın Lübnan'daki diğer partilerin aksine, İran gibi güçlü bir dış desteğe sahip olması; örgütlenme, finansman, fiziksel kaynaklar ve takipçi sayısı bakımından diğer Lüb-

nanlı partileri gölgede bırakan kapasitesi; kapsamlı ve uzun vadeli bir strateji takip etmesi; Lübnan devletinde, Hizbullah'ın diğer siyasi partilerden daha sistematik bir şekilde yararlanabildiği mevcut zayıflıklar ve elit paktlara dayalı bir siyasi sistemin varlığı, onu ülkedeki diğer aktörlere göre daha etkili kılan faktörler olarak sıralanabilir. Dolayısıyla Hizbullah Lübnan devletinin zayıflığına katkıda bulunan bir faktör olmakla birlikte, aynı zamanda Lübnan'daki zayıf siyasi sistemin bir ürünüdür. Mevcut statüko, güçlü bir merkezî hükümetin yokluğunda on yıllar boyunca gelişen parçalanmanın bir mirasıdır.

Suriye iç savaşına katılarak büyük bir prestij ve meşruiyet kaybı yaşayan Hizbullah, Lübnan'da yaşanan mevcut ekonomik ve siyasi kriz ortamında diğer partilerin Lübnan halkına herhangi bir çözüm sunamaması nedeniyle alternatif olarak görülmeye devam etmektedir. Lübnan devleti temel hizmetleri sağlayamazken, Hiz-

bullah en azından kendi seçmenleri için tıbbi hizmetlerden uygun fiyatlarla marketlere erişime kadar çözümler üretmektedir. Hizbullah, Lübnan merkezî hükümeti ve siyasi seçkinleri tarafından giderek daha fazla yabancılaştırılan bir seçmen kitlesini kendine çekerken, ayrıca Lübnan demografisi, Şii Arap nüfus diğer etnik gruplara kıyasla daha yüksek oranlarda büyümeye devam ettiği için Hizbullah'ı da desteklemektedir.

Seyyid Hasan Nasrallah 8 Haziran'da yaptığı açıklamada, "Biz Hizbullah olarak, İran'a gidebilir ve İran hükümetiyle pazarlık yapabilir ve yakıt sevkiyatı alabiliriz" dedi. Mevcut ekonomik ve finansal krizi Hizbullah yaratmamış olsa da, Suriye savaşına katılması ve İran'ın bölgedeki vekil gücü pozisyonu, Körfez'in ve Batı'nın onu izole etmek ve zayıflatmak için verdiği çabalar Lübnan'ın zor koşullarını daha da ağırlaştırdı.

Lübnan derin bir mali krizin sancuları içinde yakıt ve ilaç gibi temel ihtiyaç maddelerinde kıtlık çekerken durum daha da kötüleşiyor. Hizbullah lideri Seyyid Hasan Nasrallah 8 Haziran'da yaptığı açıklamada, "Biz Hizbullah olarak, İran'a gidebilir ve İran hükümetiyle pazarlık yapabilir ve yakıt sevkiyatı alabiliriz" dedi. Mevcut ekonomik ve finansal krizi Hizbullah yaratmamış olsa da, Suriye savaşına katılması ve İran'ın bölgedeki vekil gücü pozisyonu, Körfez'in ve Batı'nın onu izole etmek ve zayıflat-

mak için verdiği çabalar Lübnan'ın zor koşullarını daha da ağırlaştırdı. Lübnan derin ekonomik ve siyasal krizle mücadele ederken bir taraftan da İran'ın Viyana'daki nükleer müzakerelerine odaklanmakta ve çıkacak sonucu beklemektedir. Zira Washington yönetiminin bu müzakerelerde tek hedefi İran'ın nükleer programını sınırlamak olmayıp, İran'ın Hizbullah gibi bölgedeki vekil güçleri de hedeftir.

VİYANA GÖRÜŞMELERİ VE LÜBNAN'A OLASI ETKİLERİ

ABD Başkanı Donald Trump'ın nükleer anlaşmadan çekilme kararından on gün kadar sonra 21 Mayıs 2018'de Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Heritage Vakfında yaptığı 'Nükleer Anlaşmadan Çekildikten Sonra Yeni Bir İran Stratejisi' başlıklı konuşmasında Washington yönetiminin yeni İran politikasını açıklarken Tahran'a yeni bir anlaşma çağrısında da bulunmuş ve bunun için 12 maddelik bir koşullar listesi öne sürmüştü. O maddeler arasında "İran, Hizbullah, Hamas ve Filistin İslami Cihat Örgütü gibi Ortadoğu'daki terörist gruplara verdiği desteği kesmelidir" talebi de yer alıyordu. Joe Biden yönetimi İran ile yumuşama sinyalleri verse de Trump yönetiminin talepler listesinden vazgeçmiş değildir. Trump sert güçle bunu yapmaya çalışırken Biden ise diplomasinin daha etkili bir yol olduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla Biden yönetiminin İran ile yürüttüğü nükleer müzakereler Lübnan'da önemli bir aktör olan Hizbullah'ın geleceğini de etkileyecektir. Elbette ne Hizbullah ne de İran Lübnan'dan vazgeçmeyi kolayca kabul etmeyecektir.

“
Joe Biden bölgeyi İran ve yenilenmiş bir nükleer anlaşma açısından değerlendirmekte ve bölgesel perspektifini bunun üzerine inşa etmektedir. Dolayısıyla İran'a yönelik yaptırımlar kaldırıldığında Hizbullah'ın da bu kazançtan yararlanacağını söylemek mümkündür.”

Ancak Biden yönetiminin yürütülen müzakerelerde İran'ın Hizbullah da dâhil vekil güçlerine desteği gibi konularda ısrarcı olduğuna dair bir emare görülmemektedir. Zira Joe Biden bölgeyi İran ve yenilenmiş bir nükleer anlaşma açısından değerlendirmekte ve bölgesel perspektifini bunun üzerine inşa etmektedir. Dolayısıyla İran'a yönelik yaptırımlar kaldırıldığında Hizbullah'ın da bu kazançtan yararlanacağını söylemek mümkündür. Bazı Lübnanlı analistlere göre böyle bir sınırlandırma olmaksızın Tahran'la yeni bir anlaşmaya var-

mak, temelde Lübnan'ın egemenliğini vererek İran'ı yatıştırmak anlamına gelmektedir.

Benzer perspektiften duruma yaklaşan bazı ABD'li analistler ise Rusya faktörünü de Lübnan denkleminin içine dâhil ederek büyük güç rekabeti açısından Lübnan, Rusya'nın Ortadoğu'daki ilerlemesi için yeni bir basamak olabilir kaygısını dile getirmektedirler. Dolayısıyla onlar da ABD'nin hasımları olan İran ve Rusya faktörü üzerinden ABD'yi Lübnan'a daha fazla müdahale etmeye çağırılmaktadır. Ancak Lübnan'la daha güçlü bir ilişki kurma çağrıları Washington'daki mevcut dış politika eğilimlerine ters düşmektedir. Hakim yaklaşım olan Asya-Pasifik'e yönelme stratejisi ABD için genel olarak Ortadoğu'nun önceliğini düşürmektedir. Sonuç olarak bu stratejik öncelikler İran ile yapılacak yenilenmiş nükleer anlaşmada vekil güçlere dair ısrarcı olmayacak Biden yönetimi dolaylı olarak Lübnan'da Hizbullah ve İran'ın etkisinin daha da artmasına katkı sağlamış olacaktır. ■

SURİYE VE LÜBNAN KRİZLERİNDE HİZBULLAH FAKTÖRÜ

HAMZA HAŞIL

Araştırma Asistanı

ORSAM

“

Her ne kadar Hizbullah Lübnan'daki siyasallaşma sürecinde İran'la arsına bazı mesafeler koyarak kapsayıcı bir oluşum imajı çizmeye çalışsa da bu durum uzun sürmemiş ve Suriye iç savaşında İran yönlendirmesinin Hizbullah'la birlikte diğer bazı Şii gruplar üzerinde ne kadar etkili olduğu görülmüştür.

”

ç savaşın büyük bir yıkıma sebep olduğu Suriye ve uzun yıllar istikrarsız bir görüntü çizerek son dönemde tarihinin en büyük ekonomik krizi ile karşılaşan Lübnan birçok alanda benzer sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Ambar-golar, dış tehditler/müdahaleler, ekonomik krizler ve siyasi çözümsüzlükler her iki ülkenin de baş etmesi gereken ortak sorunlar arasındadır. Söz konusu sorunların kesişim kümesinde bulunan ve her iki ülkede de etkin bir şekilde varlık gösteren Hizbullah'ın bu ülkelerdeki mevcut krizlere ne yönde etki ettiği sorusu değer kazan-

maktadır. Silahlı direnişi esas alan ve ideolojik olarak İran dini liderliğine bağlı bir anlayışla hareket eden Hizbullah, bulunduğu ülkelerde çözümün bir parçası olmaktan uzak bir görüntü çizmiştir. Bu durum, Hizbullah'ın özgün bir ajandaya sahip bir oluşum olmaktan çok İran güdümünde bir örgüt olduğu imajını güçlendirmektedir.

LÜBNAN İÇ SİYASETİNDE HİZBULLAH

Her ne kadar Hizbullah Lübnan'daki siyasallaşma sürecinde İran'la arsına bazı mesafeler koyarak kap-

sayıcı bir oluşum imajı çizmeye çalışsa da bu durum uzun sürmemiş ve Suriye iç savaşında İran yönlendirmesinin Hizbullah'la birlikte diğer bazı Şii gruplar üzerinde ne kadar etkili olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, Hizbullah'ın özellikle Suriye iç savaşında üstlendiği rol örgütün meşruiyetinin ve "Lübnanlılık" iddiasının sorgulanmasına sebep olmuştur. Yaklaşık bir yıldır Lübnan'da devam eden hükümet krizinde Hizbullah'ın önemli bir rolü olduğu algısı artış gösterirken, örgütün temsiliyet yetisi ve meşruiyeti Lübnan halkı tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Bu

noktada, birçok yapısal krizle boğuşan Suriye ve Lübnan'ın içinde bulunduğu mevcut durumu Hizbullah'ın bölgedeki hedef ve faaliyetlerinden bağımsız olarak düşüncem pek mümkün değildir. Lübnan'ın 1850'den beri en ağır ekonomik krizi yaşamakta olduğu Haziran 2021'de Dünya Bankası tarafından hazırlanmış rapora da yansımıştır. Bu durum, Lübnan'da çözülmesi gereken öncelikli sorunun ekonomik kriz olduğu gerçeğini yansıtmakla birlikte, ekonomik krizi çözecek kararlılığı ortaya koyabilecek bir siyasi iradenin boşluğu ise ekonomik reformların önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Bazı ülkelerin Lübnan'a karşı müdahaleci bir yaklaşım izlemesi söz konusu engellerin en önemlilerinden biri olarak öne çıkarken ülkedeki krizlerin tamamını dış müdahale ile açıklamak mümkün değildir. Bu noktada, Lübnan'ın siyasi iç dinamiklerinin mevcut krizin derinleşmesindeki en önemli faktörlerden biri olduğu söylenebilir.

Lübnan siyasi hayatına sonradan eklemlenen fakat zamanla Lübnan'daki en etkili güç odaklarından birine dönüşen Hizbullah'ın ülkedeki siyasi tıkanıklıkta önemli bir role sahip olduğu söylenebilir. Hasan Diyab hükümeti sonrası Hizbullah, Saad Hariri'nin hükümeti yeniden kurma çabalarına hiçbir şekilde destek vermediği gibi bu çabaların önünü tıkayacak mekanizmaları harekete geçirmiştir.

“

Hizbullah'ın İsrail'e karşı mücadele argümanı üzerinden kazanmaya çalıştığı meşruiyeti, Suriye iç savaşına dâhil olması ile Lübnan'da ve örgüte sempati duyan çevrelerde sorgulanmaya başlanmıştır. Suriye'de Beşar Esad rejiminin devrilme tehlikesi ile karşı karşıya kalması sonucu rejime destek veren Hizbullah, Suriyeli sivillere karşı silah kullanmakta tereddüt etmemiştir.

Lübnan'da krizi çözebilecek yapıcı politikalara destek vermeyerek ül-

kedeki krizin sebebi olarak ABD ve Batılı ülkeleri gösteren örgütün bir tür hedef şaşırtma stratejisi izlediği söylenebilir. Öyle ki, Lübnan'daki krizle ilgili olarak Temmuz 2021'de verdiği bir röportajda Hasan Nasrallah, “Tüm bunlar arındaki sebep ABD ve onun abluka alan, cezalandıran ve dünyadan gelecek her türlü yardıma engel olan politikalarıdır” değerlendirmesinde bulunmuştur. ABD ve Batı'nın Lübnan politikalarını eleştirirken aynı röportajda Çin ve Rusya'nın Lübnan'ı bu krizden çıkarabileceğini ifade etmektedir. Aynı şekilde, Lübnan'ın akaryakıt krizinin de İran'dan yapılacak satın almalarla çözülebileceğini iddia etmektedir. Nasrallah'ın röportajındaki en önemli nokta, mevcut krizin sebebi ve çözümünü tamamen dışardaki aktörler üzerinden okurken ülke içindeki çözüm odaklı politikaları söylem ve eylemleriyle engelleme veya değersizleştirme eğiliminde olmasıdır. Dolayısıyla, iç siyasette etkin olmak isteyen Hizbullah'ın sürekli olarak dış motivasyonlardan besleniyor olması onu Lübnan'daki krizin çözülebilemesinin önündeki en önemli engellerden biri hâline getirmektedir.

SURİYE MESELESİNDE HİZBULLAH

Hizbullah'ın İsrail'e karşı mücadele argümanı üzerinden kazanmaya çalıştığı meşruiyeti, Suriye iç savaşına dâhil olması ile Lübnan'da ve örgüte sempati duyan çevrelerde sorgulanmaya başlanmıştır. Suriye'de Beşar Esad rejiminin devrilme tehlikesi ile karşı karşıya kalması sonucu rejime destek veren Hizbullah, Suriyeli sivillere karşı silah kullanmakta tereddüt etmemiştir.

Esad rejimini ayakta tutmak adına, yıllardır oluşturmaya çalıştığı meşruiyetini yitirmeyi göze alarak sivillere karşı silah kullanan örgütün “Lübnanlılaşmak” yerine farklı kaygıları önceleyen bir ajandaya sahip olduğu görüşü güç kazanmaktadır. Bu bölgesel ajandanın İran’ın çıkarları ile doğrudan örtüşüyor olması, Hizbullah’ın Lübnan’daki krize Lübnan’a özgü çözümler üretecek bir oluşum olmaktan uzak olduğunu ve dış müdahaleyi destekleyen bir anlayışı benimsediğini yansıtmaktadır.

Suriye’deki yıkıcı faaliyetleri, sivil ölümlere sebep olma ve insanları zorla yerlerinden etme gibi trajik olaylarla sınırlı değildir. Rejimin de ötesinde İran’ın bölgedeki çıkarlarının garanti altına alınması Hizbullah’ın en önemli öncelikleri arasındadır. Dolayısıyla, rejim veya Rusya tarafından Suriye’de siyasi bir inisiyatif başlatılsa bile buna İran’ın rızası olmadığı müddetçe Hizbullah başta olmak üzere Şii milislerin karşı çıkacağı açıktır.

Hafız Esad döneminden itibaren Suriye ile kurulan yakın müttefiklik ilişkisi Hizbullah’a Lübnan siyasetinde önemli bir avantaj sağlarken Suriye’nin Lübnan’da var olması gerektiği tezini en güçlü savunan unsurun da Hizbullah olması taraflar arasındaki organik bağın bir yansıması olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla, Hizbullah’ın 2012’den itibaren Suriye iç sava-

şında rejim saflarında savaşa dâhil olması sürpriz bir gelişme olmamıştır. Rejim güçlerinin ve Hizbullah’ın büyük oranda İran Devrim Muhafızları Ordusu tarafından eğitiliyor olması örgütün Suriye iç savaşına entegrasyonunu hızlandırmıştır. Yaklaşık sekiz bin militanıyla Suriye’de varlık gösteren Hizbullah, ülkedeki İran destekli Şii milislerin en önde gelen unsurlarından biri olmuştur. Binlerce Suriyeli sivilin öldürülmesi ve milyonlarcasının da yerlerinden edilmesinde büyük payı olan örgüt, rejimin önemli kazanımlar elde etmesi ile birlikte Temmuz 2019’da Suriye’den çekilme kararı almıştır. Fakat, bu karar hiçbir zaman tam olarak sahaya yansımamıştır. Hasan Nasrallah Mayıs 2017’de de Suriye’den çekileceklerine dair açıklama yapmış ve o dönemde de çekilme gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla, sınırlı sayıdaki Hizbullah militanları kısmen Suriye-Lübnan sınırına çekilmiş olsalar da Suriye’deki varlıklarını devam ettirmektedirler. Şam, Halep, Humus ve Deyr ez-Zor’da önemli oranda bir Hizbullah varlığından söz edilebilir. Özellikle İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi sınırları içinde bulunan Batı Halep’te varlık gösteren Şii milisler arasında Hizbullah milisleri çoğunluğu oluşturmaktadır. Suriye’de sıcak çatışmanın devam ettiği İdlib ve çevresinde konuşlanan ve sivillere yönelik saldırılara devam eden Hizbullah militanları bu bölgedeki istikrar-sızlığın en önemli sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Söz konusu bölgede sıcak çatışmaların devam etmesi siyasi süreçlerde ilerleme sağlanmasının önündeki en büyük engellerden biridir. Ay-

rıca, Hizbullah’ın İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesindeki saldırıları bazen Esad rejimi ile koordineli gerçekleşmemekte, hatta rejim askerleri ile Hizbullah militanları arasında zaman zaman çatışmalar da çıkmaktadır. Halep’in Şeyh Lütfi ve Balura yerleşimlerindeki Esad rejimi ve ailelerinin Hizbullah tarafından zorla bölgeden çıkarıldığı ve buradaki yapıların Hizbullah tarafından restore edilerek kullanıldığı Haziran 2021’de yerel basına yansımıştır. Bu ve benzeri gelişmeler, Hizbullah’ın Suriye’de “rejime rağmen” bir politika izlemeye başladığının açık göstergelerinden biri olarak görülebilir.

Hizbullah’ın Suriye’deki yıkıcı faaliyetleri, sivil ölümlere sebep olma ve insanları zorla yerlerinden etme gibi trajik olaylarla sınırlı değildir. Rejimin de ötesinde İran’ın bölgedeki çıkarlarının garanti altına alınması Hizbullah’ın en önemli öncelikleri arasındadır. Dolayısıyla, rejim veya Rusya tarafından Suriye’de siyasi bir inisiyatif başlatılsa bile buna İran’ın rızası olmadığı müddetçe Hizbullah başta olmak üzere Şii milislerin karşı çıkacağı açıktır. Sonuç olarak, Hizbullah’ın Lübnan’da olduğu gibi Suriye’de de yapıcı olmaktan uzak ve siyasi süreçlerin işlenmesini engelleyen bir tutum içinde olduğu söylenebilir. Özellikle Suriye’de sivil halka karşı ateş açarak meşruiyetini büyük oranda yitirmiş olan ve Lübnan’daki gelişmeler karşısında İran merkezli olarak dış kaynaklı bir çözüm arayışı ile güven kaybeden Hizbullah’ın Lübnan krizine olumlu bir katkı sunacağını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olarak değerlendirilemez. ■

SURİYE'DE ARTAN ABD-İRAN GERGİNLİĞİ

SİBEL DÜNDAR

Araştırma Asistanı ORSAM

“

Temmuz ayı başından beri Suriye'deki ABD üslerine yönelik 4 saldırı düzenlenmiş, ABD bu eylemlere karşı hava saldırıları ile karşılık vermiştir. ABD Başkanı Joe Biden döneminde Suriye'deki İranlı milislere düzenlenen ilk hava saldırısı şubat ayında gerçekleştirilmiş ve en az yirmi kişinin olay sonucunda hayatını kaybettiği bilgisi paylaşılmıştır.

”

ABD öncülüğündeki Uluslararası koalisyon güçleri Suriye'nin doğusunda yer alan Deyr ez-Zor'daki askeri noktalarına temmuz ayı başından itibaren sıklıkla roket saldırıları düzenlenmektedir. koalisyon güçleri ve yerel müttefiki YPG tarafından yapılan açıklamalarda roket ve füze saldırılarının sorumlusunun İran Devrim Muhafızları Ordusu'na

(DMO) bağlı milis kuvvetler olabileceği ihtimali ön plana çıkmaktadır. Saldırıların gerçekleştirildiği Deyr ez-zor, her iki tarafın da varlık gösterdiği ve özellikle konumu itibari ile stratejik öneme sahip bir bölgedir. Söz konusu durum ve karşılıklı saldırılar, Suriye'deki mevcut gerilimin önümüzdeki dönemde Deyr ez-Zor üzerinden artarak devam edeceğini göstermektedir.

SALDIRI GİRİŞİMLERİNİN ARKA PLANI

Suriye ve Irak sınırında yer alan DMO'ya bağlı milislere ait bölge ve askeri noktaların Uluslararası Koalisyon Güçleri tarafından sık sık hedef alındığı bilinmektedir. Ancak son dönemlerde Deyr ez-Zor'da yer alan ABD askeri noktalara yönelik roket ve füze saldırılarının gerçekleşmesi ve özellikle temmuz ayında bu saldırılar sık-

lığının artması dikkat çeken bir husus olmuştur. Temmuz ayı başından beri Suriye'deki ABD üslerine yönelik 4 saldırı düzenlenmiş, ABD bu eylemlere karşı hava saldırıları ile karşılık vermiştir. ABD Başkanı Joe Biden döneminde Suriye'deki İranlı milislere düzenlenen ilk hava saldırısı şubat ayında gerçekleştirilmiş ve en az yirmi kişinin olay sonucunda hayatını kaybettiği bilgisi paylaşılmıştır. 28 Haziran 2021'de ise Biden yönetiminin onayı ile koalisyon güçleri tarafından Deyr ez-Zor'un doğusundaki İran mevzilerine yönelik ikinci bir hava saldırısı gerçekleştirilmiştir.

Milisler tarafından silah deposu ve operasyon merkezi olarak kullanılan iki hedefe yönelik operasyonda en az 5 milis hayatını kaybetmiştir. İkinci saldırının gerçekleşmesinin ardından aynı gün, İran tarafından karşı bir saldırı gerçekleştirilmiş ve Meyadin'de yoğun bir konuşlandırılması bulunan İran destekli milis güçler tarafından el-Ömer'de bulunan petrol sahasına 5 Grad füzesi fırlatılmıştır. Yerel kaynaklardan edinilen bilgilere göre, fırlatılan füzelerin petrol sahasındaki konutların yakınına isabet ettiği ve herhangi bir can veya mal kaybı yaşanmadığı öğrenilmiştir. Verilen karşılık sonrasında, İran tarafından desteklenen birkaç silahlı grubun komutanları aynı günün geç saatlerinde Irak'ın başkenti Bağdat'ta bir araya

gelmiş ve Washington yönetiminin sakin kalması koşulu ile durumun kontrol altına alınması ve saldırıların durdurulması şeklinde karar almıştır. Söz konusu toplantıya katılanlar arasında Bedir Örgütü lideri Hadi el-Amiri, Halk Seferberlik Güçleri kurmay başkanı Ebu Fadak el-Muhammedavi, Asa'ib Ehl el-Hak'tan temsilciler, Kataib Hizbullah ve Kataib Seyyid el-Şuhada'dan yetkililer yer almıştır. Her iki ülkenin de tek taraflı gerçekleştirilen saldırıları ülke egemenliklerinin bir ihlali olarak nitelendirmiş ve çeşitli kınama açıklamalarında bulunmuştur.

“

ABD savunma yetkilileri tarafından saldırılar ile ilgili başlatılan soruşturmada yapılan açıklamalarda, “ilk incelemeler sonucunda, saldırıların gelişigüzel ve çok uzak olmayan bir bölgeden yapıldığının tespit edildiğini” ifade edilmiştir. Roket ve füzelerin Deyr ez-Zor yakınlarındaki bir bölgede faaliyet gösteren İran destekli milis gruplar tarafından atıldığı ihtimali üzerinde durulmuştur.

”

Devam eden gerginlik neticesinde 7 Temmuz tarihinde ABD ve koalisyon güçlerinin bulunduğu Irak'taki Ayn el-Esat hava üssüne 14 roket atıldığı, bunun yanı sıra yine el-Ömer petrol sahasına patlayıcı madde yüklü bir İnsansız Hava Aracı (İHA) ile saldırı girişimi olmuş, savunma sisteminin devreye girmesi ile İHA etkisiz hâle getirilmiştir. Bir sonraki saldırı girişimi 10 Temmuz'da gerçekleştirilmiş Uluslararası Koalisyon güçlerinin Deyr ez-Zor'un doğu kırsalında askerî üs olarak aldığı Koniko Gaz Sahası roket ile hedef alınmıştır. Büyük bir patlamanın meydana geldiği olay sonrasında ABD Savunma Bakanlığı tarafından yapılan açıklama ile saldırılar doğrulanmış ancak detaylı bilgi vermekten kaçınılmıştır. Son saldırı girişimi ise 11 Temmuz'da Ömer Petrol Sahası'nda bulunan askerî üsse yerel yapım bir füzenin gönderilmesi ile gerçekleştirilmiştir.

ABD savunma yetkilileri tarafından saldırılar ile ilgili başlatılan soruşturmada yapılan açıklamalarda, “ilk incelemeler sonucunda, saldırıların gelişigüzel ve çok uzak olmayan bir bölgeden yapıldığının tespit

edildiği” ifade edilmiştir. Roket ve füzelerin Deyr ez-Zor yakınlarındaki bir bölgede faaliyet gösteren İran destekli milis gruplar tarafından atıldığı ihtimali üzerinde durulmuştur. İran destekli grupların saldırıların sorumlusu olarak gösterilmesinin altında yatan sebeplere baktığımızda ise üzerinde durulan ihtimalin doğru olabi

nucu karşımıza çıkmaktadır. hâlihazırda taraflar arasındaki gerilim, Irak'ta bulunan DMO'ya bağlı milis kuvvetler ile ABD güçleri arasında karşılıklı misilleme atışları ile devam etmektedir. Yaşanılan son olaylar, çatışma alanının sadece Irak ile sınırlı kalmadığı, Suriye üzerinden de yürütüldüğünü göstermektedir. Nitekim, son günlerde DMO'ya bağlı milis grupların Meyadin şehrindeki mahalleleri ele geçirmeye çalıştığı ve Deyr ez-Zor'un doğusundaki çok sayıda eve el koyduğu da gözlemlenmiştir. Yaşanan hareketlilik bununla da kalmamış, milis güçler tarafından bölgeye silah ve mühimmat sevkiyatlarının gerçekleştirildiği bilgisi Suriye İnsan Hakları Gözlemevi (SOHR) tarafından teyit edilmiştir.

“
Deyr ez-Zor, Suriye'nin en büyük petrol ve doğal gaz sahalarını barındırmasının yanı sıra, coğrafi konumu ve verimli tarım arazileri ile krizin iç/dış aktörlerinin vazgeçmeyi göze alamayacağı bir pozisyona sahiptir.”

DEYR EZ-ZOR'UN YEREL-BÖLGESEL ÖNEMİ

Ülkenin kuzeydoğusunda Fırat Nehri üzerinde yer alan Deyr ez-Zor, Meyadin ve Ebu Kemal ilçeleri ile birlikte üç idari bölge şeklinde yönetilmektedir. Tarihi boyunca merkezi otoriteye karşı birçok dev-

rim hareketine şahit olmasının yanı sıra farklı aktörlerin doğrudan ilgisini çeken Deyr ez-Zor, günümüzde tamamıyla tek bir gücün kontrolü altında değildir. 14 nahiyeye, 25 kasaba, 40 belediye ve 76 köyden oluşan Deyr ez-Zor'un doğusu YPG tarafından kontrol edilirken, batısı Suriye rejimi ve fiilen de İran destekli yabancı milis gruplar tarafından yönetilmektedir. Deyr ez-Zor, Suriye'nin en büyük petrol ve doğal gaz sahalarını barındırmasının yanı sıra, coğrafi konumu ve verimli tarım arazileri ile krizin iç/dış aktörlerinin vazgeçmeyi göze alamayacağı bir pozisyona sahiptir.

Rakka'nın 17 Ekim 2017'de YPG tarafından ele geçirilmesinin ardından, petrol zengini vilayetin

Suriye rejimine ve İranlı grupların eline geçmesi istenmediğinden Deyr ez-Zor'a yönelim olmuştur. Koalisyon güçleri ve YPG'nin Deyr ez-Zor'a yönelmesinin diğer bir hedefi ise İran'ın bölge ile kara bağlantısını kesmek olmuştur. Suriye ve Irak sınırında yer alan Deyr ez-Zor, İran'dan Lübnan'a uzanan kara bağlantısını sağlayan kent konumunda bulunmaktadır. Suriye ile Irak'ı birbirine bağlayan ve İranlı grupların Irak üzerinden Suriye'ye geçişi için kullanılan el-Kaim Sınır Kapısı, Deyr ez-Zor sınırları içinde yer almaktadır. Bölgenin kontrolünün tamamen rejimin eline geçmesi İran'ın da ülkeye giriş çıkışında belirli bir rahatlık sağlayacaktır. İran'ın ülkenin kuzeyinden geçişini engelleyen YPG'nin burada bir hakimiyet kur-

ması İran'ın kolayca ülkeye girmesine ve rejime destek vermesine engel olacaktır. İran'ın bölge üzerindeki yayılcı politikalarından rahatsızlık duyan ABD'de aynı tutumu sergilemekte ve İran'ın Deyr ez-Zor üzerindeki hakimiyeti ele geçirmesi istenmemektedir. Bu amaçlarla Ekim 2017'de Ömer petrol sahasını kontrolü altına alan YPG güçleri, el-Kaim sınır kapısının kontrolünü ele geçirmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Bu durumda vilayet ikiye bölünmüş YPG'nin kontrolü altındaki alan ise YPG destekli yerel konseyler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. İran'ın bölge üzerindeki bir hakimiyet alanı daha ise bölgede konuşlu İran, Irak, Lübnan, Afganistan ve Pakistan kökenli grupların, DMO mensupları tarafından komuta edilmesi olmuştur.

ABD-İRAN ÇATIŞMASININ FARKLI SAHASI SURIYE

Son saldırı girişiminin ardından İran destekli milis grupların füzelerini Deyr ez-Zor kırsalından Rakka yönüne doğru hareket ettirdiği tespit edilmiştir. SOHR tarafından yapılan açıklamada, İran yapımı füzelerin kamyon vasıtası ile Meyadin şehri çevresindeki eş-Şibli bölgesindeki depolardan, Deyr ez-Zor-Rakka istikametinde taşındığı bilgisi paylaşılmıştır. Söz konusu füzelerin rejimin Rakka'da kontrolü altındaki bölgelerine taşındığı ihtimali üzerinde durulmuştur. Yerel kaynaklardan edinilen bilgilere göre ise ABD ordusu ve Uluslararası Koalisyon Güçleri'nden oluşan üst düzey bir heyet, iki yıl aradan sonra ilk kez Rakka şehrine bir ziyaret gerçekleştirmiş ve burada terör örgütü YPG/PKK'dan üst dü-

zey temsilciler ile görüşmüştür. İki gün süren Rakka ziyareti kapsamında ele alınan ana gündem maddesi Fırat'ın doğusunda istikrar ve güvenliğin desteklenmesine ilişkin askerî adımların atılması olmuştur.

ABD-İran arasındaki ilişki biçiminin önümüzdeki dönemde çatışmacı bir şekilde yürüyeceği tahmin edilmektedir. Sonuç olarak ABD-İran gerginliğinin Suriye üzerinde bir yansıma göstermesi ve Deyr ez-Zor'da yaşananların Suriye'deki mevcut gerilimi arttıracığı öngörülebilir.

İran destekli milis güçlerin Ocak 2020'den beri ABD'nin bölgedeki askerî üslerine yönelik çeşitli saldırı girişimleri olduğu ve koalisyon güçleri tarafından karşılık verildiği bilinmektedir. Ancak saldırıların son dönemlerde sıklıkla ve devreye İHA unsurunun girmesi dikkat çekmiştir. ABD-İran arasındaki ilişki biçiminin önümüzdeki dönemde çatışmacı bir şekilde yürüyeceği tahmin edilmektedir.

Sonuç olarak ABD-İran gerginliğinin Suriye üzerinde bir yansıma göstermesi ve Deyr ez-Zor'da yaşananların Suriye'deki mevcut gerilimi arttıracığı öngörülebilir. Ancak karşılıklı misilleme hareketlerinin taraflar arasında ciddi bir askerî çatışmaya dönüşmesi İranlı yetkililer tarafından dahi istenmeyen bir durumdur. ■

ALMANYA-KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME

DOÇ. DR. M. HİLMİ ÖZEV

Süresiz Yayınlar Editörü ORSAM

“

Son dönemde Almanya, Ortadoğu ve Körfez bölgesindeki etkisini artırmak için ekonomik gücünü kullanma yönünde büyük bir çaba harcamakta ise de bu çabalar ABD ve Rusya'nın bölgesel faaliyetlerinin gölgesinde kalmaktadır.

”

Almanya 19. yüzyılın sonlarından itibaren kendisini büyük güç kategorisinde görmeye başladığı günden itibaren, diğer büyük güçler gibi Ortadoğu bölgesiyle ve Körfez'deki petrol kaynakları ile ilgilenmeye başlamıştır. Ne var ki, Almanya,

uluslararası sistemin yapısı ve her iki dünya savaşında da mağlup olması nedeniyle İngiltere, Fransa, Rusya ve ABD gibi bölgede nüfuz alanı edinememiştir. 1960'lı yıllardan itibaren Almanya ekonomik gücünü kullanarak bölgede etkili olmaya çalışmışsa da bu yöndeki çabaları müttefiki ABD'nin gölgesinde kalmıştır. 1973 petrol krizi tüm ülkeler gibi Almanya'nın da dikkatini Körfez ülkeleri üzerinde yoğunlaştırmasına neden olmuştur çünkü bu krizle birlikte Körfez ülkeleri sadece enerji kaynağı olarak değil, aynı zamanda gelişmiş

teknolojiler için önemli bir pazar ve petrol krizi ile sarsılan Batılı ekonomiler için ciddi bir doğrudan ve dolaylı yatırım kaynağı hâline gelmiştir. Avrupa Birliği'nin (AB) lider ülkesi olması Almanya'ya bir takım avantajlar sağlasa da AB'nin bütünsel bir Ortadoğu ve Körfez politikası geliştirme konusunda yaşadığı sorunlar Almanya'nın bölgesel politikalarında etki kaybetmesine neden olmaktadır. Son dönemde Almanya, Ortadoğu ve Körfez bölgesindeki etkisini artırmak için ekonomik gücünü kullanma yönünde büyük bir çaba harcamakta ise de bu çabalar ABD ve Rusya'nın bölgesel faaliyetlerinin gölgesinde kalmaktadır.

ALMANYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKALARINDA KÖRFEZ ÜLKELERİNİN YERİ

Soğuk Savaş süresince AB ülkeleri Ortadoğu'yla ilgili askerî ve stratejik politikalarında NATO yükümlülükleri çerçevesinde büyük ölçüde

ABD ile uyum içerisinde davranmışlardır. 1960'lı yıllardan itibaren taraflar arasında ekonomi alanında gittikçe belirginleşen bir ayrışma yaşandığı ve bu ayrışmanın zamanla askerî ve stratejik boyutu etkilemeye başladığı görülmüştür. Nitekim 1990'da Irak'a karşı yürütülen Körfez Savaşı sırasında AB ülkelerinin tamamı ABD safında yer alırken, 2003 Irak işgali ve İran'ın nükleer faaliyetlerini sınırlandırma çabaları sürecinde Fransa ve Almanya'nın ABD karşıtı ya da ABD'yi frenlemeye çalışan bir tutum benimsedikleri görülmüştür. Almanya nükleer konuda zaman zaman İran ile "eleştirel diyalog" adını verdiği bir politika izlemeye çalışmış ancak ABD'den ve İran'ın insan hakları ve demokrasi konularındaki kusurları nedeniyle Alman iç kamuoyundan gelen baskılar karşısında sessiz kalmayı tercih etmiştir.

Almanya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika politikalarını İsrail'in güvenliği, kitle imha silahlarının yayılmasının engellenmesi, göç hareketlerinin kontrol edilmesi ve bölgesel istikrarın korunması gibi temel ilkeler çerçevesinde belirlemektedir. "Arap Baharı" adı verilen ayaklanmalar öncesinde demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesi de Almanya'nın bölgesel dış politikasını etkileyen temel unsurlardan biri gibi gözükmekteydi. Arap ayaklanmaları ile Almanya'nın bölge politikalarında bu ilkenin -Kaşıkçı cinayetine karşı verilen tepkiler dışında- etkisiz kaldığı görülmüştür. Körfez ülkeleri - Almanya ilişkileri, 'nükleer anlaşma' (Kapsamlı Ortak Eylem Planı-JCPOA) konusunda Almanya'nın İran'a verdiği desteğin gölgesinde kalmaktadır. Birleşik

Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan gibi bazı Körfez ülkelerinin Yemen ve Libya gibi sorun alanlarına agresif müdahaleleri de Alman kamuoyunun tepkisini çekmektedir.

ABD ile karşılaştırıldığında, genelde AB ülkelerinin, özelde Almanya'nın Körfez politikaları muğlak ve çekingene kalmıştır. ABD bölge ile ilgili ekonomik anlamda net çıkar tanımlamaları yaparken ve bölgeyi ve çevresini kontrol edecek askerî güç bulundururken, AB ülkeleri ABD ve Körfez ülkelerinin tavırlarına göre değişen belirsiz bir bölge politikası izlemek durumunda kalmışlardır. Ne var ki, bölgenin sanayileşmiş AB ülkeleri için önemli bir hammadde kaynağı, pazar ve yatırım kaynağı olması yanında bölgede gerçekleşen krizlerin Avrupa kıtasını doğrudan etkilemesi, AB ülkelerini bölgeyle daha yakından ilgilenmeye zorlamaktadır. Buna rağmen AB ülkeleri Ortadoğu ve Körfez ülkeleri ile bütüncül ve uyumlu bir ortak politika geliştirmekte zorlanmaktadır. Bu noktada Almanya, Fransa, İtalya ve Brexit öncesi İngiltere gibi belli başlı AB ülkeleri arasındaki bölgesel politikalarda liderlik yarışı kadar Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ittifakı çerçevesinde ABD'nin oynadığı baskın ve buyurgan tutum önemli rol oynamaktadır. Bu durum AB ülkelerinin bölgeyi ekonomik, stratejik ve coğrafi bakımdan parçalı bir şekilde ele almalarına neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir AB ülkesi bazı Körfez ülkelerini ön plana çıkarırken, bazı AB ülkelerinin ise diğer Körfez ülkeleri ile daha yakın ilişkiler geliştirdikleri görülmektedir.

“
Körfez’de mevcut sorunlar yanında ilave sorunların oluşması Almanya’yı ABD ile uyum içerisinde çalışma ya da bu ülke ile tamamen ters düşme gibi bir ikilem içerisinde bırakmakta ve Almanya’nın bölgesel politikalarını çıkmaza sürüklemektedir.
 ”

AB -KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ VE ALMANYA

AB ile KİK arasında ilk iş birliği anlaşması 1989 yılında imzalanmıştır. Bu çerçevede Almanya başta olmak üzere AB ülkeleri, enerji güvenliği, doğrudan ve dolaylı yatırım kaynağı ve pazar imkanları bakımından önemli olan Körfez ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirmişlerdir. ABD’nin İran ve Irak politikaları nedeniyle, AB ülkeleri ile bu iki ülke arasındaki ilişkiler sınırlı kalmıştır. Bu nedenle, Körfez bölgesinin güvenlik ve istikrarı Almanya’nın çıkarları açısından hayati öneme sahiptir. Çünkü Körfez’de mevcut sorunlar yanında ilave sorunların oluşması

Almanya’yı ABD ile uyum içerisinde çalışma ya da bu ülke ile tamamen ters düşme gibi bir ikilem içerisinde bırakmakta ve Almanya’nın bölgesel politikalarını çıkmaza sürüklemektedir.

Körfez bölgesi Avrupa’nın doğal gaz ve petrol ihtiyacının yarıya yakınına karşılamaktadır. Avrupa’nın doğal gaz ithalatında Körfez bölgesinin payı gittikçe azalmakta olsa da özellikle 2010’lu yıllarda Rusya ile gaz tedariki konusunda yaşanan sorunlar göz önünde bulundurulduğunda, arz çeşitliliği açısından bölgedeki doğal gaz kaynakları Avrupa için büyük önem arz etmektedir. Spot piyasa dışında uzun erimli, istikrarlı ve ucuz petrol tedariki açısından da bölgedeki petrol kaynakları Avrupa ülkeleri için büyük önem arz etmektedir. Nitekim Almanya öncülüğündeki AB ülkeleri 2000’li yılların sonuna doğru Nabucco projesini geliştirmişlerdir. Ne var ki, ABD ve Rusya’nın çıkarları açısından sakıncalı olan bu proje 2010’lu yılların başında rafa kaldırılmıştır. ABD ve Rusya Körfez bölgesindeki enerji kaynaklarının küresel piyasalara arzı konusunda daha fazla söz sahibi olmayı ve

bölgeye daha ziyade askerî araçlarla müdahale etmeyi hedeflerken Avrupa ülkeleri ekonomik kalkınma ve entegrasyon gibi araçlar üzerinden bölge ülkeleri ile kalıcı ilişkiler geliştirmeyi hedeflemektedirler.

Almanya'nın ABD ve Rusya gibi sert güç araçlarına sahip olmaması onu ekonomik faaliyetler ve kültürel etkileşim gibi yumuşak güç araçları üzerinden bölgede etki arayışına itmektedir. Öte yandan, Körfez ve Ortadoğu'daki siyasi ve toplumsal krizler, göç sorunu gibi nedenlerden dolayı Avrupa'yı doğrudan etkilerken ABD ve Rusya bu krizleri kendi etki alanlarını genişlemek için kullanabilmektedirler. Dolayısıyla, bu iki büyük gücün bölgesel politikaları AB'nin Körfez'de istikrar arayışına ters düşmektedir.

“

Almanya'da iç kamuoyu ABD ve İngiltere gibi ülkelerle karşılaştırıldığında çok daha duyarlıdır. Bu da Almanya'nın Körfez ülkeleri ile ilişkilerini açıkça geliştirmesi önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir.

”

ENGELLER VE BEKLENTİLER

Almanya'nın Körfez bölgesinde sömürgeci geçmişinin olmaması Körfez ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmasını kolaylaştırmaktadır ama Körfez ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesinin önünde birtakım engeller de bulunmaktadır. Öncelikle Almanya, AB içerisinde lider ülke

olması münasebetiyle diğer AB üyelerinin bölgesel çıkarlarını da gözetmek ve koordine etmek zordur. Bu durum Almanya'nın sadece kendi çıkarlarını gözetemeyen bir Körfez politikası geliştirmesini engellemektedir. İkincisi, Körfez ülkelerinde birinci yabancı dil olarak İngilizce kullanılmaktadır. Bu ise, Körfez ülkelerindeki eğitimli kesimin İngilizce konuşulan ve eğitim veren ülkeleri öncelikle tercih etmelerine neden olmaktadır. Üçüncüsü, Körfez ülkelerinin insan hakları ve demokrasi karnelerinin AB'nin kabul edebileceği düzeyin altında kalmasıdır. Demokrasi ve insan hakları konusu Batılı ülkelerin dış politik çıkarlarını gerçekleştirmeleri amacıyla çokça istismar edilen bir konudur. Bununla birlikte, Almanya'da iç kamuoyu ABD ve İngiltere gibi ülkelerle karşılaştırıldığında çok daha duyarlıdır. Bu da Almanya'nın Körfez ülkeleri ile ilişkilerini açıkça geliştirmesi önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Dördüncü önemli engel Almanya ile Körfez ülkeleri arasındaki kültürel farklılıklardır. Almanya modernitenin temsilcisi ülkelerden biri olarak belli bir cazibeye sahip olsa da Sünni İslam'ın son derece etkili olduğu Körfez ülkeleri ile ilişkilerini geliştirebilmesi için tarafların birbirlerini daha iyi anlamaya ihtiyaçları vardır. Bu bağlamda Türkiye ya da Fas gibi (Sünni) Müslüman dünyanın önemli parçası olan bir ülkenin AB üyeliğine kabul edilmesi Almanya'nın sadece Körfez ülkeleri ile değil bir bütün olarak Sünni dünya ile daha kolay ve kalıcı ilişkiler kurmasına katkı sağlayabilecektir. Beşincisi, Filistin-İsrail sorunu nedeniyle Almanya'nın Arap kamuoyu ile ABD ve İsrail'in

politikaları arasında yaşadığı ikilem Almanya'nın Ortadoğu ve Körfez ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. 2. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin Yahudilere uyguladıkları soykırım Almanya'yı bölgede mahcup (apologetic) bir politika izlemek zorunda bırakmaktadır ve bu nedenle Almanya Filistin sorununun çözümüne gücüyle orantılı bir katkı sağlama imkanından yoksun kalmıştır. Son olarak ve belki de en önemlisi ABD ve İngiltere'nin Körfez ülkeleri ile geliştirdikleri askerî ilişkiler ya da bu ülkeler üzerinde kurdukları askerî kontrol mekanizmaları da Almanya'nın bölgede derinlikli ve kalıcı ilişkiler kurmasını engellemektedir.

Almanya'nın bölgesel politikalarını geliştirebilmesi için öncelikle kendi bölgesel çıkarlarını net bir şekilde tanımlaması ve Filistin-İsrail sorunu ve İran sorunu gibi sorun alanlarının ötesinde tüm bölgeyi kuşatan bir söylem ve bu çerçevede bölgesel sorunların çözümüne nasıl katkıda bulunabileceğine dair açık ve anlaşılır bir dil geliştirmesi, diğer bir ifadeyle, bölgesel güçlerle ilişkilerini ABD, Rusya ve İsrail gibi güçlerin ipoteğinden kurtarması; Türkiye, İran, Mısır, Suudi Arabistan ve İsrail gibi bölgesel güçlerle ABD, Rusya ve Çin gibi küresel güçlerin çıkarları arasında optimum denge noktası yakalaması ve AB içerisinde ortak bir Ortadoğu politikası geliştirilmesi konusunda başarılı olması gerekmektedir. Aksi takdirde, Almanya'nın bölgesel ya da küresel güçlerden herhangi birini ya da bir tarafı tercih etmesi sadece kendi çıkarlarına değil bölgesel istikrara da zarar verebilir. ■

TEKNOLOJİK HEGEMONYA MÜCADELESİNDE ABD CEPHESİ

DOÇ. DR. KÜRŞAD ASLAN

Uzman ORSAM

“

ABD-Çin teknoloji rekabetinde Amerikalılar için en etkili ulusal stratejiyi ortaya koymak üzere son yıllarda epeyce çalışma yapılmaktadır. Bu bağlamda 13 Ağustos 2018'de, "John S. McCain Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası" ile ABD'de "Yapay Zeka Ulusal Güvenlik Komisyonu - YZ-UGK (National Security Commission on Artificial Intelligence - NSS-AI) kurulmasına karar verilmiştir.

”

Son yıllarda yüksek teknoloji alanlarında Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) karşısında rekabette geride kalmaktan çekinen Amerikan elitleri arasında farklı düşünceler sergilenmektedir. Bir kısım ABD'li Çin'in başarısını kabullenmek istemiyor ve inkarcı bir tavır sergi-

liyor, ABD'nin askerî ve moral üstünlüğü ile ÇHC'yi mutlaka alt edeceğini savunuyorlar. Söz konusu güvenlikçi bakış açısı Pekin'in adil olmayan hamlelerle (teknoloji hırsızlığı, devletin sağladığı haksız vergi ve kur avantajları gibi) yarışta hile yaptığını, haksız rekabet ile öne geçmeye gayret ettiğini ve Çin'e anlayacağı dilde tepki gösterilmesinin doğru olacağını ifade etmektedir. Bu iddia ve ithamlar kısmen doğru olmakla birlikte devletlerin güç ve tahakküm mücadelelerinde etik ve ahlaki normların rehberliğine ihtiyaç olmadığını söyleyen yine Amerikalı klasik realist düşünürlerdir. Diğer bazı Amerikalılar ise ÇHC karşısındaki mücadelenin bir medeniyet mücadelesi olduğunu ön plana çıkarmaktadır. Bu ve benzeri farklı görüş ve kanaatleri bir araya getirerek ABD-Çin teknoloji rekabetinde Amerikalılar için en etkili ulusal stratejiyi ortaya koymak üzere son yıllarda epeyce çalışma yapılmaktadır. Bu bağlamda 13 Ağustos 2018'de, "John S. McCain Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası" ile ABD'de "Yapay Zeka Ulusal Güvenlik Komisyonu - YZ-UGK (National Security Commission on

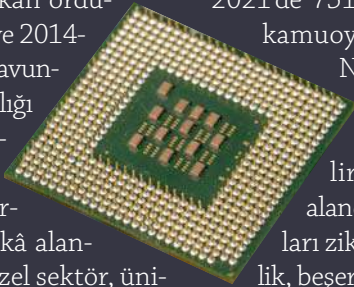
Artificial Intelligence - NSS-AI) kurulmasına karar verilmiştir.

YAPAY ZEKÂ KOMİSYONU

Amerikan Kongresi tarafından kurulan YZ-UGK 15 üyeden oluşmuştur. 12 üye Kongre tarafından, 2 üye Savunma Bakanlığı ve 1 üye de Ticaret Bakanlığı tarafından atanmıştır. Komisyon Başkanı Eric Schmidt bilişim sektöründen gelen ve Google firmasını henüz küçük bir işletmeyken şimdiki hâline ge-

tiren başarılı bir girişimcidir. Komisyonun Başkan Yardımcısı Robert Work, Amerikan ordusundan emeklidir ve 2014-2017 döneminde savunma bakan yardımcılığı yapmıştır. Komisyonun diğer üyeleri bilişim, haberleşme ve yapay zekâ alanlarında tecrübeli özel sektör, üniversite, kamu ve sivil toplum kesimlerinden gelen temsilcilerdir.

YZ-UGK, Kasım 2019'da ilk raporunu yayınlamış olup 1 Mart 2021'de 751 sayfalık nihai rapor kamuoyu ile paylaşılmıştır. Nihai rapor 16 bölümden oluşmaktadır ve giriş bölümünde belirtildiği üzere 4 ana alanda detaylı eylem planları zikredilmektedir: Liderlik, beşerî sermaye, mikroelektronik devreler ve inovasyon yatırımları.

Komisyon Başkanı Eric Schmidt raporun takdimi sırasında Amerikalı ünlü diplomat Henry Kissinger'dan devlet büyüklerinin karşılaştıkları politika ikilemini şu cümlelerle aktarmıştır: "Devlet büyüklerimiz yeni birtakım dönüşümlerin arifesinde stratejik kararlarını şekillendirirken ilk etapta manevra alanı çok geniştir ancak elinizde yeterince veri yoktur. Ancak bilgi düzeyi ve veri arttıkça bu sefer de manevra alanı daral-

maya başlar.” Eric Schmidt’e göre, yapay zekâ alanındaki büyük dönüşümde günümüzde ABD için manevra alanı hâlen mevcuttur, ancak bu alan giderek daralıyor.

LİDERLİK

Komisyon raporunda Amerikan toplum ve ekonomisinin yeniden yapılandırılmasının gereğinin altı çizilmiştir. Raporla göre, ABD hükümeti ve önderliğini bekleyen zor bir karar bulunmaktadır. Teknoloji çağında kazanan taraf olmak için ödenmesi gerekli bir bedel olacaktır ve bu konu şeffaf bir şekilde topluma anlatılmalı ve vatandaşların rızası alınmalıdır. Amerika’da bu iradeyi kullanacak ve teknoloji stratejisinin ana hatlarını belirleyecek kişi ABD başkanıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin zorluklarıyla yüzleşmek için bir Ulusal Güvenlik Konseyi kurulmuştu. Şimdi, yapay zekânın ve ilgili teknolojilerin karmaşık güvenlik, ekonomik ve bilimsel zorluklarını hesaba katan bir strateji oluşturmak için bir “Teknoloji Rekabet Konseyi” oluşturulması gereği ifade edilmiştir. Komisyona

göre, söz konusu liderlik iradesi tüm kritik ulusal güvenlik departmanları ve kurumlarının istişaresi ile oluşmalıdır.

“

Büyük fon gerektiren böylesine federal bütçe tahsisleri tipik olarak ABD’nin en önemli araştırma üniversiteleri vasıtasıyla yürütülmüştür. Yapay zekâ konusunda da ABD’nin böyle bir devletçi kalkınma modeline ihtiyaç duyduğu vurgulanmaktadır.

”

Komisyon Başkanı Brad Smith, ABD’de sıradan insanların dilinde teknoloji ile ilgili buluşların bir garajda veya öğrenci yurdunda gerçekleştiğine dair hikâyeler olduğunu söylemektedir. Bu türden istisnai olay ve söylemlerin işleri zorlaştırabileceği ifade edilmektedir. Bu hikâyeler kısmen doğru olmakla birlikte ülke çapında kurgulanması gerekli ulusal teknoloji

ve yenilik sistemlerinin gelişiminin tesadüflerle ve şansla açıklanamayacağı vurgulanmaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra ABD’nin önce SSCB ve daha sonra başka aktörlerle rekabetinde en önemli payın federal yatırım bütçesinin doğru alanlara tahsis edilmesi ile ilişkili olduğunun altı çizilmektedir. Büyük fon gerektiren böylesine federal bütçe tahsisleri tipik olarak ABD’nin en önemli araştırma üniversiteleri vasıtasıyla yürütülmüştür. Yapay zekâ konusunda da ABD’nin böyle bir devletçi kalkınma modeline ihtiyaç duyduğu vurgulanmaktadır.

Yapay zekâ rekabetinde hükümetlere düşen en önemli görev makro planları yapmak ve stratejik hedefleri tespit ederek bunlara ne şekilde ulaşılabileceğine dair politika belirlenmesidir. Özel sektör ve kamu sektörü arasında iş bölümü yapmak, kaynak dağıtımına dair kararlar, teşvik sistemini planlamak, vergilendirme ve ihracat gibi konularda taktiksel kararlar almak. Ayrıca, AR-GE konusunda hükümete önemli görevler düşmektedir. Yıllarca ve çok büyük finansal kaynaklar ayırarak belli bir entelektüel mülkiyet çıktısı elde ettikten sonra bunun teknoloji casusluğu ile çalınması veya üretilen entelektüel mülkiyetin piyasada karşılık bulmaması durumunda oluşacak maddi kaybı hiçbir özel sektör girişimcisi göze alamaz. Bunun için devletin her noktada devreye girmesi ve aktif rol alması beklenmektedir. Firmaların diğer bir beklentisi ise devletlerin piyasada en önemli rollerinden biri olan satın alma ve tedarik politikalarıdır. Firmaların piyasadaki zorlu rekabet koşullarında pek çok engeli aşır

yüksek teknoloji bir ürünü üretmesi noktasında belli bir süre piyasada hacim yaparak sistemi devam ettirebilmesi adına hükümet garantili alım politikaları dikkatlice belirlenmelidir.

Üniversite-Sanayi-Devlet eş güdümü çerçevesinde teknoloji üretilecek, piyasada tüketicilerin ihtiyaç ve beklentilerini de göz önünde bulundurulacak, entelektüel mülkiyete tabi ürün ve hizmetlere destek sağlanacak ve devlet garantili satın alım yapılacaktır. Hükümetin teknoloji, sanayi, ticaret, kalkınma bakanlıklarındaki teknokrat yapının yüksek teknoloji üretim konusunda deneyimli olması da önemli bir noktadır. Çünkü üniversite-sanayi-devlet eşgüdümünde en önemli rol olan 3 kesimi uyumlu bir takım şeklinde çalıştırmak adına gerekli stratejiyi belirlemek ve sonrasında uygulama noktasında küresel gerçeklikleri çok iyi takip eden ve teknoloji bilgisi yeterli düzeyde olan söz konusu bürokratlar takım kaptanı gibi hareket etmek durumundadır.

BEŞERİ SERMAYE VE İTTİFAKLAR

Komisyon raporuna göre, hükümetin önündeki en önemli konulardan biri teknoloji rekabetinde itici güç olan beşerî sermayenin elverişli bir ekosistem içinde muhafazası ve gelişimidir. Daha da önemlisi, ABD'nin STEM eğitimini ve göç idaresi sistemini geliştirerek yetenekli göçmenleri ülkeye çekecek şekilde bütünleşik bir sistem kurması gereği vurgulanmaktadır. Eğitimde uluslararasılaşma kavramı aslında belli öncelikli alanlarda en iyileri toplayacak sistem kurma ile ilgilidir. Ancak Türkiye, İran,

Mısır gibi ülkeler sadece sayısal verilerle yabancı öğrenci veya akademisyeni toplamayı hedefliyorlar. ÇHC ve ABD'nin uluslararasılaşma stratejilerindeki asıl gaye beşerî sermaye/yetenek biriktirmekle ilgilidir. ABD'nin YZ-UGK raporunda da, tüm bu zorlu süreçlerde uluslararasılaşma denilen ve her alanda en iyi beyinleri bir araya toplayacak kümelenme yöntemlerine ve politikalarına işaret edilmektedir.

“

Çin-ABD rekabetinde Amerikalıların yanıldıkları bir nokta sosyal ve siyasi değerler bakımından kendilerinin doğal bir üstünlüğe sahip olduklarına dair yanlış inançtır. Son tahlilde, olmak veya olmamak gibi bir seçim yapma durumunda kalınca özellikle Avrupalı müttefiklerin Çin'in siyasal değerler sistemine boyun eğmek istemeyecekleri varsayılmaktadır.

”

Bahsedilen ana odak noktalarını çepeçevre saran diğer bazı örüntüler de vardır. Çin ile rekabet etmek noktasında ölçek ekonomisi ve diğer bazı dezavantajlarını gidermek üzere Vaşington'un ittifak ilişkilerini yeniden ele alması tavsiye edilmektedir. Çin ile rekabeti ABD'nin tek başına yapamayacağı vurgulanmaktadır. Başkan Biden tarafından da sıkça dile getirildiği gibi Avrupalılar ve dünyanın diğer yerlerinde Güney Kore, Hindistan, Japonya ve Avustralya gibi ülkelerle geniş ittifak ilişkileri kurulmalıdır. Ancak özellikle Donald Trump dö-

neminde Avrupalı en yakın müttefikler de dâhil pek çoğu ABD'ye karşı güven kaybı yaşamıştır. Ayrıca, ittifak kurulması düşünülen ülkelerde Çin'e karşı büyük bir düşmanlık tavrı da bulunmamaktadır. Gelecekte küresel hegemonya mücadelesinde Çin'in daha başarılı olma ihtimali göz önünde bulundurulduğunda Pekin'e karşı cephe almanın da hiçbir mantığı yoktur. ABD'liler de bu nazik durumun farkındadır ve Washington'a yakın pek çok yayında Batı ittifakı içinde yer alması muhtemel tüm devletlerin gönlünü kazanmak için adımlar atılması tavsiye edilmektedir.

Sonuç olarak Çin-ABD rekabetinde Amerikalıların yanıldıkları bir nokta sosyal ve siyasi değerler bakımından kendilerinin doğal bir üstünlüğe sahip olduklarına dair yanlış inançtır. Son tahlilde, olmak veya olmamak gibi bir seçim yapma durumunda kalınca özellikle Avrupalı müttefiklerin Çin'in siyasal değerler sistemine boyun eğmek istemeyecekleri varsayılmaktadır. Bu öngörü ve değerlendirme yanlıştır. Çin'in değerler sistemi (siyaset, demokrasi, sosyal değerler dâhil) karşısında Amerika'nın kesin üstünlüğüne dair yaklaşım batıl inançtır. Çin'in otoriter siyasi sistemine dair Amerikan propagandasında sorunlar mevcuttur. Ayrıca, Çin'in başka ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesini vurgulamaktadır. İkinci nokta ise, siyasette çıkarlar belirleyicidir. Almanya veya İngiltere, Çin ile iş birliği yaparak kendi ulusal konumlarının daha avantajlı olacağını düşündüğünde kadim ittifak veya sosyal değerler ortaklığının etkisi kalmayacaktır. ■

HUZİSTAN PROTESTOLARI ÜZERİNDEN İRAN SİYASETİNİ OKUMAK

MUSTAFA CANER

Araştırma Görevlisi SAKARYA ÜNİ.

“

Yazın ortasında petrol zengini bölgenin sakinlerinin su bulamaması kısa sürede sokağa yansıdı. Protestoların ülke sathına yayılması yıllardır hazır bulunan toplumsal öfke sermayesinin işlevselleşmesi anlamına gelmektedir. Çeşitli ajansların aktardığına göre güvenlik güçleri de dâhil olmak üzere protestoların sonucunda hayatını kaybedenlerin sayısı 10 kişiyi geçti.

”

Temmuz ayının ortalarında İran'ın Huzistan vilayetine bağlı şehirlerde meydana gelen su kıtlığı sebebiyle başlayan protestolar yaklaşık iki haftadır devam ediyor. Protestolar ilk olarak Ahvaz kentinde kuraklık sebebiyle başladı. Yazın ortasında petrol zengini bölgenin sakinlerinin su bulamaması kısa sürede sokağa yansıdı. Protestolar daha sonra vilayetteki diğer şehirlere yayıldı.

Protestocuların taleplerinin karşılanamaması, öfkenin bir bütün olarak sisteme yönelmesine yol açtı ve Tahran, Tebriz, Yezd gibi vilayetlere de protestolar sıçradı. Protestoların ülke sathına yayılması yıllardır hazır bulunan toplumsal öfke sermayesinin işlevselleşmesi anlamına gelmektedir. Çeşitli ajansların aktardığına göre güvenlik güçleri de dâhil olmak üzere protestoların sonucunda hayatını kaybedenlerin sayısı 10 kişiyi geçti. İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW), güvenlik güçlerinin göstericilere karşı “aşırı güç” kullandıklarını ifade etti. Uluslararası Af Örgütü ise güvenlik güçlerinin ateşli silahlar kullanarak gösterileri bastırmaya çalıştıklarını ve bu durumun insan haklarına aykırı olduğunu rapor etti. BM İnsan Hakları Komiseri Michelle Bachelet'in İran güvenlik güçlerinin protestoculara karşı ateşli silah kullanımından kaygı duyduğunu açıklaması üzerine ise İranlı makamlar iç işlerine müdahale gerekçesiyle tepki gösterdiler.

PROTESTOLARIN MAHİYETİ

İran uzun bir zamandır çevresel felaketlerle boğuşan bir ülkedir.

Su kaynaklarının tükenmesi, kum fırtınaları, seller ve kuraklık gibi sorunlar son yıllarda artan oranda yaşanmaya başladı. 2021 yazının diğer zamanlara göre oldukça kurak geçtiği de bir gerçek. Küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi sebepler İran'daki tabloda önemli rol oynamaktadır. Elbette tüm dünya iklim değişikliği sürecinden muh-

telif oranlarda etkilenmektedir. Ancak İran gibi dünyadan izole edilmiş ülkelerde bu felaketlerin boyutları kaygı verici seviyelere ulaşmaktadır. Siyasal, toplumsal ve ekonomik dinamikler ile çevresel dinamiklerin etkileşimi ve sokak olaylarına tahvili İran gibi ülkelerde çok daha kolay ve yıkıcı olmaktadır.

Huzistan protestolarının ekolojik mahiyeti ne kadar vurgulanırsa vurgulansın, siyasal mahiyeti gözden kaçmamalıdır. İran'ın muhtelif bölgeleri, kendilerine özgü siyasal çelişkilere ev sahipliği yapmaktadır. Bazı bölgelerde etnik, bazılarında mezhepsel bazılarında ise her iki faktörün de belirleyici olduğu hoşnutsuzluklar söz konusudur. Hu-

zistan, İran'ın petrol yatakları açısından zengin bir bölgesidir. Buna rağmen bölge yıllardır kuraklık, kum fırtınaları ve yoksulluk ile boğuşmaktadır. Aynı zamanda bölgenin etnik olarak Arap yoğunluklu olması, yaşanan çevre felaketlerinin aslında siyasal boyutunun olduğu fikrini uyandırmaktadır. İran, yoğun etnik fay hatlarına sahip bir

ülkedir. Etnik anlamda azınlığın yaşadığı bölgelerin daha geri kalmış durumda olmalarının sebebi olarak devletin uyguladığı etnik ayrımcılık gösterilmektedir. Huzistan, Kirman, Sistan ve Belucistan ile Hürmüzgan gibi bu yıl kuraklığın en yoğun yaşandığı vilayetler aynı zamanda Arap (Huzistan), Beluc ve Sünni (Sistan ve Belucistan, Hürmüzgan, Kirman) azınlıklara da ev sahipliği yapmaktadır. Bu yüzden bu bölgelerin yaşadığı çevre felaketlerinin sebebinin devletin etnik ayrımcılığı, bu bölgelere yeterince yatırım yapmaması ve önlem almaması olduğu iddia edilmektedir.

“

Yaptırımların sebep olduğu ekonomik bunalımı aşmak için farklı yöntemlerin ortaya çıktığı İran'da son olarak Bitcoin madenciliği devreye sokuldu. Ucuz elektrik olanaklarından dolayı İran dünyada en çok Bitcoin madenciliği yapan ülkelerin başında gelmektedir.

”

Huzistan'da yaşanan protestolar bölge halkının yabancı olduğu bir olay değil. Her yıl bölgede mutlaka bir toplumsal patlama yaşanmaktadır. Geçtiğimiz yılın Mayıs ayında Ahvaz'da yine su kıtlığına bağlı olarak protestolar yaşanmış ve birçok kişi tutuklanmıştı. 2019'un Nisan ayında yaşanan sel felaketi yüzünden Huzistan vilayetinde benzer protestolar gerçekleşmişti. 2018'de Huzistan vilayetindeki bazı bölgelerde kum fırtınaları sebebiyle protestolar

yaşanmış, pek çok kişi göç etmek zorunda kalmıştı. Yine aynı sene Ahvaz'daki bir askeri geçit töreninde düzenlenen terör saldırısı sonucunda 30 civarında insan hayatını kaybetmişti. Dolayısıyla Huzistan, İran'ın kriz coğrafyalarının önde gelenlerinden biri.

Elbette protestoların ekonomik sebeplerinden de bahsetmek gerekmektedir. Ülke çapında farklı faktörlerce beslenen mekân ve zaman açısından farklı hoşnutsuzlukların kolaylıkla eklenilebilirlerinin altında ekonomik problemlerin yattığı bir gerçektir. ABD tarafından uygulanan yaptırımlar, ülke ekonomisinin bozulmasının en önemli sebeplerinden biri. Yaptırımların sebep olduğu ekonomik bunalımı aşmak için farklı yöntemlerin ortaya çıktığı İran'da son olarak Bitcoin madenciliği devreye

sokuldu. Ucuz elektrik olanaklarından dolayı İran dünyada en çok Bitcoin madenciliği yapan ülkelerin başında gelmektedir. Çeşitli tahminlere göre tüm dünyadaki Bitcoin madenciliğinin %5'e yakın bir kısmı İran'da gerçekleşiyor. Bitcoin dünya finans sisteminden dışlanmış olan İran'ın yaptırımları aşmak için de işine gelmektedir. Bitcoin ile yapılan ödemeler, Swift sistemi dışında gerçekleştiği için engellenememektedir.

Ancak Bitcoin madenciliğinin ülkenin elektrik kaynakları üzerinde ağır bir yük oluşturması sebebiyle Mayıs ayında hükümet bu faaliyetleri 4 aylığına yasaklama kararı aldı. Son aylarda başkent Tahran başta olmak üzere birçok bölgede yaşanan elektrik kesintilerinin altında da Bitcoin madenciliği için harcanan elektriğin olduğu söyle-

niyor. Elektrik kesintileri de tıpkı su kesintileri gibi halkın yönetime duyduğu öfkeyi besleyen bir durum. Diğer bir ifadeyle hem yaptırımlar, hem de yaptırımları aşma yöntemleri İan'da çevresel felaketlere ve halkın tepkisine sebep oluyor.

Güncel protestoları İan'ın son 5 yıldır malul olduğu toplumsal öfke patlamaları döngüsü bağlamına yerleştirmek gerekmektedir. Özellikle ABD'nin nükleer anlaşmadan çekildiği 2018 yılından bu yana İan'da irili ufaklı ve farklı sebeplerden ötürü protestolar gerçekleşmektedir. Bunların bazıları günlük protestolarken bazıları ise haftalara yayılmaktadır. Sistem karşıtı bir nitelik arz etmesi ise protestoların büyüklüğü ve ne kadar sürdüğü ile doğru orantılıdır. İan yönetiminin protestolar karşısındaki tavrı genellikle sert güce başvurmak şeklinde olmaktadır. Son yaşanan Huzistan protestolarına karşılık İan yönetimi, güvenlik güçlerinin müdahalesi, mobil internetin kesilmesi ya da yavaşlatılması, Tahran başta olmak üzere büyük kentlerde muhtemel toplumsal hareketliliklere önlem olarak güvenlik kuvvetlerinin merkezî meydanlar ve kavşak noktalarında konuşlandırılmaları gibi bir dizi önlemler aldı. Bu nlemler, İan yönetiminin protestoların büyümesi ihtimalinden duyduğu kaygıyı göstermektedir.

Yetkililerin protestolar karşısındaki tutumu değişkenlik arz etmekle birlikte yönetimdeki klikler arasındaki –en hafif tabirle– uyumsuzluğu açık etmektedir. Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, protestoların meşru bir hak olduğunu ifade

etti. Bunun yanında seçilmiş hükümetin başı olarak devlet mekanizmalarındaki diğer iktidar odaklarının yol açtığı engelleri gündeme getirmek yoluyla kendi sorumluluğunun sınırlarını işaret etmeye çalıştı. Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı İşhak Cihangiri, bölgeye bir ziyarette bulunarak halkı teskin etmeye çalışsa da bölge halkı tarafından protesto edildi. Din lider Ali Hamaney de protestocuların “kınanmaması gerektiğini” ifade ederek bölgenin sorunlarının çözülmesi gerektiğini söyledi. Böylelikle Hamaney de topu hükümete ve diğer yetkililere atmış oldu. Bugüne kadar Huzistan halkının İan'ın yöneticilerinden yalnızca vaatler duymaları sabırlarını zorlamaktadır.

“

İnsan hakları karnesi pek de parlak görülmeyen İbrahim Reisi'nin söz konusu protestoların bastırılması için hangi yöntemi kullanacağı merak konusudur. şüphesiz ki sert güç kullanımına başvurmak Reisi'nin zaten tartışmalı olan demokratik meşruiyetine daha da zarar verecektir.

”

PROTESTOLARIN GELECEĞİ

Protestolar İan'ın yeni seçilen Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi'nin göreve başlamasının arifesinde yaşanmaktadır. İnsan hakları karnesi pek de parlak görülmeyen İbrahim Reisi'nin söz konusu protestoların bastırılması için hangi yöntemi kullanacağı merak konusudur. şp-

hesiz ki sert güç kullanımına başvurmak Reisi'nin zaten tartışmalı olan demokratik meşruiyetine daha da zarar verecektir. İan tarihinin en düşük katılımlı cumhurbaşkanlığı seçimi sonucunda seçilen Reisi'nin her ne kadar muhafazakr bir profile sahip olsa da ülke içerisindeki farklı dengeleri göz etmesi gerekmektedir. Seçim döneminde ülkenin Sünni din adamlarıyla görüşmesi ve onların desteğini alması, Reisi'nin atacağı dengeli adımların habercisiydi. Dolayısıyla İan'ın yeni cumhurbaşkanının toplumsal öfke patlamaları karşısında itidalli olması ve halkı karşısına almadan adım atması gerekmektedir.

Fakat İan'ın ekonomi ve evre başta olmak üzere kronik sorunları zlmeden Huzistan olayları yatışsa bile bir sonraki sokak olayları sadece zaman meselesi olacaktır. Yaptırımlar ekonomik krizin en önemli sebebi olsa da kötü yönetim de ele alınması gereken sebepler arasındadır. Yolsuzluklar, vergi sistemindeki bozukluklar ve özel teşebbüs önündeki engeller ekonomik tablodaki kötü durumda rol oynamaktadır. Bunun farkında olan yeni Cumhurbaşkanı Reisi, yolsuzlukların üzerine gideceğine dair seçim vaadinde bulunmuştur. Ek olarak, İan'ın kırılğan ekonomik yapısının Kovid-19 pandemisinden yediği darbenin telafi edilmesi ise ancak etkili bir aşılama programı ve sağlık organizasyonu ile mümkündür. Elbette Kovid-19 ancak küresel bir stratejiyle tam olarak bitirilebilir. Dolayısıyla İan'ın bu anlamda kaderi de diğer ülkeler gibi küresel iş birliği ve organizasyona bağlıdır. ■

RÖPORTAJ

Prof. Dr. Hattar Ebu Diyab: “Lübnan’ın Hizbullah Etkisi Altında Kaldığı Doğrudur”

ABDENNOUR TOUMI

Uzman ORSAM

Arapçadan Çeviri:
Talha Özmen, Araştırma Asistanı

“

Beyrut Limanı, uzun yıllar boyunca Ortadoğu ve bölge ülkeleri için önemli bir ticaret merkezi hâline gelmişti. Ancak, yaşanan büyük facia (patlama) sonrasında Lübnan, sahip olduğu büyük stratejik konumunu kaybetmesiyle karşı karşıya bırakıldı.

”

Abdenmour Toumi: Lübnan, bugünlerde Lübnan devletini sarsan iç savaşın sancılı yıllarına Lübnanlıları geri getirebilecek gelişmeler yaşıyor. Bir sonraki hükümetin seçenekleri ve ülkedeki siyasi faaliyetler neler-

dir? Saad Hariri hükümetinin çalışmalarının derhâl kesintiye uğramasının asıl nedeni nedir?

Hattar Ebu Diyab: Lübnan, uzun zamandır siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak derin sorunlarla boğuşmaktadır. Son yıllarda Lübnan’da yaşanan ekonomik krizler, buna ilaveten Hizbullah’ın etkisi ve ABD’nin Lübnan’a olan derin baskısı, ne yazık ki Lübnan’ı daha derin sorunlarla karşı karşıya bıraktı. 17 Ekim 2019 tarihinde Lübnan’da gerçekleşen ayaklanmalar, ülkede ufak çaplı hareketlenmeleri uyandırmaya kefil oldu. Bununla birlikte, 4 Ağustos 2020 tarihinde Beyrut Limanı’nda gerçekleşen büyük patlama, ülkedeki siyasi istikrarsızlığı daha da hız-

Kimdir?

Hattar Ebu Diyab;

Prof. Dr. Hattar Ebu Diyab, Paris Üniversitesinde Uluslararası Siyasi İlişkiler Bölümünde siyaset bilimi öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Ortadoğu siyaseti ve ilişkileri uzmanı olan Ebu Diyab, aynı zamanda Paris’teki Jeopolitik Konseyi’nde direktör olarak görev yapmasıyla birlikte uluslararası ilişkiler alanında danışman ve siyasi analist uzmanı olarak tanınmaktadır.

landırmasına yol açmasıyla birlikte siyasi krizin bir kez daha Lübnan gündemine taşınmasına neden oldu. Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Avn ve damadı olan Özgür Yurtsever Hareketi lideri Cebran Basil'den oluşan takım, özellikle Beyrut Limanı patlaması sonrasında ülkedeki siyasi istikrarsızlığı bir sonraki seçime erteleyebilmek için birlik oldular. Bunu gösteren en bariz delil ise 26 Temmuz 2021 tarihinde Necip Mikatı'nın yeni hükümet kurabilmesi için 128 oydan 73 oy alması sonrasında Mişel Avn ve ekibinden oy alamadığının ortaya çıkması oldu. Lübnan halkı, Beyrut'ta gerçekleşen patlama nedeniyle "4 Ağustos" tarihinden korkar hâle geldi. Patlamanın ülkede derin izler bırakmış olması, keza patlamanın kimin tarafından yapıldığı sorusuna net cevabın verilmemesi Lübnan halkı içerisinde endişe uyandırdı. Beyrut Limanı, uzun

yıllar boyunca Ortadoğu ve bölge ülkeleri için önemli bir ticaret merkezi hâline gelmişti. Ancak yaşanan büyük facia (patlama) sonrasında Lübnan, sahip olduğu büyük stratejik konumunu kaybetmesiyle karşı karşıya bırakıldı.

“

Halk, Lübnan Batı'ya mı yönelmeli yoksa bir Ortadoğu ülkesi olarak kendi kimliğine mi bürünmeli sorusunu sormaya başladı. Bilahare, Lübnan'ı diğer bölge ülkelerinden ayıran bazı önemli özellikleri de söz konusudur. Lübnan'da 18 farklı etnik grubun olmasının yanı sıra siyasi hayatında da farklılıklar ortaya çıkabilmekte.

”

Abdenmour Toumi: 1989 Taif Antlaşması'ndan çıkarılan dersler nelerdir? Hizbullah politikalarının anlaşmaya derin etkisi var mıdır?

Hattar Ebu Diyab: Lübnan'daki sorun anayasal değil, siyasidir. 1989 Taif Antlaşması öncesinde Lübnan'da "Genel Ulusal Sözleşme" doktrini mevcuttu. 1989 Taif Antlaşması'yla birlikte bu doktrin geçersiz kılındı. Bunun etkisiyle birlikte ne yazık ki ülkedeki vatana bağlılık duygusu yok oldu ve yerini mezhepçilik ayrımı yer aldı. Bunun yanı sıra doktrinin etkisini kaybetmesiyle Lübnan'da "Lübnan nereye ve kime ait?" sorusu ortaya çıktı. Halk, Lübnan Batı'ya mı yönelmeli yoksa bir Ortadoğu ülkesi olarak kendi kimliğine mi bürünmeli sorusunu sormaya başladı. Bilahare, Lübnan'ı diğer bölge ülkelerinden ayıran bazı önemli özel-

likleri de söz konusudur. Lübnan'da 18 farklı etnik grubun olmasının yanı sıra siyasi hayatında da farklılıklar ortaya çıkabilmekte. Lübnan'ı mezhepçilik veya etnik grup bakımından yönetmek zor olabilir. Bunu başarabilmek için, Lübnan'da 1970'li yıllar öncesinde olduğu gibi vatana bağımlılık duygusunun tekrar ortaya çıkarabilmek önemli olacaktır. Lübnan'ın parlak geleceği bu duygunun tekrar doğmasıyla bağlantılı.

Abdenmour Toumi: Suriye halkının Esad rejimine karşı ayaklanması resmî ve popüler Lübnan-Suriye ilişkilerini nasıl etkiledi?

“Şunun iyi bilinmesi gerekir ki Lübnan'ın geleceği Suriye'nin ve Irak'ın olumlu geleceği ile bağlantılı. Suriye'de ve Irak'ta istikrar sağlandığı takdirde, bu olumlu havanın Lübnan'a da olumlu yansıtacağından eminim.

Hattar Ebu Diyab: Lübnan ve Suriye, tarih boyunca her zaman ikiz kardeş olarak anıldı. Bu bağlamda, Suriye Devlet Eski Başkanı Hafız Esad, her konuşmasında Lübnan

ve Suriye için “iki millet, tek devlet” sözlerini kullanırdı. Geçmiş tarihe bakıldığında, Lübnan ile Suriye arasındaki diplomatik ilişkilerde kopukluk söz konusuydu. 2009 yılında iki ülke arasında imzalanan kapsamlı diplomatik ilişkiler anlaşması, her iki ülke için olumlu sonuçlar yarattı. 2011 Arap Baharı'nın yaşanmasıyla birlikte Suriye'de iç savaşı ortaya çıktı ve neticesinde iki ülke arasındaki ilişkiler durma noktasına geldi. Ancak, şunun iyi bilinmesi gerekir ki Lübnan'ın geleceği Suriye'nin ve Irak'ın olumlu geleceği ile bağlantılı. Suriye'de ve Irak'ta istikrar sağlandığı takdirde, bu olumlu havanın Lübnan

nan'a da olumlu yansiyacağından eminim.

Abdenmour Toumi: Başkan Michel Aoun'un yönetimi ve yeni hükümet, Lübnan'ı "mali kriz" kabusundan kurtarmak için şimdi ne yapmalı?

Hattar Ebu Diyab: Lübnan'da art arda gelen sorunlar, ne yazık ki ülkedeki krizleri çıkmaz bir döngü hâline getirdi. Çoğu vatandaşların bankalara yatırdıkları yüksek meblağdaki paraları, son zamanlarda yok olmaya ve çalınmaya başladı. Diğer yandan, UNİCEF tarafından paylaşılan son verilerde Lübnan'da-

ki açlık krizinin çocukları da olumsuz etkilemeye başladığı bilgileri paylaşıldı. Keza Lübnanlı vatandaşlar, günümüzde günlük hayatlarında ekmek ve ilaç bulamaz hâle geldiler. Günümüzdeki hükümetin mali krizi yönetmekte başarısız kaldığı herkes tarafından net bir şekilde bilinmektedir. Günümüz Lübnan'ında hükümetten bu krizi eritmesini ve mucizeler yaratmasını beklemek pek doğru olmayacaktır. Gelecek dönemlerde kurulacak olan yeni hükümetin, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve diğer büyük kuruluşların yanı sıra güçlü ekonomiye sahip ülkelerle iş birliği sağlayıp, ülkedeki mali krizi yöneterek ortadan kaldırmakta başarılı olabilir.

“

Irak ve Suriye ülkelerinde olduğu gibi, Lübnan'da da mezhepsel sorun yaşanmaktadır. Etnik grupların ve mezhep farklılığı olmasının bazı avantajları ve dezavantajları vardır.

”

Abdenmour Toumi: Lübnan istisnasının sırrından geriye ne kaldı? Lübnan'daki büyük mezhep partilerinin Lübnan'daki rolleri nelerdir?

Hattar Ebu Diyab: Irak ve Suriye ülkelerinde olduğu gibi, Lübnan'da da mezhepsel sorun yaşanmaktadır. Etnik grupların ve mezhep farklılığının olmasının bazı avantajları ve dezavantajları vardır. Avantaj açısından bakıldığında, Lübnan'daki etnik grupların varlıkları, ülkedeki demokratik seçimlerin güçlenmesi için iyi bir etken olabilir. Dezavantaj olarak ise, mezhepsel

ve etnik grupların ayrılması ülkedeki vatana bağlılık duygusunu ve Lübnan milliyetçiliğini ortadan yok etmek için önemli bir sebep olabilir. Ancak her ne olursa olsun, ülkedeki birliğin tekrar sağlanması için etnik-mezhepsel ayrımcılıktan vazgeçilip, geçmiş Lübnan tarihinde olduğu gibi tek bayrak altında yaşama aidiyetinin Lübnan'a tekrar kazandırılması, Lübnan'ın geleceği için önem arz edecektir. Lübnan'ın etnik-mezhepsel zenginliğini iyi bir şekilde idare ettiği takdirde, bölgenin demokratik ülkesi olan İsrail'e boy atıp, bölgenin en demokratik ülkesi unvanını kazanma şansını yakalayabilir.

Abdenmour Toumi: Filistin-İsrail çatışmasındaki son gelişmeler, çatışma denkleminde yeni dönümlere ve Lübnan'ın İsrail ile sınırında yeni göstergelerin ortaya çıkmasına tanık oldu. Bu gelişmeleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Hattar Ebu Diyab: Mayıs ayında Gazze'ye gerçekleşen saldırılar, elbette hepimizi derinden üzdü. Gazze davası, başta Filistinliler olmak üzere tüm İslam ülkelerini yakından ilgilendirmektedir. İsrail, bazı Arap ülkeleriyle normalleşme sürecine girerek, Gazze'yi ve Batı Şeria'yı kendi sınırları içerisine alabileceğini düşündü. Ancak, görüldüğü gibi Gazze'deki Filistinlilerin direnişi, İsrail'e sert bir cevap oldu. Biz İslam alemi olarak, şu an büyük bir sınav içerisindeyiz. Filistin davasının çözülmesi ve Filistin'in toprak bütünlüğünü tekrar kazanabilmesi için birlik olmamız gerekecek. Öte yandan, Lübnan'ın İsrail ile olan ilişkilerine bakacak olursak; Lübnan'ın İsrail ile Filistin'in kurulmasında öncesine da-

yanan bazı önemli ikili antlaşmaları vardı. Lübnan ile İsrail arasında zamanla önemli çatışmalar yaşandı. Bu çatışmalar 1978, 1982, 1996 ve 2006 çatışmaları olarak anılır. Keza günümüzde dahi, Lübnan ile İsrail arasında sınırdaki toprak ilhakı ile ilgili ciddi sorunlar yaşanmakta. İsrail, Lübnan sınırları içerisinde yer alan ve “Şebaa Çiftlikleri” olarak bilinen bölgeyi ilhak etmek istemektedir. Suriye’nin bu meseledeki duruşu çok önemli olacak. Beşar Esad yönetimi, bu toprakları Lübnan’a olduğuna dair Birleşmiş Milletler’e resmî başvuruda bulunduğu takdirde, Lübnan’a yardımda bulunmuş olacak ve mesele derhâl çözülecektir. Fakat, Esad yönetimi, böyle bir hamlede bulunmayıp, Lübnan’ın iç işlerine müdahale edebilmek için bu toprakları kullanmaya niyetli. Sonuç olarak, Lübnan’ın Hizbullah etkisi altında kaldığı doğrudur. Lübnan’ın en kısa zamanda bulunduğu du-

rumdan ve kaostan kurtulup, kendi varlığını koruyabilmesi için kendi savunma sistemini kurması önemli olacaktır.

“

Bölgede söz sahibi olan bazı Arap ülkelerin bölgedeki nüfuslarını 2003 yılı itibarıyla kaybetmeleri, bölgede Türkiye, İran ve İsrail gibi yeni güçlerin ortaya çıkmalarına sebep oldu. Bu üç ülkenin bölgede etkin rol almaya başlamış olmaları, birçok Körfez ülkesinin bu 3 ülkeye karşı çekinceli davranmasına yol açtı ve nihayetinde Türkiye’nin, İran’ın ve İsrail’in artık Arap (Körfez) ülkelerin içerisinde aynı çatı altında rol almaya başladığı görülmeye başlandı.

”

Abdennour Toumi: Bölgedeki küresel ve bölgesel güçlerin taşlarını yerinden oynatma siyaseti ışığında Arap ülkelerinin İsrail ile normalleşmesinin Arap-Arap ilişkilerine yansımalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Hattar Ebu Diyab: 2003 yılında, ABD’nin Irak’a olan müdahalesi bölgedeki sabit taşların (etkili güçlerin) yerlerini değiştirmelerine neden oldu. Bağdat’ın 2003 yılında yıkılmış olması, ne yazık ki Arap diplomasinin kan kaybetmesine yol açtı. Bölgede söz sahibi olan bazı Arap ülkelerin bölgedeki nüfuslarını 2003 yılı itibarıyla kaybetmeleri, bölgede Türkiye, İran ve İsrail gibi yeni güçlerin ortaya çıkmalarına sebep oldu. Bu üç ülkenin bölgede etkin rol almaya başlamış olmaları, birçok Körfez ülkesinin bu 3 ülkeye karşı çekinceli davranmasına yol açtı ve nihayetinde Türkiye’nin, İran’ın ve İsrail’in artık Arap (Körfez) ülkelerin içe-

risinde aynı çatı altında rol almaya başladığı görülmeye başlandı. Öte yandan, günümüzdeki birçok Körfez ülkesinin de kendi çıkar meselesi doğrultusunda rol almaya başlaması da söz konusu hâline geldi. Fas ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi bazı İslam ülkeleri, kendi çıkarları doğrultusunda İsrail ile normalleşmeye girdi.

Abdenmour Toumi: ABD Başkanı Joe Biden'ın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki politikasını nasıl tanımlıyorsunuz? Bölgedeki klasik demokrat politikasının (gerçekçilik ile yeni-gerçekçilik arasındaki siyaset) bir devamı mı?

Hattar Ebu Diyab: Genel olarak büyük tabloya bakıldığında, ABD'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinden geri adım atmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bunu en iyi şekilde anlayabilmek için, İsrail'in ABD ile olan ilişkisine göz atmak gerekir. Tarih boyunca, ABD'deki demokratların İsrail'e olan destekleri her zaman cumhuriyetçilerden daha fazla olmuştur. Ancak, son cumhuriyetçi Eski ABD Başkanı Donald Trump'ın İsrail ile olan ilişkisine bakıldığında, bu durumun ters döndüğünü görebiliriz. Yani, bu durum ABD'nin Ortadoğu siyasetindeki değişikliğini gösteren önemli bir ipucun olarak değerlendirilebilir. Keza, son olarak mayıs ayında İsrail'in Gazze'ye olan saldırısında ABD'den istediği şekilde desteği alamayışının, ABD'nin bölgeden geri adım atmaya başladığını gösteren bir diğer önemli ipucu olarak gösterilebilir.

Öte yandan, 21. yüzyılı başları itibarıyla dünya üzerindeki güçlü ak-

törlerin dengesindeki değişimler söz konusu oldu. Uluslararası arenada, ABD'nin yanı sıra büyük güçler olarak Rusya'yı ve Çin'i görebilirken; Ortadoğu bölgesinde birçok Arap ülkesinin de kendi başına karar almaya başladığını net bir şekilde görebiliriz. Bilahare, Avrupa ülkelerin de eskisi kadar güçlü olmadıkları da söz konusudur.

Abdenmour Toumi: General De Gaulle'ün 1960 yıllarında belirlediği özel olarak Fransa'nın Lübnan politikasından ve genel olarak Arap politikasından (La Politique Arabe De La France) geriye ne kaldı?

“Türkiye günümüzde daha farklı strateji izleyip, Doğu Akdeniz'de, Libya'da, Suriye'de ve Azerbaycan'da varlık göstermeye başlayıp, uluslararası siyasetteki varlığını belirgin bir şekilde göstermeyi başardı.”

Hattar Ebu Diyab: Fransa'nın geçmiş tarihindeki girişimciliği ile günümüzdeki girişimciliğini bir tutmak doğru olmayacaktır. Ancak, şu iyi bilinmelidir ki; Fransa, Ortadoğu ülkelerine olan müdahalesinden hiçbir zaman geride kalmamıştır.

Günümüzde Fransa'nın birçok uluslararası meselede yer aldığını görmek çok mümkün. Fransa, Doğu Akdeniz meselesinde etkili rol almasının yanı sıra son Gazze saldırısında da etkin rol aldığı görülmüştür. Fransa'nın Lübnan'a olan müdahalesi değişti, ancak

hiçbir zaman yok olmadı. Fransa, Lübnan'ı daima Ortadoğu'ya açılan bir kapı olarak gördü ve böylece Lübnan'ı Ortadoğu'ya açılan bir güzergâh olarak değerlendirmek istedi. Bu doğrultuda, eski Lübnanlıların Fransa için bir zamanlar “sevgi dolu anne” dediklerine rastlamak mümkündür. Öte yanda, günümüzde Fransa'nın ABD Başkanı Joe Biden ile iyi ilişkiler kurduğunu görüyoruz. Bu olumlu yöndeki ilişkilerin Lübnan'a olumlu yansımaları da muhtemeldir.

Abdenmour Toumi: Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz Bölgesindeki proaktif politikasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Türkiye'nin derin jeostratejik varlığı Fransa ve İsrail'i endişelendiriyor mu?

Hattar Ebu Diyab: Kuşkusuz Türkiye son 10 yıl içerisinde bölgede güç gösteren en önemli aktörlerden birisi olmuştur. Türkiye, 2011 olaylarından etkilenmesi sonucunda Eski Başbakan Ahmet Davutoğlu önderliğinde “Sıfır Sorun” politikasını benimsemiş ve “Ortadoğu'nun Japonya'sı” olma hayali peşinden gitmekteydi. Ancak, Türkiye günümüzde daha farklı strateji izleyip Doğu Akdeniz'de, Libya'da, Suriye'de ve Azerbaycan'da varlık göstermeye başlayıp, uluslararası siyasetteki varlığını belirgin bir şekilde göstermeyi başardı. Türkiye, her ne kadar Fransa ve İsrail ile sorun yaşıyor olsa da, uluslararası siyasetteki yeri hiçbir zaman hiçbir ülke tarafından reddedilmedi. Tüm ihtilaflara rağmen, Fransa ve İsrail Türkiye'ye her zaman ihtiyaç duyacaktır. ■

LÜBNANLI BİR ORTADOĞU BAŞYAPITI: KEFERNAHUM

DOÇ. DR. SERTAÇ T. DEMİR

Öğr. Üyesi GÜMÜŞHANE ÜNİ.

“

4 milyon dolarlık bütçeyle tamamlanan Kefernahum filmi, dünya genelinde 68 milyon dolarlık gişe hasılatı elde ederek tüm zamanların en yüksek hasılatlı Ortadoğu filmi olmuştur. Film, ilginç bir şekilde en çok Çin’de ilgi gördü. Bugün en iyi Ortadoğu filmleri arasında en üst sıralarda yer alan Kefernahum, “keşke olmasaydı” denebilecek bir bölge krizinin mahsulüdür.

”

Her başyapıt yalnızca güzellikleri resmetmediği gibi, her şehir de yalnızca güzelliklerden ibaret değildir. Bu yazıda incelenen Kefernahum filmi, tam da böyle, trajedilerin gerçekçi bir dille ifade edildiği bir başyapıttır. “Doğu’nun Paris’i” olarak bilinen Beyrut’un viran gecekondularında yaşananları anlatan film, Arap sinemasının önemli kalelerinden olan Lübnan’ın en önemli yapımlarından biridir. Filmin hikâyesinde vurgulanan çocuk dramları ve mültecilik gibi konulara paralel olarak Lübnan, bugün bir-

çok mülteci kampına ev sahipliği yapan bir ülkedir. Filmin başrol oyuncusu 12 yaşındaki Zain Al Rafeea da gerçekte Suriyeli bir mülteçidir. Zain, büyüklerin neden olduğu savaşlar ve yıkımların so-

nucunda ihmal ve istismar edilen sayısız çocuğun temsilcisidir. İstatistiklere de sığmayan bu kitlesel sancı, filmde Zain’in inişli çıkışlı ama çetin mücadelesinde karşılık bulmaktadır.

Fransızca'da "kaos" anlamına gelen Kefernahum, aynı zamanda Celile kıyılarındaki küçük bir köyün adıdır ve İncil'de bu köyün kaotik bir hikâyesine yer verilmektedir. Filmin yönetmeni Nadine Labaki, filmin ismini belirlerken çocukların içinde bulunduğu yıkıcı karmaşanın etkili olduğunu söyledikten sonra şunları ekler: "Günün sonunda çocuklar gerçekten çatışmalarımız, savaşlarımız, sistemlerimiz, aptalca kararlarımız sonucu çok ağır bedeller ödüyor. Sorun hakkında ben de konuşma ihtiyacı hissettim ve düşündüm ki eğer bu çocuklar konuşabilseydi ya da kendilerini ifade edebilselerdi ne derlerdi? Onları görmezden gelen bu toplumda bize ne söylerlerdi?"

2018 yılı yapımı olan ve Cannes Film Festivali'nde Jüri Ödülü kazanan film, Lübnan adına 91. Akademi Ödülleri'nde Yabancı Dilde En İyi Film Ödülü kategorisinde yarıştı. 4 milyon dolarlık bütçeyle tamamlanan Kefernahum filmi, dünya genelinde 68 milyon dolarlık gişe hasılatı elde ederek tüm zamanların en yüksek hasılatlı Ortadoğu filmi olmuştur. Film, ilginç

bir şekilde en çok Çin'de ilgi gördü. Bugün en iyi Ortadoğu filmleri arasında en üst sıralarda yer alan Kefernahum, "keşke olmasaydı" denebilecek bir bölge krizinin mahsulüdür. Filmin belgeselleri andıran sarsıcı dili, gerçek bir insanlık dramından hareket etmiş ve yaşamın göz ardı edilemez trajedisiyle bütünleşmiştir.

KAÇINILMAZ SONUÇLAR

Film, üzerinde kirli iç çamaşırlarıyla ayakta duran yorgun görümlü bir çocuğun görüntüsüyle başlar. Karşısındaki adam, elindeki çubukla ağzını yokladığı çocuğun 12-13 yaşlarında olduğunu ve hiç süt dişi kalmadığını raporlamaktadır. Bir sonraki sahnede kalabalık bir kadın topluluğu görülür. İsimleri okunmakta ve gidecekleri kamplar kendilerine bildirilmektedir. Bu kadınların arasında Zain'in hayatında kritik bir yere sahip olacak Tigest de vardır. Sahipsizlik ve terkedilmişlik hissinin belirlediği bu sahneleri tepeden çekim viran Beyrut görüntüleri takip eder. Her yer yıkık döküktür. Mahalle aralarında çocuklar, ellerindeki tahta

silahlarla savaşçılık oynamakta ve yetişkinler gibi sigara içmektedir. Az önce uzmanın karşısında ağzına bakılan Zain bu sahnede yılanmış sokakların arasında koşuşturmaktadır.

Zain kimliksiz ve kayıtsız bir kitlenin öfkeli bir dışavurumudur. Zain, yargıca o an karşısında kendisinden uzak duran anne ve babasından şikâyetçi olduğunu söyler. Bunun nedenini soran yargıca, "beni dünyaya getirdikleri için" der.

Filmin hikâyesi buradan geriye dönüşle (flashback) yön bulur. Elleri kelepçelenmiş Zain dar ve loş koridorların arasından mahkemeye doğru yürümektedir. Yönetmen Nadine Labaki bu sahnede avukat rolünü oynamaktadır. Mahkemede anne ve babasıyla göz göze gelen Zain, yargıcın "kaç yaşındasın" sorusunu, ailesini kastederek "onlara sorun" diyerek karşılar. Avukat, anne babasının Zain'in yaşına dair

bilgi sahibi olmadıklarını teyit eder. Zain kimliksiz ve kayıtsız bir kitlenin öfkeli bir dışavurumudur. Zain, yargıca o an karşısında kendisinden uzak duran anne ve babasından şikâyetçi olduğunu söyler. Bunun nedenini soran yargıca, “beni dünyaya getirdikleri için” der. Davayı medya da takip etmektedir.

“

Sanki bu coğrafyada her parça, bütünü diğer parçalarını yok etmeye çalışır gibidir. İlişkilerdeki çarpıklık sanki mekânlara sirayet etmiş ve mekânlarda vücut bulmuştur. Yaşamın burada olanca karmaşık görünümüne rağmen şaşmaz kuralları vardır.

”

TRAJİK NEDENLER

Film yeni bir flashbackle hikâyenin detaylarına iner. Bu detaylarda çocukların aileleri tarafından nasıl suiistimal edildiği gösterilmektedir. Zain tüm yaşananların sessiz tanığıdır. Kendinden büyük işlerde çalıştırılır. Şiddet yüklü bir annenin ellerinde örselenir. İşlenen suçlara ortak edilir. Tüm bu görüntüler

birbiriyle uyumsuz parçalardan oluşan kaotik bir şehrin içinde cereyan eder. Yönetmen bu kaosu, izleyiciyi rahatsız eden sesleri üst üste bindirerek verir. Sanki bu coğrafyada her parça, bütünü diğer parçalarını yok etmeye çalışır gibidir. İlişkilerdeki çarpıklık sanki mekânlara sirayet etmiş ve mekânlarda vücut bulmuştur. Yaşamın burada olanca karmaşık görünümüne rağmen, şaşmaz kuralları vardır. Kendilerini ifade edecek yaşa gelen çocuklar hemen çalışmaya başlarlar. Ergenliğe giren kızlarsa evlendirilirler.

Çoğu kez çocukların irade ve tercihlerini dışlayan bu durum, en ufak bir karşı koyuşta kaçınılmaz çatışmalara dönüşür. Zain’in kardeşi Sahar için de böyle olur. Buradaki “baba” imajı, yönetmenin geleneksel kurguya dair getirdiği eleştirinin odağındadır. Hayat Zain’in etrafında dönememekte; aksine her geçen gün acımasızca onun üzerine çöreklenmektedir. Anne bile sistemin karamsar döngüsünü sürdüren işlevsel bir rol üstlenir. Anne ve baba için bunun bir tercih mi yoksa zorunluluktan doğan bir yöneliş mi olduğu muamma olarak bırakılır filmde. Yine de, kötü gidişin sorumlusu çocuklar değildir. Babaya göre Sahar yatacak

yatağı ve yiyecek yemeği olsun diye evlendirilmiştir. Örneğin mahkeme salonunda “ben de böyle doğdum, böyle büyüdüm, seçme şansım olsaydı, belki hepinizden iyi biri olurum” der.

YIKIMLARIN BULUŞTURDUĞU HAYATLAR

Günün her yeni doğuşunda Zain için hayat biraz daha sert gerçekleriyle belirir. Ama bu, Zain’in kötüleşmesine ya da hüsrana uğramasına değil; dirençli mücadelesine evrilir. Sahar’ın gönülsüz gidişi Zain’i iyiden iyiye hırçınlaştırır, aidiyetsizleştirir, evsizleştirir. Öte yandan her kopuş, yeni bağlanmalara dönüşür. Zain, sokaklarda Tigest ile tanışır. Bu, bir dramın başka bir dramla karşılaşmasıdır. Kendisi de anne olan Tigest, Zain’i evine götürür, yıkar, karnını doyurur. Tigest oturma izni olmadan sahte kimlikle yaşamaktadır. Çocuğu Yonas da, onun bu belirsizliklerinin derin uçurumlarında kimliksiz ve isimsizdir. Tenekelelerden müteşekkil bir barakanın içinde sürekli bir saklambaç gizliliğindedir. Ne var ki sonunda yakalanır. Bunun sonucunda Yonas, Zain’le birlikte kalır.

Zain, üstelik henüz kendisini bile idare edecek durumu yokken, ebeveyn sorumluluğunun içine düşmüştür. Yonas ise annesizliğin ıstırabını yaşamaktadır. Bundan sonra aynı sokaklarda birlikte kirlenir, birlikte temizlenirler. Fakat fakir sokakların şartları ağır, kaideleri keskindir. Küçük ve kimsesiz Zain, Yonas’ı insan taciri Aspro’ya vermek zorunda kalır. Bunun karşılığında Türkiye veya İsveç’e iltica etmenin yollarını arayacaktır. Bu

amaçla belgelerini almak için yeniden evine dönen Zain, kardeşi Sahar'ın hamile olduktan sonra öldüğünü öğrenir. Eline geçirdiği bıçakla, Sahar'ın kocasını öldürmeye teşebbüs eder, yaralar ve sonunda hapse girer. Film bu sonuç noktasında ilk sahnelerle buluşur.

UMUTLU SONLAR, SORUNLU ÖNERİLER

Burası yalnızca mahkeme salonu değil; hesaplama yeridir de. Zain 12 yıllık trajik hikâyesinin hesabını ailesinden ve esasında çocuklarına yaşanmaz bir hayat bırakan ailelerden sormaya çalışmaktadır. Yattığı hapishaneden telefonla ulaştığı bir televizyon programında yaşadıklarını ve beklentilerini açıklar. Geniş kitlelerin ilgisini çeken bu demeçler sonucunda hem Zain yurt dışına iltica hakkı kazanır, hem Tigest Yonas'a kavuşur, hem de insan tüccarları yakalanır. En üst perdede ise Zain'in anne babasının nezdinde tüm ebeveynler çocuk dünyaya getirme ve yetiştirme hususunda hassas olmaya davet edilir. Üstelik Zain'in bu çağrısı basit bir mağduriyet psikolojisi üzerine kurulu da değildir. Aksine burada güçlü bir direniş tavrı hâkimdir.

Tüm bunlara rağmen film birkaç noktadan eleştirilmeye açıktır. Öncelikle filmde Ortadoğu'da yükselen ve aile içi kırılmalarda somutlaşan bu dramın gerçek nedenleri bir noktaya kadar göz ardı edilmiştir. Böyle olduğu için Zain'in ıstıraplarının arkasında yatan çaresizliğin hesabı yalnızca ailelerden sorulmuştur. Oysa burası Ortadoğu'dur. Bu coğrafyada cereyan eden hiçbir açmaz, bölge üzerindeki küresel politikalarından bağımsız değildir.

Batı'ya dönük tenkidi es geçerken, sorunu salt geleneksel ve dinî temellerle açıklamaya çalışırken; "çocuk doğurmayın" kabilinden bir çözüm önerisiyle Batı merkezli tutum sergilediği söylenebilir. Hatta derinden derine kurtajın gerekliliğine gönderme yaptığı, krizi doğum politikalarına indirgediği öne sürülebilir. Aynı anlamda Batı hem arzulanan coğrafya hem de model-kültür gibidir.

4 milyon dolarlık bütçeyle tamamlanan Kefernahum filmi, dünya genelinde 68 milyon dolarlık gişe hasılatı elde ederek tüm zamanların en yüksek hasılatlı Ortadoğu filmi olmuştur. Film, ilginç bir şekilde en çok Çin'de ilgi gördü. Bugün en iyi Ortadoğu filmleri arasında en üst sıralarda yer alan Kefernahum, "keşke olmasaydı" denebilecek bir bölge krizinin mahsulüdür.

Sonuç olarak Kefernahum sinema sanatının önemli mihenk taşlarından biri olmuştur. Özellikle de Ortadoğu için. Şu gerçek ki, başarılar biraz da içinden çıktıkları toplumun karamsar izlenimlerinden beslenmektedir. Film, filmin ardında yatan hikâyenin derinliğinden güç almaktadır.

Elbette böyle bir durumun Lübnan'da her geçen gün biraz daha belirmesi dikkat çekicidir. Gerek sinemasal gerek sanatsal ve gerekse gündelik yaşamsal algıda "özel" ve hatta "seçkin" bir yere sahip olan Lübnan -hassaten Beyrut- gün geçtikçe siyasi gerilim, ekonomik darboğaz ve mülteci akınları gibi küresel etkilerin altında ezilmektedir. Güncel sorunların baskısıyla dönüşen şey de yalnızca bölgenin bugünü değildir. Aksine kadim birikimi, köklü hafızası ve dünya tarihine yön veren doğasıyla Ortadoğu'nun insanlık ufku hasara uğramaktadır. Ortadoğu'nun ödüllü filmlerindeki bu sanatsal büyü "maalesef" bu hasarın omuzları yükselmektedir. ■

ETKİNLİKLER

Nisan 2021

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
مؤتمر دولي INTERNATIONAL SYMPOSIUM

**KÜRESEL GÜÇLER
VE ORTADOĞU**

القوى العالمية الكبرى
ومنطقة الشرق الأوسط

GLOBAL POWERS AND THE MIDDLE EAST

12-13 TEMMUZ 2021
تموز/يوليو - JULY

Istanbul | اسطنبول

Online | عبر الإنترنت

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

Tarih: 12-13 Temmuz 2021

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), İstanbul Üniversitesi ve Uluslararası Arap Topluluklarını Araştırma Networku (INASS) ortaklığında, Uluslararası Küresel Güçler ve Ortadoğu Sempozyumu 12-14 Temmuz 2021 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesinde ve aynı zamanda çevrimiçi olarak düzenlenmiştir. Sempozyumda, Ortadoğu ve Kuzey Afrika jeopolitiğindeki kritik gelişmeleri anlamayı ve bölgemizdeki dinamikleri analiz edip öngörerek Türk kurumlarının da faydalanacağı bir birikim ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Başta Arap ülkelerinden ve ülkemizden olmak üzere çeşitli ülkelerden 100'e yakın akademisyen ve uzmanın sunumlarıyla, son dönemde Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaşanan gelişmelerin/çatışmaların dinamiklerini küresel güçlerle bağlantıları farklı disiplinler ışığında incelenmiştir. Katılımcılar arasında 40'a yakın araştırma merkezi başkanı da yer almıştır.

ORTADOğU ANALİZ DERGİSİ ABONELİK FORMU

Adı/Soyadı :

T.C. Kimlik No. :

Kurum Adı :

Adres :

İl/İlçe :

Telefon :

Gsm :

E-Posta :

Tarihi :

Abonelik Tipi : 1 Yıllık Abonelik 165 TL (KDV dâhil)

- Dergimiz ayda bir olmak üzere yılda toplam 12 sayı yayınlanmaktadır.
- Abonelere kurumumuzun analiz, rapor vs. yayınları da dergi ile ücretsiz olarak gönderilecektir.

Hesap Adı : ORTADOğU ARAşTIRMALARI DERNEğİ İKTİSADİ İşLETMESİ
şubesi : Ziraat Bankası Mustafa Kemal
TL Hesabı : IBAN TR 0500 0100 2486 8886 2022 5001

Yukarıda bilgileri verilen hesaba abonelik ücretini yatırdıktan sonra formu eksiksiz doldurarak dekont ile birlikte abonelik@orsam.org.tr adresine e-posta gönderiniz.
Banka açıklama kısmına (ad-soyad) eklemeyi unutmayınız.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sk. No: 3 Çankaya / Ankara

Türkiye'nin Ortadoğu alanındaki en büyük düşünce kuruluşu olan **ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ**

genişleyen ekibi, Ankara ve İstanbul'daki ofisleriyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Ortadoğu'daki siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri bölge uzmanları aracılığıyla takip eden ORSAM, saha araştırmalarıyla zenginleştirdiği analiz ve raporlarıyla kamuoyunu bilgilendirmeye devam etmektedir.

Ortadoğu gündemini takip etmek için

www.orsam.org.tr

ve sosyal medya hesaplarımızı inceleyiniz.

www.orsam.org.tr

[orsamorgtr](https://www.youtube.com/orsamorgtr)

ORTADOĞU YAYINLARI

www.ortadoguyayinlari.com

